

СКЕНИРАНО У
ГЕОГРАФСКОМ ИНСТИТУТУ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

Марина Тодоровић
Бранка Тошић
Бранислав Стојановић

Србија, еврорегиони и европске интеграције

Београд
2004.

SERBAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHIC INSTITUTE "JOVAN CVIJIC"

SPECIAL ISSUES
N° 63

Marina Todorović, Ph. D
Branka Tošić, Ph. D
Branislav Stojanović, M. Sc

Serbia, Euroregions and European Integrations

Editor
Gordana Vojković, Ph.D

Belgrade
2004.

Ст 7/2004:63

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 63

др Марина Тодоровић
др Бранка Тошић
мр Бранислав Стојановић

Србија, еврорегиони и европске интеграције

Уредник
др Гордана Војковић

Београд
2004.

Издавач

Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Београд

Рецензенти

проф. др **Мирко Грчић**, редовни професор Географског факултета
у Београду

др **Милан Бурсаћ**, виши научни сарадник Географског института
"Јован Цвијић" САНУ, Београд

Картографска обрада

Мирела Бутирић

Превод

мр Јелена Ђалић-Љубојевић

Монографија је део резултата истраживања на пројекту "Дунавско-моравски коридор као главна осовина регионалног интегрисања Србије у ЈИ Европу" чију реализацију финансира МНТР Републике Србије.

Примљено за штампу на седници Уређивачког одбора Географског института "Јован Цвијић" САНУ 1. новембра 2004.

Штампа

Форма Б, Београд

**БИБЛИОТЕКА
ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
"ЈОВАН ЦВИЈИЋ"**

И. Број 6137

12302

С а д р ж а ј

ПРЕДГОВОР.....	7
УВОД.....	9
ЕВРОРЕГИОНИ КАО ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ТРАНСГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ	19
Премисе међународне сарадње у пограничним подручјима	19
Дефиниција еврорегиона	24
Карактеристике еврорегиона	28
Основе за формирање еврорегиона	31
Структурне карактеристике и основни принципи територијалне организације еврорегиона	35
Чланство и управљање у еврорегионалној сарадњи	38
Улога система еврорегиона у стратегији одрживог развоја	41
ЕВРОПСКА УНИЈА И ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ	43
Иницијативе и програми за регионалну сарадњу	49
Interreg	50
Друге иницијативе за сарадњу	54
ЕВРОРЕГИОНИ - ИСКУСТВА И ПРИМЕРИ	57
Примери успешне кооперације коресподентних градова	68
Еврорегиони на међуграничним воденим просторима	71
Искуства других земаља	76
Сарадња у Југоисточној Европи	82
Пример балканске сарадње на пољу културе	84
Адриатик програм - Форум Региона јадранских и јонских градова... ..	86
Еврорегион Преспа – Охрид	89
ЕВРОРЕГИОНИ СРБИЈЕ	91
Еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса (ДКМТ)	92
Еврорегион EuroBalkans - Ниш-Софија-Скопље	101

Еврорегион "Дунав за 21. век"	109
Дунав-Драва-Сава Еврорегион	113
Еврорегион Дрина - Сава – Мајевица	121
ЗАКЉУЧАК	131
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	137
SUMMARY	143
МАЛИ РЕЧНИК ПОЈМОВА О ПРЕКОГРАНИЧНОЈ, ИНТЕРРЕГИОНАЛНОЈ И ТРАНСНАЦИОНАЛНОЈ САРАДЊИ	147

ПРЕДГОВОР

Предмет овог истраживања је процес регионализације европског простора са аспекта специфичног појавног облика регионалне диференцијације који представљају еврорегиони, као посебни модалитети (регионалне) прекограничне сарадње. С обзиром на њихову наглашену полифункционалност у простору (развојну, дакле економску, затим политичку - првенствено у смислу "омекшавања" државних граница и интензивирања процеса међудржавне интеграције, затим трансформацијску – односно њихову улогу сегмента простора који од периферије постаје важан елемент комплексног повезивања с окружењем, итд.) овај облик регионализације постао је предмет бројних истраживања, али углавном са економског или политичког аспекта, а знатно мање с комплексног географског (односно регионалногеографског) аспекта. Управо један од основних циљева овог истраживања је да еврорегионе (односно трансграничне регионе) у којима партиципира и Србија, посматра са географског аспекта, као и да утврди у којој мери они функционишу као сегмент будуће просторно-функционалне структуре не само Србије и макроцелине Југоисточне Европе, већ и европског континента у целини. 1.

Истовремено, један од циљева истраживања био је и да се пронађе одговор на питање да ли те регионалне целине имају способност обезбеђивања одрживог развоја на функционално-гравитационим принципима и да ли, са својим расположивим компаративним предностима и оствареним степеном њихове валоризације, могу постати један од покретача укупног развоја свог, али и ширег простора, као и да ли могу да развију функцију иницијатора интензивирања процеса интеграције са ширим окружењем. Уз то тражен је и одговор на питање да ли еврорегиони, у овом делу Европе, представљају стварне конзистентне просторне целине (у географском, информационом, привредном, административном и културном смислу) као потенцијални део будућег јединственог интегрисаног европростора, или су, једноставно (тренутно) само формалне асоцијације

С. 157 и
С. 158.

2.

формиране као резултат спољних (политичких) притисака, и у којој мери државе, у овом делу Европе, иницирају и стимулишу њихово формирање, консолидацију и развој. Неопходно је истаћи да о тој проблематици има велики број информација (како о облицима трансграничне сарадње, затим о модалитетима активности, програмима за њихову реализацију, и др.) тако да је, за потребе овог истраживања, било неопходно извршити селекцију оних најзначајнијих. Уз то, с обзиром на динамичност тог процеса (перманентне иницијативе и акције за формирање појединих облика асоцијација везаних за трансграничну сарадњу), овом анализом обухваћен је само пресек стања у тренутку истраживања.

Теоријско упориште еврорегиона је у основној идеји о политички и економски уједињеној Европи, као и намери да се стагнантна, периферна, позиција пограничних подручја унутар појединих европских држава трансформише (валоризацијом њиховог "новог" геоположаја у измењеним политичким околностима, али и осталих потенцијала) у "мостовну" између суседних држава, што би створило предуслове како за њихов бржи укупни развој тако и за чвршће комплексно међудржавно повезивање њиховим посредством. Карактеристично је да облици трансграничне сарадње укључују веома широк спектар модалитета партнерства-сарадње: од братимљења градова до сарадње дуж главних водених комуникација (нпр. Дунавска заједница) или у оквиру већих интересно повезаних просторних целина. Међутим, како у нашој земљи нису још довољно препознате све предности и могућности еврорегиона, као основног елемента еврорегионалне сарадње, један од циљева истраживања је да научну и стручну јавност упозна са значајем, научним утемељењем и потенцијалима (економско-политичким) еврорегиона, као најповољнијег (почетног) облика снажног интеррегионалног повезивања у европском простору.

Резултати истраживања, презентирани у овој монографији, показују још увек недовољну истраженост те проблематике, посебно кад се ради о (постојећим и потенцијалним) еврорегионима у простору Југоисточне Европе, која представља најслабије, и интеррегионално и интрарегионално, интегрисану макроцелину у Европи. Претензије овог истраживања биле су, уз детектовање стања, евидентирање проблема и идентификацију постигнутог нивоа и квалитета процеса, и иницирање даљих истраживања фокусираних како на побољшање функционисања постојећих еврорегиона у овом простору (посебно оних важних за Србију), тако и на формирање нових, за шта постоје оптимални предуслови, укључујући и стварну потребу.

Аутори

УВОД

О појму "регион" је доста писано у савременој географској науци код нас и у свету. Још у старом Риму термин "регио" се употребљавао да ограничи простор унутар државе, али без њеног законског утицаја. Током историје су се бројни аутори бавили дефинисањем ове комплексне просторне целине и велики њихов број се слаже у једном – да су региони један од главних предмета географског проучавања. Поступком регионализације или рапчлањавања и ограничавања простора и његовом поделом на мање, индивидуалисане делове људи су се бавили кроз векове, али са различитим циљем.

Регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмеравања, планирања и уређења географског простора. Према мишљењу М. Радовановића посебно значајна улога у концепцијским решењима регионализма припада геополитичким и геостратегијским циљевима и доктринама. Како је на сцени европски регионализам, нашој земљи следи трновит пут разрешења балканског регионализма, у складу са оптималном применом развојних циљева европских принципа територијалне организације, као и сарадња са Европском унијом. У том смислу регионализација се сматра као систем метода за издвајање региона различитог типа и ранга, те и као резултанта примене тих метода у регионалном структурирању географског простора националне територије.¹

¹ О регионима, регионализму и регионализацији подробније видети: Радовановић М. (1993/94), *Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак* у

Процес регионализације, као веома деликатан научни и стручни поступак мењао је и свој значај током историје. Он се огледао и у сложеном приступу према граничном подручју и вези са суседима. Та сложеност се манифестује кроз генетску тежњу ка затворености границе ради чувања националног простора од “спољних утицаја и повреда” с једне, док економски, политички, културни и други интереси упућују на потребу за сарадањом и отвореношћу граница за токове становништва, робе, капитала и информација, с друге стране. Савремени процеси интеграције у Европи упућују на значај и улогу граничних подручја националних територија у обликовању

наставак фусноте са претходне стране

функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Републику Србију, Зборник радова књ. 44-45, Географски институт “Јован Цвијић”, САНУ, Београд; Malik A. (1950), *Gospodarski reoni v Jugoslaviji, Ekonomika* REVUJA, 1-2; Паунковић Ђ. (1954), *О принципима и методу рејонирања у географији*, III конгрес географа Југославије, Сарајево; Обрадовић С. (1955), *Економски рејони Југославије и проблеми рејонирања*, Економски анали, 1, Београд; Вогелник Д. (1956), *Наталитетни рејони Југославије*, III годишњи састанак Југословенског статистичког друштва, Београд; Сентић М. (1956), *Проблем рејонирања у регионалним и историјским истраживањима*, III годишњи састанак Југословенског статистичког друштва, Београд; Тепина М. (1956), *Шта је регион*, Економска политика, бр. 240, Београд; Петровић Р. (1957), *О проблему економске рејонизације Југославије*, Географски преглед, год. 1., Сарајево; Маловрх Ц. (1959), *Важност структурне диференцијације антропогенних фактора привредних простора за рејонизацију*, V састанак Југословенског статистичког друштва, Београд, Сентић М. и Обрадовић С. (1959), *Неки методолошки проблеми планова рејонирања*, Статистичка ревија, 3, Пешић С. (1961), *Geografska regionalizacija Jugoslavije*, Geografski vesnik, XXXIII; Васовић М., (1965), *Још један покушај географске регионализације СР Србије*, Географски завод ПМФ, Зборник радова св. 12, Београд; Ршумовић Р., (1964), *Предмет проучавања регионалне географије*, Географски институт “Јован Цвијић”, САНУ, књ. 19, Београд; Кировски П. (1968), *Географски елементи на економската регионализација*, Зборник на VIII конгрес на географите СФРЈ во Македонија, Скопје; Михаиловић К., *Динамика односа између сектора и региона*, Студије и саопштења, бр. 2, Економски институт, Београд; Росић И. (1980), *Регионална економика Југославије*, Научна књига, Београд; Davidović R. (1987) *Reljef kao faktor regionalne diferencijacije pri proučavanju država*, Zbornik II znanstvenog skupa geografskih SFRJ, Geografski odjel PMF-a, Zagreb; Динић Ј. (1996), *О проблему рејонирања природних потенцијала Србије*, Зборник радова књ. 46, Географски институт “Јован Цвијић”, САНУ, Београд; Дерић Б., Перишић Д. (1996), *Критеријуми регионализације територије Србије*, Посебна издања бр. 28, ИАУС, Београд; Група аутора (1997, 1998, 2003), *Географска регионализација и структура Србије*, књ. 1, књ. 2, књ. 3, Посебна издања Географског института “Јован Цвијић”, САНУ, Београд,

трансрегионалних и унутаррегионалних односа. Под поменутиим токовима подразумева се међудржавна, билатерална и мултилатерална, сарадња у духу општег светског тренда глобализације.

Европа, у савременом свету, представља континенталну целину с најизраженијим процесом регионалне диференцијације, који је, истовремено, не само један од покретача њеног просторно све уравнотеженијег развоја већ и један од важних инструмената све наглашеније интраконтиненталне интеграције. Иако се процес регионалне диференцијације јавља и у другим (развијеним) деловима света корени тог сложеног облика трансформације просторних структура у европском подручју јављају се веома рано. Први појавни облици процеса регионализације у Европи јављају се, у модификованој форми у односу на савремене, већ у средњем веку. Специфично је да су, углавном, везани за њене јужне (Медитеран) и средишње делове, а најизраженији су у периоду од XIV до XIX века². За разлику од савремене регионалне диференцијације, која се, у основи, заснива на доминацији, или комбинацији, неколико фактора (од физиономичности, преко елемената функционалне зависности, или економске комплементарности, до зоналне диференцијације према гравитационим утицајима снажних нодалних урбаних средишта), први облици регионалне диференцијације (“прарегиони”) у Европи мање су узроковани просторно-функционалним развојем (или чак физичко-географским факторима као детерминантом) а више случајевима снажног феудалног партикуларизма, као и процеса осамостаљивања појединих градских средишта, који су резултат или слабе централне власти, или чак њеног непостојања, односно првенствено су резултат дејства фактора политичког карактера. Тек касније, кад су ти “прарегиони” консолидовани за њихов будући развој економски (функционални) фактор постаје приоритетан, јер не само да детерминише њихову позицију у систему политичко-територијалних јединица, већ обезбеђује и њихов даљњи самостални опстанак и укупни развој.

Код тих европских “прарегиона”, у почелима њиховог настајања, практично, доминирају два појавна облика: територијално и демографски мање (потпуно политичко-економски аутономне)

² Todorović M., Stojanović B: (2003), *Traffic Corridors, Regional Development And Globalization: Conference of Geography: The reconsiderations of the geographic approach in the context of globalization: Department of Geography, Timisoara* (p.p. 3-13).

регионалне целине под влашћу неког од локалних феудалаца, или градске властеле (сињорије)³, или као потпуно самостални градови-државе (са мањом или већом територијом под својом потпуном влашћу) који су, у неким случајевима, само формално под “заштитом” неког од моћних феудалаца. Многи од тих европских “прарегиона” (посебно према критеријуму стварне аутономности) релативно рано су ослобођени феудалне (локалне или централне) доминације и власти, а према бројним елементима (политичким, правним, економским, социјалним, и др.) имали су право републиканско уређење (Дубровник, Пиза, Сиена, Сан Марино, Болоња, и др.). Уз северни и средишњи део Апенинског полуострва⁴ и подручје швајцарских кантона, подручја средње и северне Немачке представљала су, у овом периоду (од XIV до XIX века), не само територијално-политички најхетерогенији, него и, према многим функционалним карактеристикама, *de facto* регионално најиздиференциранији део европског континента и то све до друге половине XIX века. Уз бројне феудалне поседе, који су стварно представљали мини-државе⁵ у овом подручју налазио се и већи број самосталних градова-држава (половином XVII века укупно 51) од којих су многи, заједно са својим непосредним окружењем, по основним просторно-функционалним карактеристикама, представљали праве “прарегионе”. Окосницу “прарегионалног” система у Немачкој представљају снажна ханзеатска⁶ урбана средишта (Хамбург, Либек, Бремен, Келн, и др.) која захваљујући трговини имају довољно финансијске, а самим тим и политичке моћи да формално и стварно,

³ Као, на пример градови, и њихове подложне територије: Милано, Фиренца, Мантова, Ферара, Венеција и др.

⁴ Јужни је делом био у саставу папске државе, а делом под влашћу Напуљског краљевства (Краљевства “двају Сицилија”) односно под влашћу две строго централизоване феудалне државе.

⁵ После Весфалског мира (1648. године) било је чак више од 200 кнежевина и бискупија (The Times Atlas, 1984) које су само формално биле подложне централној царској власти, која, *de facto*, није ни постојала (Свето римско царство).

⁶ Ханза представља моћно трговачко (али и политичко) удружење средњоамеричких и севернонемачких градова, које суверено влада тржиштем (и главним трговачким поморским и копненим путевима) северне и западне Европе, и које је основало четири јака трговачка центра (факторије) ван подручја Немачке (Берген, Лондон, Новгород и Бриж). Преко ових центара Ханза је контролисала, практично, све трговачке токове у зони Балтичког и Северног мора, укључујући и важне копнене комуникације, посебно оне у унутрашњости Русије (на пример, пловни пут Волге, као и друмске комуникације у правцу црноморске обале).

чак и неколико векова, представљају потпуно независне друштвено-политичке заједнице с многим елементима правих регионалних целина, и то чак и према савременим критеријумима (функције, структурне карактеристике, системи веза, и друго).

Средином XIX века значајне друштвено-политичке промене (укидање феудализма у државама средњоевропског простора, политичко уједињење Немачке и Италије) доводе и до промена у детерминантама регионалне диференцијације у том делу европског континента. Политички фактор губи на значењу, а све више долази до изражаја функционални, и то чак и у државама с континуирано снажном централном влашћу (на пример, Велика Британија, Француска) које, у наредном периоду, имају изражен процес, више стварне а мање формалне, регионалне диференцијације, у којој значајну (практично доминантну) улогу има урбанизација и експанзиван развој великих градова, који постају не само нодална средишта гравитирајућег простора већ и главни иницијатори просторно-функционалне трансформације у целом државном простору. Истовремено, у државама с новоорганизованом централном влашћу (Немачка, Италија) у чијој су политичко-територијалној структури вековима били присутни “прарегиони”, уз утицај урбанизације (као ефекта брзог индустријског развоја и експанзије саобраћајне функције - првенствено развојем железнице) наслеђена традиција аутономног функционисања појединих територијалних целина (региона) утиче на унутрашњу политичко-територијалну и просторно-функционалну организацију, која ће континуирано (све до данас) резултирати новим облицима регионалне диференцијације и повезивања. Међутим, остали делови Европе (посебно источни и југоисточни) који су слабије развијени, а политички су организовани као националне, строго централизоване државе, неће, све до данашњих дана, бити захваћени неким израженијим процесом регионалне диференцијације, и то не само због јаких политичких (па и психолошких) баријера, већ и због непостојања основних предуслова функционалног карактера (доминантна примарна урбанизација, веома слаба интерна саобраћајна повезаност, изузетно низак ниво функционалне диверзификације и комплементарности између готово свих делова држава, слабо развијено тржиште, и др.).⁷

⁷ У овим макроцелинама (Источна и Југоисточна Европа) од средине педесетих година XX века, једино се јавља мањи број, углавном монофункционалних, региона

Специфичан облик регионалне диференцијације, а паралелно и битан елемент интеррегионалног повезивања и интеграције, представљају трансгранични региони, који су настали као ефекат значајних политичких промена у последњих неколико деценија у европском простору. Све до друге половине XX века у појединим деловима Европе постојала су политички спорна подручја (као што су, на пример, Алзас, Лорена, Сар, Шљонск, Судети, и др.) која су често била и један од узрока за избијање ратних конфронтација. Политичком поделом европског континента на источни и западни део успостављена је својеврсна равнотежа која је амортизовала тензије између (традиционално сукобљених) држава у тим блоковима (на пример, између Француске и Немачке или Мађарске и Румуније) и покренула процес стабилизације и интеграције између држава у западно-европском политичком блоку и својеврсне унификације у источном делу континента, а тежиште сукоба пренела на идеолошку конфронтацију између блокова. То је резултирало »омекшавањем« граница између западноевропских држава, а као један од ефеката тог процеса је формирање, консолидација и развој трансграничних региона (као подручја интензивних веза и прожимања) и то не само као модалитета међународне сарадње већ и као битног развојног елемента просторно-функционалне структуре и организације ове европске макроцелине⁸. Истовремено, у источноевропском делу као резултат владајуће идеологије, затим наслеђених психолошких баријера и опште статичности система у граничним деловима, егзистирају фактички погранични региони, који представљају својеврсну »безбедносну« зону која је, по правилу, економска периферија и

наставак фусноте са претходне стране...

«оазног» карактера (као на пример у Пољској, Чешкој, Украјини) везаних, у већини случајева, за развој рударства, металургије и тешке индустрије, или за један, релативно, снажан нодални центар (на пример, Будимпешту) и његов први гравитациони појас (урбани региони).

⁸ Процес формирања трансграничних региона између западноевропских држава у великој мери је олакшан и чињеницом да су у многим његовим деловима већ постојале значајне «спонтано» настале, међусобно већ дуже време веома уско (функционално) повезане, велике урбане агломерације са коресподентним положајем на граници (као, на пример конурбација Lille-Rubaiх-Tourcoing у Француској и урбана агломерација Courtraі у Белгији, које су, практично повезане у велики трансгранични регион, затим велике урбане агломерације Maastricht у Холандији, Liege у Белгији, и Aachen у Немачкој, које представљау пример трилатералног трансграничног високоразвијеног урбаног региона, и др).

изоловани простор⁹ чија је динамика укупног развоја (привредног, демографског, и др.) у највећем броју случајева стагнантна, тако да представљају, у правом смислу, простор раздвајања, а не простор спајања. Уз то, све државе источног блока биле су строго централизоване, тако да су, већ по инерцији, кочиле било какав процес регионалне диференцијације и развоја, који није, као у појединим деловима западноевропског простора, имао неку традицију. Паралелно, екстензивна (планска) привреда, некавалитетна урбанизација (посебно изостанак снажније секундарне урбанизације), затим слабо развијена саобраћајна инфраструктура, и др. представљали су (уз сам политички систем) још једну препреку за неку озбиљнију унутрашњу регионалну диференцијацију у тим државним заједницама, а облици интеррегионалне сарадње између пограничних подручја били су сведени на минимум, ако их је уопште и било, онда су, углавном, имали декларативно-пропагандни карактер.

Међутим, крупне друштвено-политичке промене у источно-европском простору, у последње две деценије XX века (урушавање социјалистичког поретка у државама источног блока, уједињење Немачке, као и распад вишенационалних државних заједница и формирање нових) резултирају и променама у њиховом регионалном развоју. Прелазак на тржишну привреду, између осталог, резултира и стварањем предуслова за унутаррегионалну диференцијацију, иако у појединим државама још увек нема довољно политичког »слуша« за тај процес (као у Србији на пример). Истовремено, у бројним државама у транзицији, као један од ефеката друштвено-политичких промена, а затим и нарасталих потреба за трансформацијама у просторно-функционалној структури, али и потребом за успостављањем новог територијално-функционалног система (као важног елемента регионално диференцираног квалитетнијег развоја)¹⁰ компатибилног са правилима и принципима Европске уније, чије су чланице недавно постале (десет држава средње, источне и јужне Европе), или ће, у блиској будућности, то постати (две државе Југоистичне Европе – Румунија и Бугарска). Неопходно је нагласити да Србија значајно заостаје у том процесу (који је, de facto, у тој држави још увек у

⁹ Грчић М. (2002), *Концепт граничног региона*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд (стр. 11-22).

¹⁰ Засниваног, између осталог, на принципу, одрживог развоја, који је, у претходном периоду, био или непознат или игнорисан.

својеврсној фази теоријске експликације и политичког договарања) за разлику од других земаља макрорегиона Југоисточне Европе, које се налазе или у фази убрзане регионалне диференцијације (Албанија, Хрватска, Македонија) или су с регионализацијом већ завршиле, као на пример Грчка, Румунија, Бугарска¹¹.

Битан проблем (посебно код земаља макрорегиона Југоисточне Европе) је што је процес регионализације, а посебно формирања трансграничних региона, на одређен начин “наметнут” од стране Европске уније (ЕУ), која, посредством разних фондова и финансијски (уз политички “притисак”), помаже њихово стварање, развој и консолидацију. На тај начин поједини (формални) трансгранични региони стварно постоје само на папиру, а у развоју и функционално-територијалном систему држава, на чијем подручју се налазе, имају минорну улогу. Уз то, често, њихово формирање је у колизији с важећом правном регулативом у појединим државама чије се локалне, или чак и државне, политичке структуре, из разних разлога, одупиру њиховом формирању и “урастању” у политички и просторно-функционални систем. Истовремено, неки од њих су и “мамутске,” нефункционалне, творевине¹², на принципу формалних (декларативних) веза а без стварних предуслова и интереса (од локалних до државних) за њихово постојање и развој. Неопходно је истаћи да у појединим граничним деловима Југоисточне Европе, уз проблеме политичке природе¹³, постоје и бројна ограничења (физичко-географског или антропографског карактера) која захтевају више од технолошких или финансијских решења за њихово превазилажење, односно која захтевају комплексно решавање. То су, на пример, уз значајне физичкогеографске баријере (токови великих река, планински венци) и дуготрајна константна демографска и развојна стагнација,

¹¹ Стојков Б. (2004), *Регионализација као основа регионалног развоја Србије*; Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи (претходни резултати истраживања): Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.

¹² Пример је еврорегион Дунав-Кареш-Муреш-Тиса (ДКТМ) који заузима површину од преко 77 хиљада km², и има скоро 6 милиона становника, али отежано функционише како због отпора румунске централне власти тако и због нерешеног статуса појединих његових важних делова (Војводина).

¹³ То се односи како на нерешена гранична питања и спорове (на пример, између појединих држава насталих распадом СФРЈ, између Турске и Грчке) али и на проблем статуса мањина у појединим државама макрорегиона, које у појединим пограничним зонама представљају и већинско становништво.

затим непостојање снажнијих урбаних средишта с нодалном функцијом, веома низак степен урбанизованости, неразвијена саобраћајна инфраструктура и др. Истовремено, већина тих пограничних ареала располаже значајним (доминантно природним), квалитетним потенцијалима, као што су природни ресурси (воде, шуме, тло, рудно богатство) као и висок степен очуваности животне средине у просторно, релативно великим и компактним зонама, и др.¹⁴ Нажалост, овако повољна ситуација, кад је реч о природним потенцијалима пограничних зона, није резултат неке смишљено спровођене политике превенције и заштите, већ дуготрајне наглашене просторне и развојне изолованости тих подручја.

Оно што је битно нагласити, кад се ради о трансграничним регионима, је њихова двојна функција у постојећем просторно-функционалном систему држава у чијем се саставу налазе. Једна је у “омекшавању” државних граница и подизању нивоа њихове транспарентности, што ствара основни предуслов за значајније, слободне, прекограничне токове људи, робе, информација и капитала. Друга, њихова битна функција је да се од пограничних, у потпуности изолованих стагнантних подручја, трансформишу у зоне преплитања и прожимања, која од периферних постају једна од централних зона интензивног укупног развоја, односно једно снажно нодално жариште ширег простора. Када се у свим замљама југоисточно европског региона усвоји принцип трансграничних региона као битног елемента развоја и повезивања, процес њихове интрарегионалне интеграције, а истовремено и процес њиховог повезивања с осталим деловима европског простора, биће интензивнији и квалитетнији.

Када су млади Немци и Французи средином XX века симболички скинули граничну рампу између две државе, они не само да су тражили убрзану интеграцију држава чланица Европске заједнице, већ су указали и на највидљивију препреку тој интеграцији – државне границе у Европи. Година 1989. означила је пад «гвоздене завесе» и комунистичког система, а истовремено је кренуо подухват чији је циљ био постепено уједињавање Европе, по угледу на иницијативе Жана Монеа и Роберта Шумана који се и данас идентификују са Европском унијом.

¹⁴ Стојановић Б. (2001), *Основни географски елементи међурегионалног повезивања у Југоисточној Европи*, XIV Конгрес географа Југославије (Зборник радова) СГД, Београд (стр. 213-218)

Тада у централној и источној Европи настају многобројни еврорегиони, створени по узору на више десетина еврорегиона у Западној Европи. Први такве врсте је био Карпатски еврорегион (Украјина, Словачка, Румунија, Мађарска, Пољска). У централној и источној Европи на прелазу двадесетог у двадесет први век створено је мноштво еврорегиона. Тако на пример, Пољска учествује у 14, Мађарска у 5, Румунија у 12 разних облика еврорегионалне сарадње, од статуса правног лица, или пак само радне заједнице или заједнице интереса са правним субјективитетом итд.

ЕВРОРЕГИОНИ КАО ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ТРАНСГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ

Премисе међународне сарадње у пограничним подручјима

Међугранична сарадња постаје све више предмет интересовања на економском, социјалном и политичком пољу једне државе и суседних земаља у модерном тренду промена границе - од територије раздвајања до територије спајања и сарадње у циљу развоја пограничних подручја. Међу актуелним премисама те сарадње поменућемо: етничку структуру, учешће доминантне нације, статус мањина у пограничном подручју, физичко-географске карактеристике, постојање мреже комуникација, демографске потенцијале, природне ресурсе и сл. У оквирима еврорегиона међугранична сарадња комплементарношћу подстиче имплементацију и усклађивање различитости.

Оснивање међудржавне кооперације еврорегиона обично се ослања на асоцијацију неких подручја са заједничким особинама, које се базирају на комплементарностима, тако да се природни, економски и друштвени потенцијали функцијски интегришу у социо-економску територију макро-система.¹⁵

Ово груписање, у перспективи са добром економском функционалношћу, мора се базирати на балансирању пограничних подручја, утирањем пута интеграцији на регионалном нивоу, избегавањем нереда у национално-економском систему, унапређивањем етничке и друге врсте територијалних аутономија, развојем активних међуодноса

¹⁵ Тако на пример, Балтичко море је окружено са 10 еврорегиона који припадају Шведској, Финској, Русији, Естонији и Литванији. Posea G. (1999) – *Romania, Geografie si geopolitica*, Editura Fundatei »Romania de Mianе, Bucuresti.

суседних региона у националном систему коме припадају, омогућавањем сарадње, тако да еврорегиони треба да постану везна подручја националних система.

У том смислу, дакле, граница се више не посматра као сметња у сарадњи суседних подручја, какав је био раније случај. Наиме, границе су током XIX и XX века углавном представљале линије одвајања, док на крају XX и почетку XXI века оне све више престају то да буду. Данас се сматра да су границе само ожиљак историје. Постојањем еврорегиона гранична позиција региона у држави више не значи периферију. Европа се бори за превазилажење граничних баријера уз развијање партнерских односа, али уз истовремено поштовање постојећих разлика, односно различитих социјалних и националних својстава са обе стране границе. Под процесом европског ширења према центру и истоку континента подразумева се “хармонизација” граничних подручја кроз промовисање и подржавање пројеката трансграничне сарадње.

Један од циљева успешне прекограничне сарадње је и секторска интеграција (хоризонтална веза) између држава као и вертикална повезаност (између административних просторних јединица), али тај висок степен сарадње постоји само код јако развијених еврорегиона. Осим најчешћих, инфраструктурних, проблема тенденција сарадње иде у смеру заштите животне средине, контроле уравнотежавања раста и развоја, интегративне политике и партнерства.¹⁶ У последњој декади погранична подручја су постала слободна за кретање робе, што је за многе становнике постао начин преживљавања у руралним пограничним просторима. Поред тога, како су ова подручја мултиетничка, отварање граница подстиче превазилажење етничких проблема.

Погранична подручја једне земље треба не само да сарађују са просторима са друге стране границе него и да формирају заједничке развојне пројекте. Пројекти би се односили на сва питања од заједничког интереса (транспортна питања, менаџмент, питање животне околине, природни ресурси, расположивост јавних сервиса, јавни интереси и технологије).

¹⁶ Шећеров В. (2004), *Трансгранична сарадња као фактор интеграције Србије у токове Југоисточне Европе (сарадња на Дунаву)*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 31-49).

Кооперација без граница је тежак и ретко кад спонтанни процес. Проблеми се јављају у политичким разликама, административним системима и процедурама, законским структурама и припремама, техничким стандардима и стандардима везаним за животну средину. Поред тога, разлике постоје и у култури, језику, природним карактеристикама и сл.

У последњој декади двадесетог века централноевропске и источноевропске земље истраживале су пут развоја западне Европе и покушавале да потврде да ли заиста еврорегиони доприносе стимулацији економског, социјалног и сеоског живота у пограничним подручјима и да ли је могуће да се њима утре пут бољим суседским односима у време кад глобализацију, као феномен, није могуће игнорисати. На примерима западноевропских земаља већ је потврђено да погранично подручје има улогу да учврсти хармонизацију у функционалном пограничном региону на оба интегрисана подручја.

У основи свако од пограничних подручја централне, источне или јужне Европе има сопствене карактеристике са специјалним референцама на прелазу, које чини: погранична полиција, сервис и различита организација, кафеи и ресторани, мале трафике итд. Како су ситуиране на периферији држава, пограничне регије се сусрећу са различитостима које у садашњости значе стопу високе незапослености, негативну миграцију, неповољну старосну структуру и сл. Према оцени М. Грчића узроци привредног, културног, популационог и другог заостајања пограничних подручја су вишеструки:¹⁷ периферан положај и удаљеност од центра државе и главног града, удаљеност од привредног језгра државе, фундаметална својства државне границе, као што су баријерност и контактност која се изражава кроз пропустљивост националних граница, честа неповољност природних услова за развој и др. Контактна зона је способна да развије неке релације, она чак може да буде атрактиван пол за локацију индустрије или развој трговине. У циљу да се то достигне мора се разрадити комплексна регионална политика са циљем да се отворе радна места и унапреди инфраструктура, просторно планирање, животна средина, снабдевање енергијом и др. У том контексту модерно значење границе садржи везу међу различитим економским структурама.

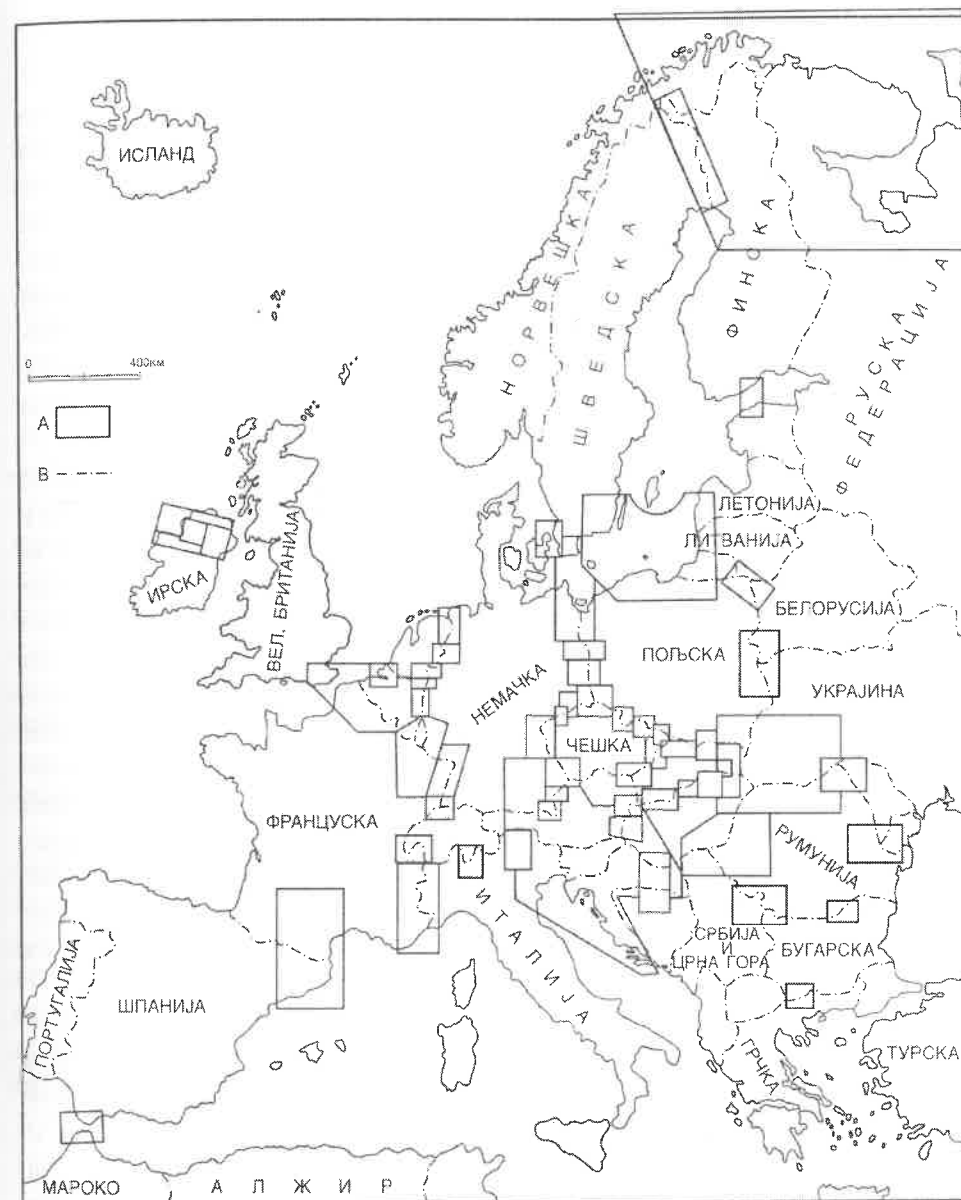
¹⁷ Грчић М. (1991), *Проблеми индустријализације пограничних крајева Србије*. Географски факултет, Београд.

Крајем XX века, у време пада комунизма, развој у међуграничном простору источноевропских земаља је доживео велике промене од оснивања регионалних структура преузетих од државног нивоа, као што су еврорегиони, до билатералне сарадње између ентитета ситуираних на обе стране границе, или међу више ентитета (више држава у еврорегиону).

Државама на граници са Европском унијом (ЕУ) задат је у извесном смислу ударац функционисању њихове сарадње са суседима, чланицама. Прво, долазак ЕУ на исток изазива дестабилизовање ефеката код земаља и региона на границама и онима који су у унутрашњости или на истоку, као и тензија које постоје између главних градова и периферних региона код слабо интегрисаних држава као што су Украјина, Румунија или Заједница држава Србија и Црна Гора. Друго, спољна граница ЕУ има јак утицај на економску и политичку стабилност пограничних подручја са обе стране нових чланица - Пољске и Мађарске, на пример, и њихових суседа. Резултат је да релативно омекшале границе на југоистоку Европе у последњој деценији постају поново чврсте¹⁸.

Сви еврорегиони Југоисточне Европе, такође, суочавају се са ЕУ која долази у њихов простор. Зато ЕУ улаже напоре за афирмисањем пограничних подручја. Земље чланице и кандидати у оквиру региона подржавају друге земље у процесу интеграције. Управо такав приступ ЕУ према источним суседима захтева сарадњу на регионалном нивоу. Зато је формирање еврорегиона нарочито значајно у процес проширивања ЕУ пријемом нових чланица - земаља у транзицији из централне и источне Европе.

Анализа искустава већине постојећих еврорегиона упућује на закључак да је заједничка полазна основа чињеница да погранична подручја у својим земљама, по правилу, имају географску, а врло често и развојно, периферну позицију. Повезивање са суседним прекограничним подручјем, у условима интеграције Европе, дакле, у европском простору, претвара претходну периферну позицију многих пограничних регија у средишњу позицију унутар Европе.

Ск. 1. – Трансгранични региони у Европи
а) шематски приказ еврорегиона
б) државне границе

¹⁸ Batt J. (2001) - *The Impact of EU Enlargement on Regions on the EU's New Eastern Border*. Audition of Governance, WGG, U.K.

Дефиниција еврорегиона

Из свега што је напред речено види се да је у земљама централне и источне Европе последњих година у жижи истраживања све изражајнији процес трансрегионалне повезаности територија које су познате под појмом - *еврорегиони*. Сам термин указује на кооперацију и осећај припадности Европи, те учешћу у европској интеграцији, а такође подстиче територије на локалном и регионалном нивоу да се повезују за опште добро. Трансгранична сарадња "еврорегионалног" типа постала је, дакле, пракса на нивоу Европске уније у другој половини двадесетог века, док је Европа још увек била идеолошки подељена.

Еврорегиони се *формирају са циљем* да се унапреде заједнички интереси као и животни стандард пограничног становништва. Постоје као заједнице рада, са, наизглед, ограниченим циљем, који се везује за унапређивање интернационалног разумевања и културе, уз јачање економске кооперације. Заједничка акција не заснива се, међутим, само на социо-економском развоју и културној кооперацији, него и на свим другим пољима која се тичу тог становништва, као што су социо-здравствена питања, образовање, питања у вези са заштитом животне средине, одлагањем отпада, развојем туризма, елементарним непогодама, саобраћајем и сл. Циљ постојања еврорегиона је, дакле, не само да се развије економска сарадња, обнове и даље граде инфраструктурни системи, заштити животна околина, развија туризам, култура и образовне активности, него да владе на државном нивоу, као и локална самоуправа, планирају свој развој по моделу који постоји на територији Европске уније.

У оквиру нове "европске државне архитектуре", на основу западне политике која охрабрује трансграничну сарадњу, последња деценија другог миленијума означила је значајне "мутације" на нивоу држава бившег источног блока. Уз помоћ снажне логистичке и финансијске подршке, тај европски подухват брзо је прихваћен на нивоу држава источне и централне Европе. Повезивање граничних региона путем директне сарадње, која се ослања на законски оквир који дозвољава званичну компетенцију локалних и регионалних ауторитета, уз поштовање националних закона, представља основу и главни разлог за прихватање ове европске политике која претходи правој европској интеграцији, а у циљу развијања добро суседских

односа, укључујући државе са простора бившег Совјетског Савеза и некадашње СФР Југославије.

Искуство стечено на примерима западне Европе, посебно из области економског развоја и слободе кретања радне снаге, је добра основа за успостављање и развој регионалних структура на нивоу читаве Европе. Ако се у последњим деценијама првог миленијума писала "азбука" трансграничне сарадње европског типа, почетак другог миленијума се претворио у процес "алфабетизације" осталог дела Европе у којем улогу учитеља играју државе које су већ усвојиле те принципе.

Мишљења многих научника су у складу са чињеницом да су *еврорегиони* нови институционални феномен који се шири Европом. Та подручја показују потребу за новом стратегијом у управљању територијалном организацијом. То су институције које се оснивају дуж административних граница из економских, социјалних, културних потреба и захтева заштите животне средине. Еврорегион је "формална структура регионалне и локалне - општинске власти за практичну сарадњу са учешћем економских и социјалних партнера". Еврорегиони обухватају и историјске регионе везане за подручје западне Европе, прво на подручју немачко-холандске и француско-немачке границе, као и оне које се рађају касније, деведесетих година двадесетог века, у централној и источној Европи¹⁹.

Формална *дефиниција еврорегиона*, као територије за међуграничну сарадњу, односи се на чињеницу да се ради о добровољним асоцијацијама са националним и интернационалним законодавством, територијално-административним јединством, са циљем да се елиминише територијална изолација, да се развија култура суседства и да се одвија уравнотежени економски развој у центру и на периферији држава, а у вишој фази и да се формирају развојно-функционални територијални системи у међуграничним подручјима. Поред тога, ова виша фаза је, уз унапређивање добросуседских односа, и услов за интеграцију тих земаља у Европску унију.

У научној литератури при дефинисању еврорегиона појављују се разлике у примени међу државама Европске уније и оних из бившег комунистичког блока, са једне стране, и између сваке државе посебно, са друге стране.

¹⁹ Pasi P, Palermo F. (2001) Summer Academy Bozen/Bolzano, EUR.AC, преузето са www.eurac.edu

Представићемо, у наставку, неколико дефиниција еврорегиона. Европска асоцијација граничних региона (AERF/AEBR)²⁰ нпр. подразумева да, "... са географског аспекта трансгранична сарадња представља аранжмане у виду кооперације локалних и регионалних структура власти које се налазе уз границу и чији је циљ промовисање заједничког интереса и повећања стандарда за пограничну популацију".²¹

Друга дефиниција истиче²² да еврорегиони могу бити идентификовани као "територијалне структуре стваране у циљу поспешивања међурегионалне и трансграничне кооперације, кроз стварање кохерентног простора економске, научне, културне и друштвене сарадње".

Попеску²³ представља еврорегионе као специфичне облике прекограничне сарадње територијалних локалних заједница, подразумевајући асоцијацију тих заједница, из две или више суседних држава, и стварајући јединствену зону чија је особина поседовање заједничких својстава или формирање заједничких интереса.

Ружмо истиче²⁴: "Прекогранична регија је потенцијална регија нераздвојива у географији, историји, екологији, етничким групама, привредним могућностима и слично, али разбијена сувереношћу влада које управљају на свакој страни границе".

Уз помоћ синтезе претходних дефиниција можемо установити да еврорегион представља добровољну интересну асоцијацију, уз поштовање националних и међународних закона, а све у циљу елиминације "територијалног изолационизма" и стварања оквира културног зближавања или реконструкције неких творевина, уз успостављање јединственог језгра за економски развој и равнотежу између центра и периферије.²⁵ Стварање еврорегиона представља врло динамичан процес који настаје као израз жеља, воље, интереса или опредељења

²⁰ на крају књиге у прилогу се налази *Мали речник појмова о прекограничној, инетеррегионалној и транснационалној сарадњи*.

²¹ Pies A. (2004), *Romania. Euroregiuni*, Editura Universitatii din Oradea, Oradea, p.p.62.

²² Sageata R. (2002), *Structuri de cooperare transfrontaliera*. In Forum Geografic, EDITURA Universitaria, Craiova.

²³ Popescu C. (1999), *Autonomia locala si interarea europea*. Editura ALL BECK, Bucuresti. p.p. 273.

²⁴ Rougemeont, D. (1983): *The future is within us*. Pergamon Press. Oxford, p.p.219

²⁵ Што је резултанта различитих историјских утицаја, пре свега на примеру наше земље "ваља имати у виду да је територија Југославије чинила у прошлости периферију две империје. Сва гранична подручја су по правилу мање развијена (Михајловић К. 1990, 16)

пограничних простора у складу са функционално-гравитационим принципима и компаративним предностима.

Термин *еврорегион* се не тумачи исто у различитим земљама. Може нпр. да значи интересно удруживање региона без законске основе, али да то повезивање представља добро од заједничког интереса. То значи да нормативни статус варира од региона до региона, односно од државе до државе.

Та подручја, по правилу, у географском смислу, имају специфичне регионалне особине и обухватају одређене управне (административне) територијалне јединице с обе стране границе. Модели обликовања прекограничне (еврорегионалне) сарадње у територијалном смислу су различити. Као пример наводимо неколико територијалних типова еврорегиона: *два региона уз једну заједничку границу* (Пољска и Словачка - Еурорегија "Татре"), *подручја трију држава уз заједничке границе* (Чешка, Немачка и Пољска - Еурорегија "Neisse-Nisa-Nysa"), *сложени облик еврорегиона у којем учествују подручја више држава* (Пољска, Украјина, Румунија, Словачка и Мађарска - Карпатски еврорегион), *облик еврорегиона који раздваја/спаја заједничко море* (Немачка, Данска, Пољска и Шведска - Еурорегија "Померанија"). Оно што је заједничко за наведене типове еврорегиона јесте да је реч о целовитом геопростору.

На европском нивоу постоје случајеви у којима се користе други називи који имају исто значање као и еврорегион. То су: Euregio, Euroregion, Europaregion, Grand Region, Regio Council и сл. На пример термини Regio и Euroregion се користе код територија које су формиране удруживањем општина и округа - грофовија (асоцијација Баварских општина или Чешки Клуб, Еврорегион Лабе и сл.). Исти термини користе се и за дефинисање националних и пограничних удружења које су створили градови на нивоу локалног савета итд.

Еврорегиони, такође, представљају и покушај конституисања двојних градова или подручја са својственим обележјима. То је формални споразум између бар два учесника који формирају своју административну институцију и заједнички учествују у планирању. Та подручја нису сама себи циљ већ постоје ради заједничког регионалног развоја и кооперације територија са јединственим изазовима. Ти изазови се односе на питања везана за обезбеђивање одрживости уз сопствена финансијска средства, гаранције менаџмента и заједничко учешће у стварању вредности еврорегиона.

Карактеристике еврорегиона

Постојала су различита схватања у погледу процеса стварања еврорегиона. Од самог почетка треба назначити да се под обликом у којем су замишљени и створени еврорегиони за трансгранчну сарадњу не подразумева намера да се створи структура регионалне власти, већ сарадња у оквиру већ постојећих закона и уз признавање већ постојећих органа власти.

Данас при формирању еврорегиона и свих других врста интердржавног повезивања локалне и регионалне институције их конституишу и интегришу, али такве територије немају политички циљ, нити представљају нови облик власти на међудржавном нивоу. Оно што карактерише еврорегионе је изразито постојање локалне самоуправе, која представља један од основних услова адекватног функционисања на нивоу Европске уније. Један од циљева Европског савета је да покрене и консолидује локалну и регионалну демократску управу, као и да имплементира основу стандарда за функционисање државе и њених институција.

Које су границе ширења еврорегиона? Одговор на то питање често се налази у сфери политике, но стручне основе одговора на то питање треба тражити у циљевима оснивања тих асоцијација. У том смислу одговор би упућивао на закључак да је еврорегионалну организацију смислено ширити само на оно подручје које се може идентификовати са основним циљевима њеног оснивања и то до граница које не угрожавају могућност њеног оперативног деловања. При томе, не треба посебно подсећати на темељно начело територијалне целовитости еврорегиона.

Асоцијације са обе стране државне границе, морају да задовољавају одређене критеријуме како би се идентификовале као "еврорегиони"²⁶:

- да су удружења власти, на локалном и регионалном нивоу, са обе стране државне границе,
- да су међудржавна удружења са техничким и административним тимом и сопственим средствима,
- да се удруживање базира на међудржавном усаглашавању, као и да се договори било које врсте заснивају на обостраном ауторитету и споразумевању,

- да се удруживање непрофитних организација или фондација које се налазе са једне или друге стране границе врши уз поштовање националних закона.

Еврорегиони се у пракси разликују по својим међудржавним активностима. Једни од њих само размењују информације, обавезне студије и консултују се, док други дефинишу конкретне пројекте. Процес стварања еврорегиона мора бити подржан низом нормативних, институционалних и финансијских мера и активности. У том смислу треба подсетити на европску оквирну конвенцију о прекограничној сарадњи између територијалних јединица или влада (Мадридска конвенција из 1980. године) с додатним протоколима у сегменту нормативне активности, средстава структурних фондова, програма подршке (посебно Interreg програма у делу финансијске подршке), као и активности Већа Европе, Конгреса локалних и регионалних власти, и асоцијација јединица регионалне и локалне самоуправе (Скупштине европских регија АЕР, Удружења европских пограничних регија АЕВР, Већа европских општина и регија СЕМР и др.) у сегменту институционалне подршке.

Последица тих активности је нагли пораст броја облика прекограничне сарадње током 1990-тих година, посебно уз границу транзицијских земаља источне и средње Европе. Финансијским инструментима (средства структурних фондова из програма подршке Европске уније) подстицана међурегионална прекогранична сарадња довела је до оснивања великог броја еврорегиона (посебно као резултат програма Interreg). Може се рећи да је прекогранична сарадња (СВС - cross border cooperation) постала део предприступне стратегије Европске уније.

Савет Европе потврђује да је ефективна трансгранична сарадња кључ хуманог развоја, економског просперитета и политичке стабилности у Југоисточној Европи и подршке интернационалној заједници да прихвати овај избор и подржи реализацију одговарајућих друштвених и финансијских средстава.

Источна Европа је регион комплексних социјалних, економских и политичких разлика и прилика, па се ту јавља проблем великог диверзитета инструмената и средстава за апликацију. Типичан вид партнерства настаје код суседних градова и територија, различитих националности, са чврстим границама, које су у претходном дугом периоду третиране као погранична, периферна и запостављена подручја. Стварањем еврорегиона ситуација се мења. Раних деведе-

²⁶ Council of Europe: What is "Euroregion"? преузето са www.coe.int

сетих година двадесетог века владе многих земаља су сматрале да формирање еврорегиона доноси и ширење преко граница међудржавне контроле политике. Касније су владе покушавале да интернализују причу о еврорегионима и да их искористе. Резултат свега тога је да успостављање еврорегиона у Источној Европи је доживљавало стално црно-беле фазе, и да тешко тече процес реалног стварања еврорегиона. Матичне државе региона задржавају моћ и стално снижавају политичке акције регионима. Еврорегиони у том делу Европе представљају препреку доброј територијалној организацији. Националне државе су се прећутно сложиле да се еврорегиони формирају, али обично у пракси све је под великом контролом матичних држава. Резултат свега тога је да еврорегиони источне Европе не постижу одговарајући успех као њихови партнери на западу²⁷. Велики број препрека које се испољавају у процесу субрегионалне сарадње у Југоисточној Европи су²⁸: непостојање традиције мултилатералне сарадње, неразвијеност привреде и ограниченост ресурса (финансијских, кадровских) за сарадњу, периферни положај региона у односу на водеће европске центре интеграције, дуготрајни регионални спорови и сукоби, политичка и економска некохерентност региона, разлике у националним, политичким и економским интересима и оријентацијама, недовољни међународни подстицаји за регионалну сарадњу и др.

Еврорегиони, како су замишљени, али и како се у пракси спроводе, представљају основу регионалног развоја. Њихова научна и практична вредност се не доводи у питање, оно што је спорно када је у питању еврорегион, али и сви остали региони, су принципи и критеријуми који нису једном дати, непромењени и опште прихваћени. Они су веома сензитивни на друштвено-економски систем, простор и време²⁹. У том смислу можемо се сложити да еврорегиони су настали као одговор на једно време и друштвено политички склоп.

²⁷ Popescu G. (2003) - *The Geopolitics of Euroregions in the Context of European Reterritorialization*. AAG (Annual Meeting of Association of American Geographers. USA.

²⁸ Лопандић Д. (2001), *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи*. Институт за међународну политику и привреду. Европски покрет у Србији. Београд.

²⁹ Османковић Ј. (2003) - *Регионализација Босне и Херцеговине у функцији приближавања Европској унији*. Зборник радова са међународног научног семинара "Регионално развојна проблематика Босне и Херцеговине и сусједних земаља у процесу пружавања Европској унији", Тузла (стр. 9-21).

Основе за формирање еврорегиона

У Европи не постоји јединствени модел еврорегионалне прекограничне сарадње, тако да је еврорегион увек интересна организација која своје основе налази у³⁰:

- географском положају (географски аспект),
- заједничким ресурсима и потенцијалима (привредни и еколошки аспект),
- историјским везама и односима (политички, социолошки, културни и психолошки аспект),
- мањинама с обе стране границе (демографски аспект),
- стању међудржавних односа (политички аспект) и
- међудржавним и регионалним пројектима (интересни и технички аспект).

У том смислу као основни циљ еврорегионалне сарадње је стварање подручја које ће се складно развијати и својим становницима осигурати бољи живот, а у наведеним оквирима:

- унапредити привредне и културне везе,
- ускладити привредне развојне програме,
- учинити регију привлачну за улагаче,
- успоставити везе између образовних, научних и истраживачких установа,
- започети и пружити подршку програмима заштите животне средине,
- помоћи разумевању и признавању различитих култура, и тиме припремити регион за процес европских и евроатлантских интеграција држава у чијем се саставу налазе.

Делатности као предмет у сарадњи еврорегиона

Према основним циљевима еврорегионалне сарадње следе и приоритетне делатности у сарадњи и активности еврорегиона:

³⁰ Детаљније видети у: *Organizacija euroregionalne suradnje "Dunav - Drava - Sava" (2001), prijedlog modela, Osijek.*

а) саобраћај и комуникације

- усклађивање трансграничних активности у изградњи саобраћајница и саобраћајне инфраструктуре,
- усклађивање активности у одржавању речних путева и саобраћаја,
- уређивање граничних прелаза,
- организација трансграничног јавног превоза и др.

б) привреда

- израда правних водича који описују могућности за прекограничну сарадњу и адресара привредних организација на подручју сарадње,
- организовање сусрета пословних људи, стручних скупова и других облика размене искустава,
- посредовање у успостављању сарадње привредних организација, локалних центара за развој и предузетништво, индустријских и технолошких паркова, слободних (бесцаринских) зона и др.,
- координација извоза и увоза,
- посредовање и подршка заједничким улагањима,
- припрема и спровођење заједничких развојних програма,
- сарадња на подручју индустријских иновација и развоја технологија и др.

в) просторно планирање, очување и заштита животне средине

- усклађивање активности у изградњи географског информационог система (ГИС),
- усклађивање и заједничко планирање инфраструктурних система (саобраћајница, енергетских водова),
- планирање мрежа објеката за одлагање отпада и технологија збрињавања отпада,
- предузимање заједничких иницијатива усмерених на побољшавање квалитета речних вода,
- информациони систем о животињском и биљном свету регије,
- заштита објеката природне баштине у пограничном подручју (утемељење прекограничних паркова природе и сл.),
- организовање заједничких промотивних активности усмерених ка подизању свести о животној средини,

- израда планова поступања и узајамне помоћи у случају опасности, природних непогода, акцидентних ситуација и др.

г) туризам и рекреација

- идентификација комплементарних туристичких потенцијала, као и обликовање заједничке туристичке понуде,
- организовање заједничких промотивних активности (издавање туристичких публикација, календара изложби, организовање заједничких сајмова и представа, заједничка израда карата и др.),
- изградња заједничких туристичких капацитета,
- сарадња у образовању угоститељског и туристичког особља и др.

д) здравство и социјална заштита

- припрема плана за ублажавање катастрофа,
- координација заједничких медицинских служби у случају потребе,
- размена медицинског особља,
- организација стручних скупова и других облика размене искустава,
- сарадња у обликовању и остваривању програма сузбијања наркоманије и лечења зависника,
- сарадња у области заштите деце и неге хендикепираних особа,
- размена искустава на подручју решавања социјалних проблема и др.

е) наука

- припремање и извођење заједничких научних истраживања,
- организовање научних и стручних скупова и др.

ж) образовање

- размена знања и искустава,
- сарадња у извођењу дипломских и последипломских студија,
- сарадња у образовању наставног кадра за потребе извођења наставе на мањинским језицима,
- сарадња у организовању и извођењу почетничких и напредних течајева језика које говори суседно погранично становништво и др.

з) *култура*

- заједничко представљање,
- организовање гостовања и размена културних манифестација (изложбе, концерати, позоришне представе и др.),
- организовање заједничких културних манифестација (ликовне колоније, изложбе, музички фестивали, позоришне представе, и сл.),
- објављивање књига, водича и атласа који премошћују границе,
- подршка културним манифестацијама мањина и др.

и) *спорт*

- заједничко коришћење потенцијала спортских објеката и развој прекограничних спортских центара и објеката,
- организовање регионалних спортских сусрета и заједничких спортских манифестација,
- организовање спортске размене и др.

ј) *информисање*

- израда пројеката информационог система еврорегионалне сарадње,
- производња заједничких програма за електронске медије (радио, ТВ).

У том смислу, из приказаних могућих садржаја сарадње произлази закључак о основним функцијама еврорегионалне сарадње. Те функције су³¹ (симболично означене одговарајућим максимама):

"Сарадњом до пријатељства": Развој међусобних односа између локалних и регионалних власти, институција и грађана.

"Знањем без граница": Разменом знања и искустава поспешује се проток људи и идеја на целокупном простору. Ове активности у непосредној су функцији јачања људских ресурса а тиме и развојних потенцијала укупног подручја. Одвијају се у распону од "обичних" пословних сусрета, до студијских путовања и боравака, заједничких стручних и научних скупова и др;

"Заједно у развоју": Идентификација заједничког развојног интереса, припрема и утврђивање заједничке развојне стратегије и др.

"Различитошћу до јединства": Ту софистицирану функцију могуће је спровести пажљивим обликовањем и добром организацијом

³¹ Ibid.

заједничких активности које наглашавају јединственост простора и припадности том простору (од заједничких наступа, фестивала и турнеја, спортских тимова, до избора "Мис Еврорегије" нпр.). За остваривање те функције значајна је психолошка претпоставка превладавања историјских и других баријера, односно заједничког наступања у остваривању програма којима се синергичким деловањем периферна позиција унутар властитих земаља помера у средишњу унутар европског простора. У остваривању ових функција изражава се и основна функција еврорегионалне сарадње, а то је помоћ и усклађивање прекограничне сарадње као основни смисао организовања еврорегионалне сарадње.

Структурне карактеристике и основни принципи територијалне организације еврорегиона

Захваљујући великој разноликости погледа на садржај и компетенције еврорегионалне трансграничне сарадње у циљу што јасније структуралне делимитације, Европска асоцијација транс-граничних регија (AEFR/AEBR) успоставља критеријуме за идентификацију садржаја еврорегиона, поистовећујући их са локалном власти (са сталним секретаријатом, са административним и техничким тимовима), као и уз обострано поштовање националних закона.

Структурни еврорегионални варијетети су:

а) еврорегиони који укључују административно – територијалне јединице сличног нивоа (град, округ, жупанија или регија);

б) еврорегиони који су састављени од структуре различитог нивоа и различитог статуса;

в) савези градова и општина или жупанија који могу бити асимиловани од стране структура еврорегионалног типа, али са постојањем локалне власти.

Поред услова у вези са локалном самоуправом, потенцијалне чланице за еврорегионалну сарадњу, као и кандидати за приступ ЕУ, морају да задовоље и извесне захтеве у вези са територијалном организацијом својих пограничних подручја. Дефинисање територијалне организације подручја еврорегиона спроводи се упоредо са регионализацијом територије читаве државе, а при том уз поштовање оквирног принципа регионализације Европске уније.

Према европским искуствима процес територијалног организовања представља ефикасан инструмент за уравнотежење развоја свих јединица у хијерархији територијалне организације, као и за одрживи развој и уређење не само пограничне, него и укупне територије државе. Основна дилема просторне поделе односи се на питање да ли овај процес треба да буде ослоњен на историјске корене и традицију или на економске и социјалне интересе који су усмерени ка будућности. Посебно значајно је и питање идентитета територијалних јединица, при чему разлике међу њима више нису засноване на демографским, економским или техничким параметрима, већ на културном профили и идентитету, односно препознатљивости³². Овај поступак требало би да се базира на чињеници да је основна јединица сваке државне заједнице грађанин који се појављује са својом персоналном аутономијом у културном, социјалном или економском смислу. У просторној структури државе грађани су удружени у насеља која, као најмање територијално организоване јединице, имају своја права да користе оно што њима припада. Таква насеља чине заједницу, односно комуни или општину, која обухвата одређени простор, имовинско-правно регулисан, са променљивим бројем становника и са одређеним материјалним добрима са којима ствара нова економска добра. У неким случајевима ће општина бити свако насеље, а негде ће је чинити заједница насеља, све у зависности од величине, географског положаја, особина окружења и других карактеристика. Таква насеља - општине, у зависности од броја становника и привредне структуре, према европској номенклатури чине ниво NUTS 4 и NUTS 5 (nomenclature of territorial units for statistics)³³. Такве општине имају релативна права, јер држава као најшира друштвена заједница, у циљу задовољавања потреба друштва као целине, задржава право да пропише границе надлежности општине, као локалних заједница, тј. њихове обавезе у односу на виши ниво друштвене заједнице.

Општине се удружују на интересној основи око једног или два урбана центра који су покретачи развоја. Зато округ или дистрикт, као средњи ниво самоуправљања, (ниво NUTS 3) омогућава најбоље

³² Стојков Б. (2003) - Регионализација као основа регионалног развоја Србије. Регионално развојна проблематика Босне и Херцеговине и сусједних земаља у процесу приближавања Европској унији, Универзитет у Тузли, ПМФ, Одељак за географију, Тузла.

³³ Акроним потиче од француског назива: nomenclature des unites territoriales statistiques

решење, не само за ефикасније усаглашавање интереса груписаних заједница општина (насеља), уз развијање њихове веће међусобне конкурентности, него и за потребе веће уравнотежености државе као целине, где се регионални развој контролише истовремено "одозго", управно, преко државе и "одоздо", самоуправно, преко општина³⁴. Овај територијални ниво је најпогоднији у прекограничном територијалном организовању, јер, као такав, задовољава услове за добијање финансијске подршке од европских фондова за помоћ и развој. Макрорегионални ниво (NUTS 2) може имати ограничену статистичко-планску функцију - да држави служи за лакше и равномерније управљање регионалним развојем или, уколико је функционално, економски или историјски афирмисан, може да има своју легислативну, финансијску и извршну аутономију.

Међутим, донедавни статистички систем Европске уније (NUTS) од пет нивоа одлуком Европског парламента и Већа Европе³⁵ промењен је. Окосницу новог система чине три нивоа, где се сада говори о управним јединицама (administrative units), са три класе, просечне величине: NUTS 1: од 3 до 7 милиона становника; NUTS 2: од 800.000 до 3 милиона становника; NUTS 3: од 150.000 до 800.000 становника. Уз то свака од земаља - чланица може увести и додатне нивое, по основу посебне одлуке, тј.³⁶ испод нивоа NUTS 3.

Комплексно спроведен модел територијалне организације не прети сецесијом, већ повећава кохерентност државе, а поступак регионализације не значи да представља аутоматску децентрализацију. Основни принцип на коме се заснива модел територијалне организације националне територије и пограничних подручја је комбинована и истовремена примена децентрализације и централизације, што подразумева и регионализацију (окрузи и макрорегион), као и локалну самоуправу у центрима или заједницама насеља (општине и локалне заједнице). Територијална организација може да се врши као акт рационализације државе, дефинисан вољом државних институција, али

³⁴ Стојков Б., Тошић Б. (2003) - Београд и његов регион - могућност нове територијалне интеграције. Београд и његов регион, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 1-21).

³⁵ (Уредбом/Regulation No. 1059/2003 која је донета 26. маја 2003. године)

³⁶ Вујошевић М. (2004) - Институционални и организациони аранжмани за управљање развојем Београда: подела надлежности и овлашћења између локалног/општинског, метрополитенског и регионалног нивоа. Планирање развоја локалне заједнице, Географски факултет, Београд (стр. 60-97).

је могуће овакав принцип организовања државе остварити сусретно - одозго, са нивоа државне управе и одоздо, са најнижег нивоа локалне самоуправе. Ради ефикаснијег управљања сви нивои требало би да полажу право на аутономију, чији носиоци треба да буду грађани у новоформираним општинама, као најнижим јединицама у територијалној организацији.

Чланство и управљање у еврорегионалној сарадњи

Проучавање формалних критеријума, као и искустава еврорегионалних облика сарадње упућује на закључак како су чланови еврорегиона по правилу јединице регионалне, односно локалне самоуправе. Позната су, како је већ напоменуто, и решења по којима су чланови еврорегиона удружења општина с једне и друге стране границе (нпр. Еврорегион Elbe/Лабе састоји се од чешког и немачког удружења општина). Осим тога, постоје и примери у којима су чланови еврорегиона градови или управне, стручне и друге институције с подручја пограничних регија и то оне које за то искажу интерес (нпр. грчко-бугарски Нестос-Места Еврорегион).³⁷

Неки еврорегиони функционишу на истом ауторитарном нивоу, као што су региони и провинције Карпатског Еврорегиона који су конституисани од мађарских округа, украјинских региона, пољских војводства (провинција), словачких и румунских округа.

Други примери показују мешовиту структуру. Пример су Еурегио Маас-Рхине, холандске и белгијске провинције које координирају заједно као Regio Aachen (асоцијација немачких општина) и германска заједница у Белгији. Euregio Saar-Log-Lux-Rhine укључује не само регионе него и државу Луксембург.

Како асоцијација градова, општина и округа, такође, може бити члан еврорегиона, стратегија која је примењена у пољским општинама је да оне прво формирају унију општина регистрованих на одговарајући, законски начин. Унија затим добија обележје одговарајућег страног партнера у еврорегионалном систему. Чешко-немачки еврорегион Elba/Лаба такође обухвата делове државних територија које су закључиле уговор о кооперацији.

³⁷ Council of Europe: What is "Euroregion"? преузето са www.coe.int

Еврорегионална сарадња је дефинисана, према томе, и као интер-регионална организација градова, општина, кантона и других локалних самоуправа, као и трговачких и привредних комора с подручја која је заснована на добровољној сарадњи. Том одредбом потенцијални чланови могу бити:

- јединице регионалне самоуправе (општине, кантони),
- јединице локалне самоуправе (градови и облици локалне самоуправе) и
- привредне коморе.

Члански статус. Према важећим одредбама сви чланови еврорегионалне сарадње су једнаког статуса. Разматрање већ постојећих иницијатива, указује на следеће могуће статусне положаје:

- редовно чланство - где су пуноправни чланови еврорегиона и имају подједнако право у раду свих тела и одлучивања о свим питањима, и
- статус посматрача - отворено за приступање организација с подручја чланица сарадње (нпр. асоцијације пограничних општина, и сл.) и других институција које покажу свој интерес.

Управљање у еврорегионима. Као и све остале организације, тако и еврорегион има адекватну унутрашњу организациону структуру. Председништво еврорегиона чине челници чланица еврорегиона на чијем врху се налази председник, секретаријат, као и више радних одбора (за привреду, инфраструктуру и логистику, туризам, информатику, пољопривреду, науку, технологије и иновације, културу и спорт, образовање, националне мањине, заштиту животне средине, за здравство и социјалну заштиту и управу).

Компаративна искуства показују да се у већини еврорегиона (подсећамо: јединственог модела нема) практикују три основна нивоа управљања:

- *политички ниво:* ниво доношења одлука (скупштина, веће, конгрес),
- *извршни ниво:* одбор, (извршни) комитет, (управно) веће, председништво,
- *административно-технички ниво:* секретаријати (заједнички, на једном месту или на разним локацијама или засебни).

Како смо истакли да јединственог модела нема, навешћемо начин управљања код неколико следећих примера еврорегиона³⁸:

³⁸ Организација еврорегионалне сарадње "Дунав - Драва - Сава" (2001); стр. 23

1. *Rhein-Waal* Еврорегион (Холандија-Немачка)

- веће - највише тело (48 чланова) сваке године бира председнике већа (немачког и холандског),

- извршни комитет - припрема и извршава одлуке већа. Бира га веће водећи рачуна о пропорционалности (7 чланова, сваке 4. године),

- секретаријат - бави се административним пословима, организацијом састанака свих тела (чини га 16 професионалаца),

- радне групе - економске структуре; оспособљавање и тржиште рада; социјална, спортска и културна питања; туризам и разонода; саобраћај и транспорт; здравствена заштита; просторно уређење; заштита животне средине и др.

2. *Elbe-Laba* Еврорегион (Немачка -Чешка)

- веће - највише политичко тело са функцијама одлучивања,

- председништво - по два председника и заменика председника, два члана,

- секретаријат - две одвојене канцеларије предвођене директорима,

- радне групе - регионални развој; економска сарадња; туризам; транспорт; заштита природне средине; здравство и социјална заштита; култура, образовање и спорт;

3. *Pomerania* Еврорегион (Немачка, Данска, Пољска, Шведска)

- веће - највише тело (36)

- председништво - три национална председника,

- секретаријат - заједнички у *Szczecin*,

- радне групе - економска сарадња, инфраструктура и транспорт; туризам, рурална подручја, заштита животне средине; образовање, здравство, култура, спорт; сарадња општинске администрације и институција; јавни ред .

4. *Euroregion Tatras* (Пољска-Словачка)

- конгрес - делегати, заседање једном годишње,

- веће - највиша извршна власт предвођена председником,

- надзорни одбор - изабран од стране конгреса,

- секретаријат - две канцеларије (са сваке стране границе) предвођене секретарима,

- радне групе - економија; заштита животне средине; култура; информације; спорт; туризам.

5. *Nestos-Mesta* Еврорегион (Грчка-Бугарска)

- генерална скупштина - чланови: општине, организације, удружења која желе да буду чланови,

- управно веће - извршно тело предвођено председником, два потпредседника, извршним секретаром и благајником,

- секретаријат - на обе стране предвођен извршним секретаром, његовим тимом експерата и пратећом администрацијом,

- радне групе - комуникације; економска сарадња; транспорт и инфраструктура; туризам и забава; култура; пољопривреда; трансфер технологије.

6. *West Pannonia* Еврорегион (Аустрија-Мађарска)

- одбор - највише политичко тело,

- веће - извршно тело,

- секретаријат - секретари сваке регије (четири),

- радне групе - осам.

7. *Nemunas-Niemen* Еврорегион (Белорусија, Литванија, Пољска, Русија)

- веће - највише политичко тело,

- надзорна комисија - надзорно тело,

- председништво - извршно тело,

- секретаријат - три националне канцеларије,

- радне групе - економија; социјална питања; туризам, заштита животне средине и просторно планирање.

Улога система еврорегиона у стратегији одрживог развоја

Иако Европа у основи свог развоја поштује принципе одрживог развоја, не успева да пронађе одговоре на сва питања која јој се у том смислу намећу. Она у свом развоју жели да интегрише политику, али не зна како да формира мрежу одрживих европских региона.

Циљ мреже одрживих европских региона³⁹: је да се оснује паневропски тим регионалних експерата и организација које делују на ивици иновација о одрживом развоју. Мрежа омогућује регионима да се повежу, да размене знање и заједничко разумевање око кључних питања која су у вези са креирањем одрживости. Иако у Европи корени одрживог развоја леже у великој мери у животној средини, мрежа под

³⁹ Sustainable European Regions Network, преузето са www.sustainable-euroregions.net

одрживим развојем подразумева укључивање свих политичких области која се тичу садржаја социјалног, економског и питања животне средине. То значи да су у средишту проблема интеграција, добра власт и јединство у планирању.

Мрежа одрживих европских региона има за задатак да:

- дефинише практичне проблеме и циљеве,
- помаже земљама да примене приступ размишљања о одрживом развоју,
- помаже да се формира будући облик структурних фондова,
- разматра предлоге за достављање текућих и хитних иницијатива Европске уније на интегрисани и комплексан начин,
- подржава комплексан приступ одлука које доносе региони у складу са захтевима Европске уније,
- пореди приступ и информације развоја кроз политичке студије и радионице,
- организује интеррегионалну праксу,
- истражује потенцијале за сарадњу на пројектима под европским програмима Interreg.

У мрежи одрживих европских региона постоји десет сталних чланова. Постоје партнери посматрачи из земаља кандидата и стални чланови региона Европске уније.

Користи од те организације су:

- приступ најбољим искуствима из Европе која могу помоћи добром политичком стању и положају,
- појављивање стратегије о одрживом развоју кроз подручје Европе,
- помоћ у примени структурних фондова, тако да се одрживи развој укључује у нове програме,
- способност да се користи комплексно знање мреже одрживих европских региона у развоју даљег политичког процеса.

ЕВРОПСКА УНИЈА И ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ

Идеја о уједињеној Европи је стара нешто више од 130 година. Своје корене налази у другој половини XIX века после француско-пруских ратова 1870. године. Од тада се појављују реалне и озбиљне тежње тадашњих европских политичара ка стварању јаче, реалне и мирољубиве везе између земаља Европе која је до тада постојала само у идејама филозофа и космополитских визионара. Било је потребно доста времена да ова замисао заживи. Након Првог светског рата, 1914-1918. године, а по угледу на стварање и успешно функционисање САД, оснивач паневропског покрета, аустријанац Калерги, предложио је 1923. године образовање Сједињених Европских Држава. Његова замисао није уродила плодом. Али зато 1929. године француски министар спољних послова Aristide Briand, заједно са немачким министром (Gustav Stresemann), на заседању скупштине Лиге народа у Женеви, предложио је стварање Европске уније, којом се предвиђала ближа сарадња европских држава уз њихов неоспоран суверенитет. Било је, нажалост, потребно да разарања још једном прођу "стари континент", доведу до ивице економске пропасти побеђене, као и поражене, како би идеја оживела.⁴⁰

⁴⁰ Један од битнијих утицаја на стварање уједињене Европе имао је говор, (септембра 1946. године), тадашњег премијера Велике Британије Винстона Черчила који позива државе континенталне Европе на стварање Уједињених европских држава. Кичма уједињене Европе, по Черчиловом мишљењу, би требало да буде француско-немачка сарадња. Роберт Шуман (1950.) је представио свој предлог креирања организоване Европе. Овај предлог познатији је као "Шуманова декларација" и сматра се креацијом онога што је данас познато као Европска унија.

Европска унија⁴¹ је резултат процеса сарадње и интеграције која је почела 1951. године између шест држава: Белгије, Немачке, Француске, Италије, Холандије и Луксембурга. Од тада имала је четири таласа припајања (Скица бр. 1):

I талас: 1973. - Данска, Ирска и Уједињено Краљевство.

II талас: 1981. - Грчка.

III талас: 1986. - Шпанија и Португалија.

IV талас: 1995. - Аустрија, Финска и Шведска.

V талас 2004. - Чешка Република, Естонија, Кипар, Летонија, Литванија, Мађарска, Малта, Пољска, Словачка и Словенија.

Примарна брига Европске уније је постављање појединаца и њихових интереса у срце европских интеграција. Европске институције сматрају поштовање фундаменталних права, као основног принципа Европског закона и развиле су законодавство о слободи кретања у оквиру Европске уније.

⁴¹ Стварање и развој Европске уније везано је за следеће важне датуме:

- 18. април 1951. године - шест европских држава: Западна Немачка, Француска, Италија, Белгија, Холандија и Луксембург потписују Париски споразум којим је основана Европска заједница за угљ и челик (ЕССС).

- 25. март 1957. године - шест земаља у Риму потписује тзв. Римске уговоре о оснивању Европске економске заједнице (ЕЕС). Истовремено је закључен уговор о оснивању Заједнице за атомску енергију. Римски уговори су предвиђали укидање царинских и других баријера и стварање заједничког тржишта, слободно кретање људи, робе и услуга, стварање јединственог тржишта и придруживање Заједници колонија и зависних подручја којима управљају државе чланице.

- 1. јули 1968. године - шест земаља чланица укидају међусобно трговачке баријере и усвајају заједничку царинску тарифну политику за робу која стиже ван Европске уније.

- 1. јануар 1987. године - на снагу ступа Јединствени европски акт (ЈЕА) који промовише пројекат Европа 92. ЈЕА представља значајну допуну оснивачких актова ЕУ у виду амандмана, а већ у преамбули документа се истиче основни циљ: стварање Европске Уније.

- 7. фебруар 1992. године - на самиту у Мастрихту потписује се Уговор о Европској унији са задатком да олакша развитак економске и монетарне, као и политичке уније. Јануара 1993. тај уговор ступа на снагу.

- 25. март 1995. године - на снагу ступа Шенгенски споразум о отвореним границама, укидају се граничне контроле између земаља које су потписале споразум и повећава се сарадња између полиције и судства.

- 1. јануар 2002. године - Еуро постаје законско средство плаћања.

- 1. мај 2004. године - Европској унији се прикључују нове чланице - државе централне, источне и јужне Европе: Чешка Република, Естонија, Кипар, Летонија, Литванија, Мађарска, Малта, Пољска, Словачка и Словенија.

Резолуцијом у Мастрихту (1992), веза између грађана у земљама чланицама Европске уније је постала директнија, креирањем концепта европског држављанства, које је садржавало низ грађанских и политичких права. Ова су права даље развијена кроз амстердамску резолуцију која, такође, прецизира везу између националних држављанстава и европског грађанства.

Утицај ЕУ на светска питања сваким даном постаје све већи. Процес интеграције, увођење евра и прогресиван развој заједничке спољне и безбедносне политике дају Европској унији политички и дипломатски статус који одговара њеној несумњивој економској снази. Унија има читав низ стратешких спољнополитичких циљева. Први је успостављање стабилне Европе чији ће глас у свету имати већу тежину. Недавни ратови у Босни и на Косову, као и крваве борбе у Чеченији, показују колико је значајно да се широм Европе обезбеде мир, демократија и поштовање људских права. Проширење Уније може помоћи да се све то оствари формирањем унутрашњег тржишта са преко 500 милиона потрошача и окончањем данашње поделе Европе.

Табела бр. 1 - Ширење Европске уније

ЕУ (година)	Површина у 000 km ²	Број становника у 000 (по последњој процени)	Густина насељености (бр. ст. на km ²)
1951.	1.277	225.556	177
1973.	1.637	294.331	180
1981.	1.768	304.923	172
1986.	2.366	354.732	150
1995.	3.240	376.769	116
2004.	3.979	451.327	113

Од 2004. године у Европској унији у 25 држава живи преко 450 милиона становника на скоро 4 милиона km², или просечно 113 становника по km² (Табела бр. 1). Последњим проширењем са десет нових чланица, ЕУ је увећала своју територију за око 23%, а своје становништво за око 20%, што је незнатно смањило просечну густину насељености, која је временом опадала прикључивањем слабије насељених држава. Планом прикључења нове две чланице (Румунија и Бугарска) у 2007. години ЕУ ће имати преко 480 милиона становника на 4,3 милиона km².

Европска унија је једно од најбогатијих подручја у свету, али постоје велике разлике у доходу и потенцијалима међу регионима. Улазак десет нових чланица у мају 2004. године, чији доходак је знатно испод просека ЕУ, је продубио ове разлике. Тај недостатак се може премостити преко широког низа флексибилних солудија, подржавајући локалну самоуправу да буде укључена у различитим степенима од предузимања билатералне сарадње уз реализацију специфичних пројеката до сарадње међу регионима. Регионална политика пребацује ресурсе од богатих ка сиромашнијим регионима. ЕУ решава и питање финансијске солидарности и даје моћ за јачање економске интеграције.

У просторну структуру проширене ЕУ укључује се изванредан број нових метрополитенских урбаних региона, малих и средњих градова, различитих руралних подручја, као и планински простори и острва. Европски урбани систем после проширења обухвата метрополитенска подручја са главним градовима држава. У већини нових чланица главни градови имају доминантну позицију у националном урбаном систему. Међутим, нарочито у Пољској нпр, постоји и изванредан број других већих градова са значајном функцијом. После проширења ЕУ око 70 великих градова (20% становништва ЕУ живи у тим градовима), са више од 500.000 становника, биће део тржишта ЕУ.

Са становишта глобалне перспективе, тежећи ка балансирању и полицентризму проширене Европске уније, тежиште простора представља "пентагон" формиран од градова Лондон, Париз, Минхен, Милано и Хамбург, који су доминантни нарочито на економском плану. Данас око 41% популације ЕУ у 15 старих земаља чланица, живи у језгру тог подручја, што износи 18% територије тих земаља. Ово подручје (15 земаља) учествовало је са 49% у бруто националном производу целе тадашње ЕУ. У глобалној перспективи просторна структура ЕУ имаће један доминантан простор - поменуто језгро ЕУ и периферију у којој доминирају урбана подручја.

Ширењем, језгро старих чланица ЕУ постаје све значајније у просторно-економском смислу. Економска снага нових чланица доприноси само до 75% од просечног бруто националног производа (БНП) Европе, што даје поменутом урбаном пентагону доминантније место у простору. У ЕУ од 27 земаља у 2007. години пентагон заузима 14% територије, 32% грађана живи и ради на том подручју, а оно учествује са 46,5% у БНП укупне ЕУ. Изазов ка балансирању и

полицентризму оријентисао је политику Европе да просторни развој не сме бити мање битан.⁴²

Прикључивањем нових земаља центар ЕУ ће се померати ка истоку. Али неке нарочите промене се не могу очекивати, европски центар гравитације проширене ЕУ и даље ће бити немачка територија.

Постоје два термина која обједињују вредности које стоје иза регионалне политике у ЕУ⁴³:

- *солидарност*, јер политика има за циљ да уједначи грађане и регионе који су економски и социјално у немогућности да се пореде са европским просеком, и
- *кохезија*, јер постоје позитивне бенефиције од стране оних који су богатији за све који су у сиромашнијем окружењу.

Динамика развоја нових чланица ЕУ, увећана снагом и циљевима регионалне политике, може донети резултате. Разлике између богатих и сиромашних региона у Европи се смањују годинама. Случај Ирске нпр. то показује и охрабрује, јер је њен доходак био 64% просека ЕУ пре 30 година, кад се ова земља прикључила, а данас је један од највиших. Један од приоритета је пораст животног стандарда у новим државама чланицама, што је могуће ближе њеном просеку.

Велике разлике у нивоу развоја постојале су чак и пре последњег ширења ЕУ. Бруто национални производ по становнику у десет најразвијенијих региона три пута је већи од одговарајућих вредности у десет најмање развијених региона. Најперспективнији урбани региони су - Лондон, Хамбург и Брисел.⁴⁴

Неједнакост има више узрока. Може бити резултат дуготрајних тешкоћа због географских удаљености или због скоријих социјалних и економских промена, или из оба разлога. Резултат тих неповољности је често евидентан у социјалним губицима, лошем квалитету школовања, већој незапослености и неадекватној инфраструктури.

Интернационална сарадња има улогу да утиче да земље централне и источне Европе превазиђу потешкоће у вези са изградњом државе која се базира на принципима парламентарне демократије, поштовању људских права и права закона. За те земље чланство у Савету Европе, за сваку од њих, значи учешће у политичком дијалогу и

⁴² ESPON 2006 programme - European Spatial Planning Observation Network: Basic Spatial Characteristics of the Enlarged European Territory, преузето са www.espon.lu.

⁴³ Europa - Activities of the European union, Regional Policy,

⁴⁴ Ibid. - ESPON 2006 programme

давање значаја легалним инструментима, уз истовремену поделу принципа на истим вредностима са другим чланицама Организације.

Међугранична сарадња се појавила као фактор који решава све ово и који је чинилац односа међу земљама. Постоје два главна разлога за то:

- Први је политичка независност која не значи изолацију на економском, социјалном и културном пољу. Трговина мора да се настави, комуникационе осовине морају да остану отворене и људи морају да развијају међусобне односе. Међународна сарадња је веома битна за све земље, нарочито оне у Пакту за стабилност.

- Други разлог је да интернационална сарадња сигнализира интерес за стабилизацију целог подручја кроз серију иницијатива - почевши од Пакта за стабилизацију и придруживање па до Европске уније.

Међугранична сарадња се види као главни начин за земље Југоисточне Европе да развију међусобне односе и да превазиђу негативне последице сепаратизма и изолације. Према мишљењу Д. Лопатића разлози који објективно подстичу потребу за новим облицима и иницијативама за сарадњу земаља Југоисточне Европе су:⁴⁵ потреба приближавања Европској унији и другим европским интеграцијама, објективна упућеност суседа једних на друге, потреба за бољим коришћењем једног или више заједничких ресурса и за либерализацијом трговине, спољни притисак ЕУ и других сила на балканске земље да успоставе бољу и ефикаснију међусобну сарадњу, постојање узора у другим субрегионима Европе или ван ње, нестанак СФРЈ и др.

Савет Европе је подржавао прикључивање међуграничној сарадњи преко серија активности (Кооперација локалне и регионалне демократије, Конгрес локалне и регионалне самоуправе у току 2002-2003). У Пакту за стабилност ова активност се односи на "снаге, недостатке, могућности и претње" (SWOT - "strengths, weaknesses, opportunities and threats") који ће да преовлађују у региону.

Спољни утицаји, као што је глобализација и нове технологије, су такође ударац на регионалну политику унутар ЕУ, која има за циљ

⁴⁵ Лопандић Д. (2001), *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи*. Институт за међународну политику и привреду. Европски покрет у Србији. Београд.

да подстиче више образоване и вештије, да учествују у регионалној политици, што ће допринети порасту глобалне економије.

Иницијативе и програми за регионалну сарадњу

Осим давања техничке подршке оснивању еврорегиона, како је напоменуто, Европска унија подржава стварање еврорегиона и прекограничне сарадње путем финансијских фондова, програма и иницијатива. Да би решила неуједначености на постојећој и будућој територији, ЕУ је формирала четири структурна фонда:

- фонд европског регионалног развоја (ERDF),
- европски социјални фонд (ESF),
- секцију ЕУ за пољопривреду и рурални развој (EAGGF)
- финансијску подршку за заједнице које су везане на рибарство (FIFG).

У оквиру структурних фондова 5,35% буџета издваја се за четири иницијативе заједнице у оквиру којих се траже заједничка решења за специфичне проблеме (Interreg III, URBAN II, LEADER+ и EQUAL).

Према принципу приоритетних циљева за циклус 2000-2006. године постоје три категорије земаља и региона који конкуришу за помоћ фондова ЕУ⁴⁶:

1. најсиромашнија подручја ЕУ, где је БНД мањи од 75% просека у ЕУ, за која се издаваја 70% укупне помоћи фондова ЕУ;
2. индустријска, рурална, урбана и рибарска подручја са структурним проблемима;
3. модернизација система стручног оспособљавања и унапређивање запошљавања у свим регионима ЕУ (изузев оних који су обухваћени тачком 1).

У периоду 2000-2006. година ЕУ је одредила да финансијака помоћ иде за погранична подручја ЕУ и ултра-периферне регионе централне и источне Европе. Између 50-80% националног дохотка мора бити искоришћено за међуграничну сарадњу, а само 6% за интрарегионалну кооперацију.

⁴⁶ Васиљевић Д, Кроња Ј. (2004), *Европски програми за локалне заједнице*. Европски покрет у Србији, ARTEAST, Београд.

Централне и источноевропске земље имају много нижи доходак по становнику, бруто национални производ и продуктивност него земље чланице. У регионима који се налазе уз ЕУ ниво развоја је упола нижи од суседа у ЕУ. Поред тога инфраструктура је на nižем нивоу и недовољна је.

Сви програми и пројекти Европске Уније за подстицање развоја на локалном и регионалном нивоу финансирају се из инструмената за остваривање регионалне политике Уније. Поред поменутих четири структурна фонда за земље чланице ЕУ, за земље које су кандидати за чланство финансијски инструменти који их припремају за коришћење фондова ЕУ су: PHARE, ISPA и SAPARD. Остале земље Процеса стабилизације и придруживања, укључујући и Србију и Црну Гору, могу да се упознају са основним принципима и логиком функционисања структурних фондова кроз Interreg III, програме за суседе и неке друге пројекте у оквиру програма CARDS⁴⁷, о чему ће бити речи у наставку текста.

Interreg

Interreg иницијатива је основана 1990. године са циљем да подржава искључиво међуграничну сарадњу еврорегиона. Поред финансијске, овај програм нуди методолошку подршку и развојне пројекте који се тичу подједнаких могућности, одрживог развоја или иновација. Такође, он подстиче и оптималну употребу ресурса (финансијских, институционалних, техничких, људских) и коректно учешће у партнерству. Стимулисање међурегионалне сарадње у Европи у периоду 2000-2006. године финансира Европски фонд за регионални развој који расположе са трећином укупних средстава Европске уније. Тај програм се реализује на више нивоа: 1. прекогранична сарадња међу суседним земљама (услов за повезивање три земље) са циљем успостављања међуграничног економског центра у оквиру којег ће се развијати заједничка стратегија развоја и 2. транснационална сарадња међу националним, регионалним и локалним властима. Коначни циљ је да се унапреди интеграција у оквиру ЕУ, преко формирања великог броја европских региона и међурегионалне сарадње, кроз спровођење ефикасне регионалне развојне политике, размене информација и

⁴⁷ Ibid.

искустава као инструмената свеопштег националног, регионалног и локалног развоја.

Interreg III је, како је напоменуто, заједничка иницијатива са циљем да стимулише интеррегионалну кооперацију у ЕУ у периоду 2000-2006. године. Финансирана је од стране Фонда за европски регионални развој (ERDF). *Interreg* иницијативе односе се на јачање економске и социјалне кохезије широм ЕУ подржавајући балансиран развој континента кроз међуграничну, транснационалну и интеррегионалну кооперацију. Нарочит нагласак је дат на регионе који су контактним подручјима границе ЕУ.

Interreg III чине три дела:

Део А: прекогранична сарадња међу суседним регионима има за циљ интегрисан развој суседних пограничних региона, укључујући спољне границе ЕУ и неке поморске границе.

Део В: транснационална сарадња има за циљ спровођење усклађене територијалне интеграције на подручју ЕУ, са следећим приоритетима: стратегија просторног развоја, одрживи саобраћај, брига о културном наслеђу, интеграција приморских региона, интеграција и унапређивање удаљених региона⁴⁸.

Део С: међурегионална сарадња са циљем да иницира регионални развој кроз велику скалу размене информација и искустава.

Пожељна подручја на основу дела *Interreg III А* су:

- све територије нивоа NUTS-а 3 које се налазе на унутрашњим и спољним границама ЕУ,
- обална подручја територија NUTS 3.

У неким случајевима региони (дистрикти) NUTS 3 нивоа у суседству подручја наведених горе могу, такође, да буду пожељна за инвестирање. Ово је важно код територија које нису класификоване као NUTS 3, а укључене су у регионе тог нивоа који се налазе у пограничном подручју. У оба случаја пожељност за финансирање је сигурна, под условом да таква подручја не прелазе 20% територије коју покрива *Interreg* програм.

Приоритети акције односе се на:

- унапређивање урбаног, руралног и обалног подручја,
- јачање духа предузетништва,
- развој малих и средњих предузећа, укључујући оне у туристичком сектору,

⁴⁸ Ibid.

- развој иницијативе локалног окружења,
- помоћ за тржишну интеграцију и социјално укључивање,
- иницијативе за увођење поделе коришћења људских ресурса и способности истраживања и развоја, образовања, културе, комуникација, здравства и цивилне заштите,
- мере за заштиту животне околине, уз напоре за коришћење обновљивих извора енергије,
- успостављање и развој транспорта, информационе и комуникационе мреже и сервиса, водног и енергетског система,
- јачање кооперације на легалном и административном пољу,
- јачање људских и институционалних потенцијала за прекограничну сарадњу.

Део *Interreg III B* програм је транснационална кооперација која обухвата националне, регионалне и локалне ауторитете са циљем да унапреде бољу интеграцију у ЕУ кроз формирање великих група еврорегиона. Транснационални кооперациони програми следе савет Европске перспективе просторног развоја (ESDP-а - European Spatial Development Perspective) како би се подстакао одрживи и избалансирани развој на европској територији. Ти програми такође унапређују бољу интеграцију између држава чланица, држава кандидата и других околних земаља.

У оквиру дела *Interreg III B* нарочито се наглашавају ултра-периферни региони и острва. Он такође обезбеђује повољности за унапређивање кооперације између група и региона који се сусрећу са заједничким проблемима, као што су, на пример, планинска подручја.

ЕУ и њени суседни региони су погодни за подстицање транснационалне кооперације. У циљу да се остваре програми, регионалне групе су основане у базама подручја који покривају програме *Interreg II C* (просторно планирање) од 1994-1999. године, као и пилот пројекте који су у вези са просторним планирањем за исти период.

Предлози за транснационалну кооперацију морају се заснивати на:

- искуству *Interreg II C*,
- приоритетима за заједничку политику, нарочито на мрежи европског транспорта,

- препорукама датим у Европском плану за просторни развој (ESDP).

У оквиру овог контекста, приоритети су следећи:

- састављање стратегије регионалног развоја на међунационалном нивоу, укључујући кооперацију између градова или урбаних и руралних подручја,
- унапређивање ефикасног и одрживог транспортног система, заједно са бољим приступом јавним информацијама, са циљем да се олакша комуникација између острва или периферних региона,
- унапређивање заштите окружења и природних ресурса, нарочито водних ресурса.

У специјалном случају ултра-периферних региона, транснационална кооперација подстиче следеће иницијативе:

- економску интеграцију и побољшану кооперацију између ових региона и региона других држава чланица,
- иницирање веза у земљама које представљају шира географска подручја (Кариби, Латинска Америка, Атлантски океан, северозападна Африка и Индијски океан).

Interreg III C је интеррегионална кооперација која има за циљ да побољша ефекте политике регионалног развоја и инструмената кроз дугу скалу размене информација и размене мреже⁴⁹.

Део *C* нарочито се односи на неразвијене регионе и њихово неодговарајуће структурно усаглашавање. Интеррегионална кооперација покрива *RECITE* и *ECOS* програме и два пилот програма проистекла из *ERDF* регулације из 1994-1999. године.

Подручја приоритетних акција односе се на:

- размену искустава између чланица и земаља трећег света који су у вези са прекограничном и транснационалном сарадњом по основу дела *A* и *B* *Interreg III*,
- кооперационе иницијативе у секторима као што су истраживање, технолошки развој, предузетништво, информациони системи, туризам, култура и окружење.

Учешће острвских и ултра-периферних региона у мрежи различитих партнера је нарочито важно, нарочито за земље кандидате.

⁴⁹ Ibid.

Поред тога, сарадња између приморских региона биће појачана билатералном кооперацијом.

Кооперација између пограничних региона Interreg IIIА задржава најважнији део иницијативе због улоге коју има на будуће чланице ЕУ. Ради се и о подручјима који су на спољашњој граници ЕУ као и на обалним подручјима. Ова кооперација у периоду од 2000. до 2006. године подржава 53 програма, укључујући и земље кандидате у ЕУ.

Interreg IIIВ или Interreg IIIС иницијативе се односе на исте проблеме, али имају специфична својства. Први, од ова два, се односи на транснационалну, а други на интеррегионалну кооперацију. Interreg IIIВ укључује и садашње и будуће чланице и има за циљ да промовише одрживи развој, да балансира и хармонизује развој у ЕУ. Interreg IIIС координира сарадњу између региона широм Европе независно од тога да ли су суседни или не. Он доприноси политици регионалног развоја, пружа начине за приступ информацијама, дели искуства и креира структуру сарадње између региона.

Сви региони имају користи од ових кооперација. Ове акције се остварују преко четири програма: Исток, Запад, Север и Југ. Региони земаља кандидата али и осталих земаља које то још нису могу да учествују у овим програмима.

Друге иницијативе за сарадњу

Треће земље које имају учешћа у Interreg III иницијативама могу примати финансијску помоћ за кооперацију од PHARE-CBC програма, националног PHARE-ISPA и SAPARD програма, заједно са TACIS и MEDA програмима. Зајам од европске инвестиционе банке (ЕИБ) такође им стоји на располагању.⁵⁰

Постоје, такође, четири иницијативе ЕУ:

- међугранична и интеррегионална сарадња (INTERREG III)
- одрживи развој градова и урбаних подручја (URBAN II)
- рурални развој кроз локалне иницијативе (LEADER +)
- борба против неједнакости и дискриминације у приступу тржишту (EQUAL).

⁵⁰ програми и иницијативе у оквиру ЕУ наведени су у *Малом речнику појмова о прекограничној, интеррегионалној и транснационалној сарадњи* који се налази у прилогу монографије.

Последњим проширењем укупни БНП у ЕУ порастао је за мање од 5%. БНП нових чланица варира од 72% од просека ЕУ на Кипру, до око 35-40% у Балтичким земљама (Естонија, Летонија и Литванија). ЕУ је креирала финансијске програме за период 2000-2006. године да помогне новим члановима да доведу свој развој у склад са остатком ЕУ. Компоненте ЕУ у овом циљу су:

- ISPA (The Instrument for Structural Policies for Pre-accession) односи се на финансирање транспортних пројеката и окружења,
- SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) је концентрисан на развој пољопривреде.

Ова два програма су додата PHARE програму чији приоритет се везује за јачање административних и институционалних капацитета нових чланица (30% буџета) и финансирање инвестиционих пројеката (70% буџета).

Програми подршке за сарадњу су такође и ESPON и INTERACT. ESPON (the European Spatial Planning Observatory Network) је кооперација између националних институција за просторно планирање које су усмерене на посматрање и анализу трендова територијалног и регионалног развоја и студија финансирања везаних за просторно планирање. INTERACT се брине о реализацији пројеката Interreg I и II као и имплементацији дела III у одређеном програмском периоду уз помоћ размене и доступности информација.

Финансијски инструменти ове кооперације су у практичном техничком помоћном програму за Заједницу независних земаља (TACIS). Удружење за развој (MEDA) основано је како би се подстакле економске и социјалне реформе у земљама Медитеранског подручја, које још нису кандидати за ЕУ, као и подршка за реконструкцију, развој и стабилност за земље бивше СФР Југославије (CARDS).

Различити су учинци у међусобној сарадњи земаља нечланица ЕУ. Прво, међу њима нема земаља кандидата, друго има много више пропусти у развоју него у другим земљама и треће - продубљивање односа између једних и других земаља има већи политички значај.

Оно што је веома важно у функционисању и развоју евро-региона је и њихов просторни аспект. Кад је реч о просторном планирању трансграничних подручја значајно место заузима Компендијум Европске уније о просторном планирању и перспективама транс-

граничне сарадње унутар и ван ЕУ.⁵¹ Према том документу, трансгранично просторно планирање се може идентификовати преко неинституционалне сарадње као најосновнијег вида, преко формалне сарадње заједничких радних група или савета о заједничким питањима, и преко заједничког доношења одлука.

Земље Западног Балкана, међу којима је и Србија и Црна Гора, укључене су у приоритетна подручја са циљем даљег јачања процеса стабилизације и придруживања земљама ЕУ. За финансирање учешћа земаља Западног Балкана, ЕУ обезбеђује помоћ за суфинансирање преко свог финансијског инструмента CARDS. У неке веће Interreg III програме, као што су CADSES или Италија/Balkan, укључена је и Србија и Црна Гора.

Европска унија је за период 2004-2006. године преко Европске агенције за реконструкцију одобрила финансирање пројеката техничке помоћи под називом "Програм подршке међурегионалној сарадњи Република Србија" ("Inter-regional Co-operation Support Programme Republic of Serbia") који су усмерени на подстицање одрживог економског и социјалног развоја, стабилност и напредак у Европи унутар и изван нових граница ЕУ. Суседски програми ће обезбедити равномернији економски и социјални развој како би се избегло стварање нових економских и политичких раздвајања на континенту.

У овој фази одобрена су четири суседска програма за Србију и Црну Гору⁵²:

- са Мађарском (територија Војводине и Град Београд),
- са Румунијом (Банат, Браничевски и Борски округ),
- са Бугарском (Борски, Зајечарски, Нишавски, Пиротски, Јабланички и Пчињски округ),
- Јадрански Суседни програм (Србија и Црна Гора).

Учешће Србије и Црне Горе у Суседском програму унапредиће сарадњу са њеним суседима. Позитиван учинак се очекује у економској, социјалној, туристичкој, као и у сарадњи у области културе и заштите животне средине.

⁵¹ Шећеров В. (2004), *Трансгранична сарадња као фактор интеграције Србије у токове Југоисточне Европе (сарадња на Дунаву)*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 31-49).

⁵² Neighbourhood Programme – Суседски програм (2005) Програм прекограничне међурегионалне сарадње. Европска агенција за реконструкцију, Министарство за економске односе са иностранством, Београд.

ЕВРОРЕГИОНИ - ИСКУСТВА И ПРИМЕРИ

Први облик прекограничне сарадње који је понео назив еврорегионалног, настао је уз немачко-холандску границу 1958. године под називом EUREGIO, а међу првим еврорегионима формиран је «Reggio Basillensis» (тренутно именован као TriRhena), који се појавио на граници између Швајцарске, Немачке и Француске. У долини Рајне седамдесетих година је почела међугранична сарадња (Бенелукс, Француска и Немачка), а потом су се овакве асоцијације убрзаним темпом шириле, тако да тренутно постоји око сто педесет таквих структура сарадње од обала Атланског океана па све до западног дела бившег Совјетског Савеза.

Према подацима Европског комитета из 2002. године гранична подручја учествовала су са 40% територије ЕУ и са 25% њене популације.⁵³ Она су кључни развојни фактор европске интеграције и економског и социјалног спајања. Прогрес је нарочито остварен у последњих пет година увођењем тржишта, економске и монетарне уније у трансграничној сарадњи.

Региони који су се налазили у пограничном подручју ЕУ, (између 15 земаља старих чланица с једне, и суседних земаља, кандидата, које су приступиле 2004. године, с друге стране) чинили су 27% њене територије и 18% од укупног становништва тадашње ЕУ.⁵⁴ Та подручја у највећем броју случајева, спадала су у мање развијене регионе. На пример, неки делови Немачке, уз границу са Пољском, имају стопу незапослености два пута већу од европског просека, што је

⁵³ *Structural policies and European territory – Cooperation without frontiers*, Office for publications of the European Communities, Luxembourg, 2002, pp.6

⁵⁴ Ibid.

случај и са простором Италије дуж словеначке границе. Њих је карактерисала и мања густина насељености (75 становника/км², а просечна у ЕУ била је 116 становника/км²), природне непогодности (планине или обална подручја) и лимитирајућа инфраструктура.

Ск. 2. - Еврорегион "Reggio Basillensis"

Почевши од седамдесетих година XX века, првобитно на територији тадашње ЕУ, па касније и на територији читаве Европе на снази је сталан процес оснивања трансграничних региона – еврорегиона. Табела бр. 2 садржи податке о постојећим еврорегионима, укључујући и државе којима припадају.

Према расположивим подацима, тренутно функционише преко сто педесет еврорегиона у Европи, који су успостављени на три различита нивоа:

- међу државама чланицама ЕУ,
- између држава-чланица и земаља кандидата у ЕУ,
- између земаља кандидата за чланство у ЕУ.

Табела бр. 2 – Трансгранични региони у Европи⁵⁵

Име региона на енглеском језику	Земље учеснице	Година оснивања
Archipelago (islands) committee Interreg Saaristo Interreg Skärgården	Финска, Шведска	1978
ARKO (Arvika/Konsvinger) euroregion Interreg Saaristo Interreg Skärgården	Норвешка, Шведска	1978
Balticeuroregion Euroregion Baltija Euroregion Bałtyk	Данска, Литванија, Летонија, Пољска, Русија, Шведска	1998
BarentsEuro-Arctic	Финска, Норвешка, Русија, Шведска	1993
Bavarian forest – Bohemian Forest / Sumava euroregion Euroregio Bayerischer Wald- Böhmerwald/Sumava Euroregion Šumava-Bavorský les	Аустрија, Чешка, Немачка	?
Belasica euroregion	Бугарска, Грчка, Македонија	2003
«BENEGO»	Белгија, Холандија	?
Benelux-Middeengebied euroregion	Белгија, Холандија	1984
Beskydy Mountains euroregion Euroregion Beskidy Euroregión Beskidy	Чешка, Пољска, Словачка	1998
Bialowieza Forest euroregion Euroregion Puszcza Bialowieska	Белорусија, Пољска	2002
Bihor-Hajdu-Bihor Euroregion Euroregiunea Bihor-Hajdu-Bihor	Румунија-Украјина	1997
Bornholm and Southwestern Skåne euroregion	Данска, Шведска	1980
BUG euroregion	Белорусија, Пољска, Украјина	1995
Carpathian euroregion Karpacki Euroregion Karpatský euroregión	Мађарска, Пољска, Румунија, Словачка, Украјина	1993

⁵⁵ Табела је преузета са List of euroregions - encyclopedia article about List of euroregions. www: encyclopedia.thefreedictionary.com, а затим су је аутори прерадили и допунили

Име региона на енглеском језику	Земље учеснице	Година оснивања
Central North committee Mittnorden kommittén	Финска, Норвешка, Шведска	1977
Cieszyn Silesia euroregion Euroregion Tešínské Slezsko Euroregion Śląsk Cieszyński	Чешка, Пољска	1998
Cross-channel euroregion Kent & Nord Pas-de-Calais/Belgium Region Transmanche	Белгија, Француска, Велика Британија	?
Danube-Drava-Sava euroregion Dunav-Drava-Sava evroregion	Мађарска, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора	1998
Danube 21 euroregion	Бугарска, Румунија, Србија и Црна Гора	2001
Danube – Kris – Mures – Tisza euroregion Dunare – Cris – Mures – Tisa euroregion Euroregion DUNARE-MURES-TISA	Мађарска, Румунија, Србија и Црна Гора	1997
Danube-Dobrogea Euroregion Dunare-dobrogea euroregiunea	Румунија, Бугарска	2002
Danubius Euroregion Euroregiunea Danubius	Румунија, Бугарска	2002
Dobrava euroregion	Чешка, Пољска	2001
Drina-Sava-Majevisa euroregion Evroregion Drina-Sava-Majevisa	Србија и Црна Гора, Босна и Херцеговина	2003
East Sussex/Seine-Maritime/Somme euroregion Rives-Manche Region	Француска, Велика Британија	?
Egrentis euroregion EuroRegio Egrentis	Чешка, Немачка	?
Elbe/Labe euroregion EURORegion Elbe-Labe	Чешка, Немачка	1992
Ems-Dollart euroregion Ems-Dollart Region Eems-Dollard Regio	Немачка, Холандија	1977
«EUREGIO» Euroregion Gronau	Немачка, Холандија	1958
Glacensis euroregion Euroregion Pomezí Čech, Moravy a Kladska	Чешка, Пољска	1996
Giurgiu-Ruse Euroregion Giurgiu-Ruse euroregiunea	Румунија-Бугарска	2002
Helsinki-Tallinn euregio	Финска, Естонија	1999
Inn-Salzach euroregion Inn-Salzach EuRegio	Аустрија, Немачка	?
Inntal euroregion	Аустрија, Немачка	1998

Име региона на енглеском језику	Земље учеснице	Година оснивања
Insubrica euroregion Regio Insubrica	Швајцарска, Италија	1995
International Lake Constance conference Internationale Bodenseekonferenz	Аустрија, Швајцарска, Немачка	1997
Karelia euregio	Финска, Русија	2000
Kvarken council Interreg Kvarken-MittSkandia Interreg Kvarken –MittSkandia Interreg Merenkurkku-MittSkandia	Финска, Норвешка, Шведска	1972
Languedoc-Roussillon/Midi-Pyrenees/Catalonia euroregion Languedoc-Roussillon/Midi-Pyrénées/Comunidad Autónoma de Catalunya	Шпанија, Француска	1998
Low Danube Dunarea de jos	Румунија, Молдавија, Украјина	2001
Maramures Euroregion Euroregiunea Maramuresulut	Словачка, Украјина, Мађарска, Румунија	1997
Mesta-Nestos euroregion	Бугарска, Грчка	1997
Meuse-Rhine euroregion Euroregion Maas-Rhein Euroregion Maas-Rijn Eurégion Meuse-Rhin	Белгија, Немачка, Холандија	1976
Neisse euroregion Euroregion Neisse-Nisa-Nysa Nysa, Nisa, Neisse Euroregion	Чешка, Немачка, Пољска	1991
Nis-Sofia-Skopje EuroBalkans euroregion Niš-Sofija-Skoplje evroregion	Србија и Црна Гора, Бугарска, Македонија	2002
Neman euroregion Niemen (Nieman) Euroregion Euroregion Nemunas	Белорусија, Литванија, Пољска, Русија	1997
North Calotte Council Nordkalottrådet Pohjoiskalotin neuvosto	Финска, Норвешка, Шведска	1971
Ore Mountains euroregion Euroregion Krušnohoří Euroregion Erzgebirge	Чешка, Немачка	1992
Østfold-Bahusia/Dalia euroregion Østfold-Bohuslän/Dalsland Border Committee	Финска, Норвешка	1980
Pomerania euroregion EURegio Pomerania	Немачка, Данска, Пољска, Шведска	1995
Pomoraví – Záhorie – Weinviertel euroregion	Аустрија, Чешка, Словачка	1999
Praded euroregion	Чешка, Пољска	1998

Име региона на енглеском језику	Земље учеснице	Година оснивања
Euroregion Pradĕd Euroregion Pradziad		
Prespa-Ohrid euroregion	Албанија, Грчка, Македонија	2004
Pro Europa Viadrina euroregion	Немачка, Пољска	1993
Raetia Nova euroregion Nova Raetia	Аустрија, Швајцарска	?
Rhine-Waal euroregion Euregio Rhein-Waal Euregio Rijn-Waal	Немачка, Холандија	1973
Rhine-Meuse-North euroregion Euregio Rhein-Maas-Nord Euregio Rijn-Maas-Noord	Немачка, Холандија	1978
Saar-Lor-Lux-Rhin euroregion	Немачка, Француска, Луксембург	1995
Salzburg-Berchtesgadener Land-Traunstein euroregion	Аустрија, Немачка	1993
Scheldemond euroregion Conseil de l'Estuaire de l'Escaut	Белгија, Француска, Холандија	1989
Silesia euroregion	Чешка, Пољска	1998
Silva Nortica euroregion Euroregion Silva Nortica / Jihočeská Silva Nortica	Аустрија, Чешка	2002
Siret-Prut-Nistru Euroregion	Молдавија, Румунија	2002
Southern Danube Euroregion Euroregiona Dunarea de sud	Румунија, Бугарска	2001
Spree-Neisse-Bober euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr Euroregion	Немачка, Пољска	1992
Tatras euroregion Euroregion Tatry Euroregión Tatry	Пољска, Словачка	1994
Tornio River Valley Council The Tornedalen Council Tornedalsrådet Tornionlaakson Neuvosto	Финска, Шведска	1987
TriRhena euroregion Regio TriRhena	Швајцарска, Немачка, Француска	1995
Tyrol-South Tyrol-Trentino euroregion Euroregion Tirol-Südtirol/Alto Adige-Trentino	Аустрија, Италија	1998
Upper Prut Prutul Superior	Украјина, Румунија, Молдавија	2000
Via Salina euroregion Ausserfern and Kleinwalsertal/Bregenzerwald	Аустрија, Немачка	1997

Име региона на енглеском језику	Земље учеснице	Година оснивања
Euregio		
West/West Pannonia euroregion	Аустрија, Мађарска	1998
White Carpathia euroregion Euroregion Bílé Karpaty Euroregión Biele Karpaty	Чешка, Словачка	2000
Zugspitze-Wetterstein-Karwende euroregion	Аустрија, Немачка	1998

Ради боље прегледности аутори су у наредној табели приредили и преглед еврорегиона по државама.

Табела бр. 3 – *Списак еврорегиона по државама*

Држава	Име региона (на енглеском језику)
Албанија	Prespa-Ohrid
Аустрија	Inn-Euroregion, Inn-Salzach Euregio, Euroregion Bayerischer Wald-Böhmerwald/Sumava, Euregio Salzburg-Berchtesgadener Land/Traunstein, Europaregion Tirol, Euroregion Allgäu-Ausserfern-Kleinwalsertal/Bregenzerwald, Euregio Zugspitze-Wetterstein-Karwendel, Euregio Inntal, Nova Raetia, Europaregion Tirol-Südtirol-Trentino, Internationale Bodenseekonferenz, Pomoraví – Záhorie – Weinviertel euroregion, Silva Nortica euroregion, West Pannonia Euregio., Pomoraví – Záhorie – Weinviertel euroregion.
Белгија	«BENEGO», Benelux-Middengebiet euroregion, "Euroregion", Conseil de l'Estuaire de l'Escaut, Eurégion Transcanal, Eurégion Meuse-Rhin.
Белорусија	BUG euroregion, Neman euroregion, Bialowieza Forest euroregion.
Босна и Херцеговина	Danube-Drava-Sava euregion, Drina-Sava-Majevisa euregion.
Бугарска	Belasica euroregion, Euroregion on the borderline between the Republic of Bulgaria

Држава	Име региона (на енглеском језику)
	and the Republic of Greece, Danube 21 Euroregion, Nis-Sofia-Skopje euroregion, Mesta-Nestos euroregion, Danube-Dobrogea Euroregion, Giurgiu-Ruse Euroregion, Danubius Euroregion, Southern Danube Euroregion.
Чешка	Euroregion Sumava-Bavorský les, Beskydy Mountains euroregion, Dobrava euroregion, Pomoraví – Záhorie – Weinviertel euroregion, Silva Nortica euroregion, White Carpathia euroregion, Euroregion Egrensis, Euroregion Krušnohorí, Euroregion LABE/ELBE, Euroregion Neisse-Nisa-Nysa, Euroregion Glacensis, Euroregion Pradcd, Euroregion Tesínské Slezsko.
Данска	Balticeuroregion, Bornholm and Southwestern Euroregion, Pomerania euroregion.
Естонија	Helsinki-Tallinn eurgio
Финска	Archipelago (islands) committee, BarentsEuro-Arctic, Østfold-Bahusia/Dalia euroregion, The North Calotte Council, the Kvarken Council, the Mittnorden Committee, the Islands Committee, the Tornio River Valley Council, Euregio Karelia (with Russia) and "3 + 3 Co-operation" (with Estonia), South Finland Coastal Area and the City of Tallinn and the Harju County.
Француска	Cross-channel euroregion, East Sussex/Seine-Maritime/Somme euroregion, Languedoc-Roussillon/Midi-Pyrenees/Catalonia euroregion, Saar-Lor-Lux-Rhin euroregion, Scheldemond euroregion, TriRhena euroregion.
Немачка	Ems Dollart Region, EUREGIO,

Држава	Име региона (на енглеском језику)
	Euroregio Rhein-Maas-Nord, Euroregio Maas-Rhein, EuRegion Saar-Lor-Lux Rhein, CIMAB (Community of Interests Breisgau, central Alsace), Freiburger Regiogesellschaft, International Lake Constance conference, EuRegio Salzburg, Berchtesgadener Land, Traunstein, Inn-Salzach-EuRegio, EuRegio Pomerania, EuRegion Spree Neisse-Bober, EuroRegion Neisse, EuroRegio Egrensis, EuroRegion PRO EUROPA VIADRINA, EuroRegion Elbe-Labe, Rhine-Waal euroregion, EuroRegion Erzgebirge, EuroRegion Krušnohory, Euregio Bayerischer Wald Böhmerwald, Via Salina euroregion, Zugspitze-Wetterstein-Karwende euroregion, Regio TriRhena.
Грчка	Euroregion Belasica, Mesta-Nestos euroregion, Prespa-Ohrid euroregion.
Мађарска	The Carpathian euroregion, West Pannonia Euroregion, Dunav-Drava-Sava Euroregion, Danube – Cris – Mures – Tisa euroregion, Maramures Euroregion.
Македонија	Nis-Sofia-Skopje Euroregion, Euroregion Belasica, Prespa-Ohrid euroregion.
Молдавија	Upper Prut, Low Danube, Siret-Prut-Nistru Euroregion.
Италија	Regio Insubrica, Euroregion Tirol-Südtirol/
Летонија	Euroregion Baltija,
Литванија	Euroregion Nemunas, Euroregion Baltic, Microeuroregion Bartuva, Euroregion Country of Lakes, Euroregion Sesupe, Euroregion Saule.

Држава	Име региона (на енглеском језику)
Луксембург	EuRegio SaarLorLuxRhin.
Хрватска	Dunav-Drava-Sava Euroregion.
Холандија	Eems-Dollard Regio, EUREGIO, Euregio-Rijn-Waal, Euregio Rijn-Maas-Noord, Euregio Maas-Rijn, Benego, Euregio Benelux-Middengebied, Euregio Scheldemond.
Норвешка	ARKO in the Arvika/Konsvinger region, BarentsEuro-Arctic, Central North committee, Kvarken council, North Calotte Council, Østfold-Bahusia/Dalia euroregion.
Пољска	Balticeuroregion, Beskydy Mountains euroregion, Bialowieza Forest euroregion, Dobrava euroregion, Nysa, Nisa, Neisse Euroregion, Karpacki (Carpathian) Euroregion, Sprowa-Nysa-Bober (Spree-Neisse-Bober) Euroregion, Pro Europa Viadrina Euroregion, Tatry (Tatra) Euroregion, Bug Euroregion, Pomerania Euroregion, Glacensis Euroregion, Niemen (Nieman) Euroregion, Cieszyn (Tessin) Silesia Euroregion.
Русија	Balticeuroregion, BarentsEuro-Arctic, Karelia euregio, Neman euroregion.
Румунија	Carpathian Euroregion, Danube – Cris – Mures – Tisa euroregion, Upper Prut, Low Danube, Siret-Prut-Nistru Euroregion, Danube-Dobrogea Euroregion, Danube 21 euroregion, Giurgiu-Ruse Euroregion, Danubius Euroregion, Southern Danube Euroregion, Bihor-Hajdu-Bihor Euroregion,

Држава	Име региона (на енглеском језику)
	Maramures Euroregion.
Словачка	Euroregion Tatry, Carpathian Euroregion, Euroregion Pomoravie, Euroregion Beskydy, Euroregion Bílé-Biele Karpaty, Euroregion Váh-Dunaj-Ipel, Euroregion Ipel' -Ipoly, Euroregion Neogradiensis, Euroregion Slaná-Rimava, Euroregion of Podunajský Trojospolok, Euroregion Kras, Maramures Euroregion.
Србија и Црна Гора	Danube – Cris – Mures – Tisa euroregion, Danube 21 euroregion, Danube-Drava-Sava euroregion, Drina-Sava-Majevisa euroregion, Nis-Sofia-Skopje euroregion.
Шпанија	Balticeuroregion, Eurorégion Languedoc-Roussillon/Midi-Pyrénées/Comunidad, Autónoma de Catalunya.
Шведска	Archipelago (islands) committee, Balticeuroregion, Barents Euro-Arctic Council, North Calotte Council, Pomerania euroregion, The Tornedalen Council, The Kvarken Council, The Central Northern Committee, ARKO in the Arvika/Konsvinger region, Østfold-Bohuslän, Bornholm and Southwestern Skåne
Швајцарска	Regio Raetia Nova, Insubrica euroregion, International Lake Constance conference, Regio TriRhena.
Украјина	Carpathian Euroregion, Bug Euroregion, Upper Prut, Low Danube, Bihor-Hajdu-Bihor Euroregion, Maramures Euroregion.
Велика Британија	Kent/Nord-Pas de Calais("Transmanche Region"), East Sussex/Seine-Maritime/Somme ("Rives-Manche Region"), Euroregion Kent/Nord-Pas de Calais/Belgium.

Сви наведени еврорегиони представљају велики број варијетета који су одређени широким спектром критеријума. Различите су, такође, и основе за њихово формирање, посебни циљеви које дефинишу, као и њихови структурни, територијални варијетети.

У наставку текста биће представљено више искустава евро-регионалних асоцијација, формираних по различитим основама и са различитим степеном активности и испољених проблема. У циљу истраживања еврорегионалног развоја Србије настојаће се на задржавању на примерима, Србији сличних, земаља Централне и Источне Европе.

Примери успешне кооперације коресподентних градова

Пројекат европске мреже за просторно планирање у свом делу који је везан за урбана подручја има за циљ да унапреди знање о градовима и урбаним подручјима, као половима развоја и да одмери могућности за балансирану европску територију подржавајући полицентричан развој. Изазов се базира на истраживачким акцијама које ће анализирати "судар" различитих структурних фондова, сматрајући да они увек не морају бити комплементарни и да је тешко изоловати ове фондове од других.

ЕУ, преко одговарајућих програма, има за задатак истраживање урбаног развоја и коришћење простора у различитим земљама, укључујући и источноевропске. Пројект института у Прагу (ODEN) истражује урбани развој и политичке проблеме у циљу одрживог развоја и веће децентрализације. ЕУ подржава овај пројекат, укључујући и његово суочавање са метрополитенским изазовима. Поред тога, пројекат се бави питањима развоја економије, транспортних веза, окружења, коришћења земљишта, урбане структуре и другим проблемима који су у вези са одрживим развојем, урбанизмом, конзервацијом баштине и др.

Бројни су примери градова који се налазе на обе стране државне границе, а који имају успешну сарадњу. Један од таквих примера на северу Европе је на граници између Шведске и Финске (Naparanda/Tornio), други је између Белгије и Холандије (Baarle-Hertog/Baarle Nassau), затим на тремеђи у Базелу (Француска-Немачка-Швајцарска), на граници између Француске и Шпаније (Consortium

Bidassoa-Txingudi), као и на граници Италије и Словеније (Gorizia - Nova Gorica). Сви ови примери су добар показатељ коресподентних градова и на територијима држава које до 2004. године нису припадале, или данас не припадају Европској унији, као и са државама чланицама. У случајевима на подручју ван ЕУ међудржавна сарадња постоји, али је слабија. Урбано планирање као и планирање државних сервиса у сарадњи са градовима који нису у ЕУ је недовољно.⁵⁶

Сарадња у подели јавних сервиса у двојним градовима може донети велике економске бенефиције, што све иницира укупну међудржавну сарадњу. Подељене општине у земљама источне Европе могу да копирају искуства западноевропских земаља и да њихов модел искористе за своју успешну међудржавну сарадњу.

Успешна међудржавна сарадња између тих градова се заснива на дугом установљењу и кооперацији општина. На пример Baarle-Hertog/Baarle Nassau погранична кооперација између две општине покрива све активности које се тичу економских и социјалних питања и легалне сарадње, уопште. Торнио и Хапаранда, такође, имају договор о сарадњи који укључује системску, организациону и економску сарадњу. Француски град Saint-Louis, немачки Weil-am-Rhein и швајцарски Базел утврдили су двадесет споразума на различитим пољима сарадње, нпр. један од њих се односи на коришћење вода. Користећи могућности које су понуђене у граничном подручју Шпаније (Irun и Hondarriba) и Француске (Hendaue) установљена је погранична територија која је у шпанском закону регистрована и која покрива све видове сарадње компетентних општина чланица са обе стране границе.

Општине наведених градова блиско сарађују у организацији функционисања јавних сервиса за грађанство. Општине Baarle-Hertog/Baarle Nassau деле комуналне сервисе (водоснабдевање, канализација, снабдевање гасом, чишћење улица, одлагање отпада, јавни транспорт). Финансирање је заједничко из нпр. општина Торнио (Финска) и Хапаранда (Шведска) које имају споразум о ватрогасном сервису, хитној помоћи, планирању канализације и споразум у вези са свим питањима везаним за туризам. Поред тога они имају споразум о сарадњи између болничких лабораторија и организовања заједничког приватног јавног транспорта између градова. Градови тремеђе агломерације Базела деле јавне сервисе углавном кад је реч о болницама,

⁵⁶ Council of Europe - Examples of Successful Co-operation in divided cities. Преузето са www.coe.int

снабдевању електричном енергијом и јавним транспортом. Градови који су почели своју сарадњу под Interreg II пројектом "Trinational Agglomeration of Basel" садрже и урбано планирање три града.

Још чвршћа сарадња планирана је између поменутих скандинавских градова Торнио и Хапаранда у односу на уређење градских центара, инфраструктурни развој и сарадњу у области животне средине. Кооперација под именом "At the border gransen in Swedish and Rajaalla in Finnish" је извршена са циљем формирања заједничког језгра града (Eurocity) и у оквиру базе пројекта је заједнички генерални план и регионални план развоја са улицама, путевима и изградњом до граница региона. Део пројекта је центар за заједничко решавање проблема са циљем оснивања заједничког предузећа за решавање административних питања на шведско-финској граници.

Градови Bidassoa-Тxingudi су усвојили заједнички стратегијски план развоја за 2002. и 2003. годину и припремили су туристички план развоја који је иницирао акцију усмерену на подизање свести о припадности Европској унији на нивоу локалне пограничне заједнице, уз унапређивање запошљавања и дефинисање туристичких праваца кроз регион. Одговарајуће државне институције и институције у међудржавном подручју на локалном нивоу могу да успоставе сарадњу како би лакше решили заједничке проблеме који су од интереса за локално становништво. Кооперација се заснива на сарадњи локалних власти у циљу размене информација, планирања и реализације акција како би проблеми који настају на једној страни били адекватно разматрани и на другој.

На пољу доприноса култури, карактеристичан је пример сарадање пољског и чешког града (Cieszyn i Cesky Tesin) који имају традицију у заједничком организовању неколико културних фестивала више од десет година.

Директне комуникационе везе (нпр. телефон, факс, интернет адресе) могу бити уређене између граничних општина тако да физичка и правна лица могу размењивати информације квалитетно и брзо колико је то потребно. Затим, могуће је увести посебне траке на међудржавним прелазима за возила са подручја тих региона. Тамо где је могуће, и у складу са државним законодавствима, визе би требало да се добијају по нижој цени за становништво суседних градова. Коришћење јавних сервиса, као што су библиотеке, позоришта, базени и други спортски објекти и сл. треба да су на исти начин доступни за становништво суседних градова. Неки од важних јавних сервиса које

поседује само један од градова (болница, апотеке, аутобуска или железничка станица и сл.) могу у време радног времена или на други прописан начин бити доступни и становницима других суседних прекограничних градова. Важне информације о јавним делатностима и свим другим важним питањима у градовима морају бити објављене на језику суседне земље како би биле доступне и становништву здруженог града.

Коришћење јавних сервиса једне општине од стране суседне општине може се разматрати са становишта економских интереса становништва оба града. Интереси се доводе у везу са израдом локалног мастер плана. Сва питања урбанистичког планирања се доводе у заједничку везу са питањима планирања суседног града (јавни транспорт, снабдевање водом и гасом, питање депонија, канализациони систем).

Градови, такође, решавају заједничке проблеме природних и друштвених катастрофа према савету REC(2002)3 Комитета министарства за међудржавну сарадњу и цивилну заштиту.

Еврорегиони на међуграничним водним просторима

Реке, језера и мора у међуграничном подручју су, такође, предмет интернационалне кооперације држава у протеклих пола века. Све земље Европе које деле границом водену територију позване су од стране Савета Европе на дијалог и потписивање уговора о међусобној сарадњи. При том све те земље треба да изложе ургентне проблеме и мере на заједничком плану.

Водени простор и његово коришћење се дели међу државама којима припада. Ове границе су променљиве током историје (распад СССР или СФРЈ). Широм света постоји 263 међународна тока, што обухвата око 60% глобалне текуће воде. Према неким проценама две од пет особа на свету живи дуж оваквих подручја.⁵⁷ Подаци најбоље показују од какве је важности учешће држава у заштити тих подручја. Све активности се везују за потребе пољопривреде, индустрије, рекреације, искоришћавање водне снаге и др.

⁵⁷ Toshev L. (2004) - *Transboundary water basins in Europe*. Parliamentary Assembly. Report, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. Преузето са <http://assembly.coe.int>

Потреба за чистом водом и изворима захтева јединствено планирање и управљање овим подручјима, која изискују међусобни дијалог и поштовање заједничких интереса. Менаџмент око пограничних река и језера се остварује преко билатералне и мултилатералне сарадње, уједначене политике, програма и стратегија о заштити воде, који се базирају на економским, социјалним и критеријумима заштите човекове околине.

Руковање трансграничним воденим просторима помаже формирању дијалога међу људима и развија заједнички интерес међу земљама, што све доприноси миру и стабилности у Европи.

Не постоји интернационално законодавство које би изградило јединствена правила, осим две конвенције - из Хелсинкија 1992. године о заштити и коришћењу међународних вода и из Њујорка (1997), која се односи на закон о забрани пловидбе у интернационалним водама. Декларација Светског форума из Хага о води из марта 2000. године, пропагира мирну сарадњу и кооперацију заједничких корисника.

Посебан проблем, поред површинских, је управљање и заштита подземних вода, нарочито кад је у питању Југоисточна Европа, будући да се ту не прати одговарајуће стање. Земље кандидати за ЕУ морају на оваквим просторима да поштују политику и техничке норме Европе. Један од приоритетних задатака је превенција, контрола и смањивање загађивања. Затим, гаранција да се вода рационално користи на начин који је најбољи за обе стране у региону, уз заштиту окружења. Поред конзервације, где је потребно, ради се рестаурација екосистема. Међународни менаџмент се односи на оснивање кооперације, стварање базе и мониторинга и дефинисање плана коришћења и мера заштите воде. Циљ је добро стање вода до 2015. године у ЕУ.

Како су кроз историју водени басени служили да обележе границу, они су врло често били и подручја конфликта. (Рајна између Немачке и Француске, Одра и Ниса између Немачке и Пољске). Сви покушаји и проблеми како да ти водени простори постану подручја спајања, а не раздвајања, укључују техничке и практичне договоре о окружењу, као и политичке (унутрашње и спољње).

У региону Балкана постоји неколико примера различитог нивоа сарадње. нпр, Марица-Еврос, река између Бугарске, Грчке и Турске се као водни ресурс примарно користи за наводњавање, али проблем плављења иницира заједничку акцију све три земље. Коришћење

Вардара није регулисано и изазивало конфликте између Грчке и Македоније.⁵⁸

Управо Европа жели да реши све конфликте преко просторне стратегије развоја и међусобне сарадње. Економски развој, загађивање околине, као и све већа оскудица у води, и у погледу квантитета и квантитета, захтевају сарадњу. Инструменти Савета Европе се заснивају на локалној управи у коришћењу и заштити вода. Неколико иницијатива су вредне помена, а ми ћемо се ограничити само на две које су у најтежњој вези са нашим простором.

Дунав - река сарадње - Дунав је по величини друга река у Европи, чији слив обухвата територије 18 земаља где је насељено око 80 милиона људи. Дунав је симбол европске унификације, посебно у југоисточном делу у ком правцу се и шири ЕУ. Заједнички пројекти градова на Дунаву су покретачи иновација на економском пољу, социјалном развоју, манифестују се као заједничка језгра културе, и др. Прва кооперација међу градовима на Дунаву почела је са Улмом.⁵⁹

Интеграциони процеси подунавских земаља значе⁶⁰:

- отварање граница за различиту сарадњу,
- међуграничну сарадњу која даје шансу запостављеним и неразвијеним регионима да усагласе своје заједничке циљеве,
- умрежавање у регионалне инфраструктурне системе,
- умрежавање руралних и урбаних насеља по питању економије, културе, окружења,
- формирање међусобних односа у циљу превазилажења транснационалних баријера.

Сарадња подунавских регија одвија се на многим подручјима, а практичне активности спроводе се деловањем различитих радних тела из области заштите околине и уређење простора, економије и туризма, културе и науке, спорта, саобраћаја и речног бродарства.

Темељи сарадње заснивају се на миру, развоју демократије и на трајном развоју подунавског простора.

⁵⁸ *ibid.*

⁵⁹ Hardi T. (2000) - *The Urban Network Along the Danube as the basis of Regional and cross-border Co-operation*. Integrated Urban Systems and Sustainability of Urban Life. IGU, Commission of Urban development and Urban Life, Bucurest (pp. 513-518).

⁶⁰ Stojkov B. (2002) - *Cooperation alongside the Danube area, opportunities and threats*. Danubian and other Planning Issues. Faculty of Geography, Belgrade (pp. 23-30).

Област Baden-Wurttemberg у Немачкој иницира сарадњу међу другим деловим Југоисточне Европе на свим пољима. Контакти на социјалном и културном пољу отварају врата и економској сарадњи, што развија и сарадњу на пољу науке, образовања и политичке кооперације. Дунавска сарадња поспешује и јачање локалне администрације у градовима и насељима дуж Дунава и чини развој ефикаснијим, подржавајући модерну европску администрацију. Посебно је значајна сарадња у науци, образовању, култури и уметности.

Град Улм је остварио сарадњу с Будимпештом 2001. и Новим Садом 2002. године са заснивањем партнерских односа на пољу културе, образовања, науке, туризма и економије. У том смислу позната је координација градова Нови Сад (Србија и Црна Гора), Баја (Мађарска) и Тулцеа (Румунија).

Више пројеката у Подунављу је формирано: између Клужа и Вуковара на пољу екологије, европски музички пројекат између Мађарске и Аустрије, затим Словачка, Мађарска, Србија, Румунија и Бугарска основале су пројекат на пољу пословне оријентације са циљем коришћења алтернативне енергије, у развоју науке и медицине постоји сарадња између Мађарске, Србије и Румуније, као и више пројеката који су у вези са локалном владом између градова на Дунаву, укључујући и еврорегион Дунав 21⁶¹.

До данас око 40% отпадних вода у сливу Дунава се пречишћава пре избацивања у водотоке. Стање у целом току захтева предузимање хитних акција, а нарочито на ушћу. Дунав у својој делти садржи неприхватљиву концентрацију загађивача и зато недостаје одговарајућа сарадња, управљање и менаџмент држава Подунавља како би се река заштитила. Демократизација источноевропских земаља и ширење ЕУ доноси наду у "рехабилитацију" Дунава.

Искуства на уређивању водотока Рајне могу послужити као добар узор за решавање проблема вода у сливу Дунава. У Софији 1994. године је формирана конвенција о сарадњи на заштити реке (Danube River Protection Convention - DRPC). У вези са тим 1994. године прихваћена је Резолуција 1021, године 1997. донет је Савет број 1330, затим 2000. године Савет 1480, о заштити Подунавља. За нашу земљу од нарочитог значаја су пројекти кооперације на Дунаву (Arge Donau и

⁶¹ Toshev L (2004), *Transboundary water basins in Europe*. Parliamentary Assembly. Report, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. Преузето са <http://assembly.coe.int>

Bridge-Lifeline Danube). Радна заједница подунавских земаља (Danube Regional Cooperation Community) је европски интеграциони форум, који омогућава подунавским регијама да проналазе заједничка решења за заједничке проблеме. На тај начин ова Заједница подржава интеграцију западних и источних региона у Подунављу.⁶² Тек 2003. године у Паризу донете су мере у вези са заштитом од поплава. Исте године донета је и декларација о заштити Тисе. Све мере се односе на две категорије држава - чланице и кандидате за чланство у ЕУ. Процес интернационализације проблема Дунава је почео и показује и своје прве резултате. Циљ свих пројеката у Подунављу је дефинисање потенцијала за развој овог подручја, иницирање мреже трговачких-развојних центара, примена идеје одрживог развоја и сл.

Више година "*Прекогранична и регионална сарадња у Средњем Подунављу*" заокупља нашу пажњу. При том је наглашено⁶³ да Београд, као стратешки важно место у региону, има све услове за активирање науке и развој интермодалног саобраћаја дуж Дунава и тиме даје подстицај повезивању свих људи уз Дунав од Регенсбурга до Црног мора. Овај пројекат се, поред трансграничне и регионалне сарадње, посебно бави питањима наутичког туризма, као и конкретних регионалних сарадњи (нпр, између Гроцке и општине Будафок у Мађарској). Поред воденог тока наутички пут чине и прихватни пунктови у приобаљу и зато је потребно идентификовати просторно и функционално оптималне локације прихватних туристичких пунктова, према стандардима наутички развијених земаља.

Иницијативе везане за реку Саву - Политичким променама на просторима бивше СФРЈ, река Сава је постала интернационална река (протичући кроз Словенију, Хрватску, Босну и Херцеговину и Србију и Црну Гору). Басен реке Саве захвата више од 60% територије тих држава, и више од 80% слива. Економија тих земаља у великој мери зависи од тока Саве.⁶⁴

⁶² Teufel E. (2000), *Gemeinsame Losungen fur gemeinsame Probleme*. Radna zajednica, Podunavske regije, Privredni vjesnik, Zagreb

⁶³ Јанковић М, Сикинић Р. (1996), *Економија града Београда и његов посебан и специфичан положај у зони Подунавља*, Подунавље у Србији, Удружење урбаниста Србије, Београд, (стр. 116-121.)

⁶⁴ Toshev L (2004), *Transboundary water basins in Europe*. Parliamentary Assembly. Report, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. Преузето са <http://assembly.coe.int>

Јуна 2001. године Пакт за стабилност за Југоисточну Европу је покренуо иницијативу по питању савског басена - проблема воде, изградње инфраструктуре, рехабилитације, водених путева, изградњу и обнову лука и пратећег комерцијалног саобраћаја.

Основни циљеви односе се на:

- рестаурацију пловидбе Савом и притокама и регулисање интернационалног режима пловидбе,
- промоцију одрживог развоја вода савског басена и других ресурса,
- подстрекивање интегралног економског развоја савског басена уз обавезу заштите и у складу са потребама и жељама људи,
- оснивање одговарајућих институција како би се достигли ти циљеви.

Реализација циљева се остварује уз сарадњу, а субрегионална кооперација доприноси економској и политичкој стабилизацији у Југоисточној Европи.

Искуства других земаља

Изградња цивилног друштва и еволуција локалне самоуправе, крајем осамдесетих година двадесетог века учинила је могућим регионалну сарадњу међу државама централне и источне Европе. Неке од земаља на овом подручју Европе брзо су препознале своју шансу у покретању међудржавне сарадње и стварању услова за развој европске интеграције.

Аналогно првим унијама у пограничним подручјима у западноевропским земљама, које су формиране још педесетих година прошлог века, еврорегиони у централној и источној Европи уједињују друштва у суседству и подстичу сарадњу на интернационалном нивоу.

Пољска искуства - Једна од држава источне Европе са завиднијим искуством у трансграничној сарадњи је Пољска, још од почетка деведесетих година, свакако захваљујући европској конвенцији о међудржавној сарадњи, европском уставу у вези са локалном самоуправом и европским уставом који се односи и на граничне и трансграничне регионе. Пољско активно учешће у формирању и развоју еврорегиона је евидентно, као и подстицање идеје о европском јединству и интернационалном разумевању.

У саставу Пољске има 14 еврорегиона који обухватају 36% територије земље. У источном делу земље еврорегиони су пространији од оних који су на граници са Чешком, Словачком и Немачком. Први по хронолошком принципу је Карпатски еврорегион (формиран 14. децембра 1993. године) у Дебрецину где су се договориле Пољска, Словачка, Мађарска и Украјина, а као пети члан придружила се Румунија 1997. године. Карпатски регион је највећи, састоји се из малих општина и великих провинција. Овај регион обухвата Пољску, као главну чланицу, седам округа Румуније, четири Мађарске, два словачка региона и три украјинска.

“Еврорегион Татре” је формиран је 26. августа 1994. године и обухвата локалне општине Пољске и Словачке. Трећи је “Тешин-Слешко еврорегион” (Cieszyn- Silesia) основан 22. априла 1998. године, који обухвата локалне општине Чешке и Пољске. “Бескиду еврорегион” је формиран 18. фебруара 1998. године између Словачке, Чешке и Пољске.⁶⁵

Разбацани по различитим подручјима земље, сви ови региони имају сличности у нечему. Финансије стижу из матичних земаља које и саме имају проблема око решавања бројних егзистенцијалних питања, постојећих структура и главних активности.

У Карпатском еврорегиону постоји сарадња на пољу културе између Словачке и Пољске (фолклорни фестивал), затим у области образовања, као и трговине (Krosno и Rzeszow у Пољској и Miskolc и Nyireghaza у Мађарској). Генерално, тај регион има сарадњу и по питању заштите животне средине и развоја туризма.

Све наведене активности су неопходне, јер су биле добар предуслов за кандидатуру земаља за Европску унију. Многи од ових региона су веома сиромашни, и баш зато је неопходно њихово удруживање, јер тиме се отварају могућности за приступање европским фондовима који би директно помогли њихов укупни развој (нпр. Карпатски регион од програма PHARE-а и др.). Међутим, оно што је спорно, и што представља велику препреку свему што стоји на папиру, је што неки од еврорегиона тешко функционишу због још увек неразвијених националних односа и конзервативних приступа.⁶⁶

⁶⁵ Batt J. (2001) - *The Impact of EU Enlargement on Regions on the EU's New Eastern Border*. Audition of Governance, WGG, U.K.

⁶⁶ У току 1999. године хришћански национални протест у Пољској блокирао је сарадњу у пољско-словачком делу руралних општина. То је довело до проблема са Украјином која је желела сарадњу у региону и коју није требало одбацити.

Постоји и пример неколико округа који су приступили еврорегиону и без државне подршке. Неки сматрају да интерес региона није у исто време и интерес државе. Рађање Татра еврорегиона, такође, је довело до проблема због нетрпељивости између локалних самоуправа словачког града Preszov и пољских градова Zakorane, Nowy Targ и Nowy Sacz.

Ск. 3. – Карпатски еврорегион

Још један од проблема који значајно отежава сарадњу еврорегиона лежи у томе што су неке од земаља чланица еврорегиона већ чланови ЕУ (Чешка, Мађарска, Пољска), а друге то још нису (Украјина, Румунија), па визни режим отежава проток људи и идеја.⁶⁷

Проблем заиста настаје и у области економије, јер бизнисмени се плаше да улажу у Украјину или Румунију, делом и због лошије ситуације у тим земљама. Неразвијена локална самоуправа на обе стране нема довољно законодавне и правне моћи да приближи обе

⁶⁷ Kosc W. (2001) - *Not That Easy*. Central Europe Review

стране једног региона. Решење очигледно стоји у помоћи владе земаља чланица Европске уније владама у Кијеву и Букурешту.

Пример сарадње између Пољске и Украјине, у последњој деценији двадесетог века, је један од најбољих примера међуграничних односа на просторима земаља у посткомунистичкој Европи. Упркос 150 година дугој историјској мржњи између Пољака и Украјинаца, и етничким сукобима за време и после Другог светског рата, у посткомунистичком периоду ове државе успеле су да превазиђу већину тих проблема и да успоставе дугорочну сарадњу. Како Бат⁶⁸ наводи, проблем протераних Украјинаца из Пољске после Другог светског рата почео је да се решава захтевима овог народа да се усели у Пољску, да им се поврати црква и сопствено гробље у граду Пшемисл. Ови захтеви су у почетку били одбијани од стране локалних пољских власти. Међутим, временом Пољаци су схватили да трговина са Украјином добро функционише и покушали су да подрже и даље развијају овај процес, који је делимично спречаван и увођењем виза.

Румунски примери - Између Румуније и Мађарске постоје три еврорегиона, два са већом територијом а један по принципу асоцијације ранга NUTS 3. Тако, у северном делу је, ваћ поменути, Карпатски регион, који обухвата седам румунских округа. Дунав-Кереш-Муреш-Тиса (ДКМТ) регион је на југу, мањих димензија од предходног, и чине га четири румунска, четири мађарска округа и цела Војводина (седам округа) у Заједници држава Србије и Црне Горе. Последњи је формиран регион од округа Бихор (Румунија) и Хајду-Бихар (Мађарска), који се сматра најфункционалнијим на румунској територији. Цела румунско-мађарска граница припада неком од еврорегиона.

Румунско-украјинско трансгранично подручје налази се на северу и истоку Румуније, са два јасна сектора по хидрографском критеријуму који су управо дуж границе и чине еврорегион. У блиској релацији са Карпатским регионом постоје две друге еврорегионалне асоцијације на тремеји Румунија-Молдавија-Украјина. То су на североистоку Румуније "The Upper Prut" (Горњи Прут) и у сектору Дунава између Румуније и Украјине "The Law Danube" (Доњи Дунав).

На североистоку Румуније распадом Совјетског Савеза настала је држава Молдавија. У стварању региона "Siret-Prut-Nistru" најбитнији

⁶⁸ Batt J. (2001) - *The Impact of EU Enlargement on Regions on the EU's New Eastern Border*. Audition of Governance, WGG, U.K.

је био хидрографски критеријум, наиме, граница региона делимично се преклапа са реком Прут. Еврорегион Доњи Дунав је један од најкомплекснијих у Румунији, ситуација је сложена с обзиром на структурно-административну некомпатибилност између румунско-молдавског с једне, и украјинског дела, с друге стране, као и због неусаглашености по питању територијалних морских вода.

Међугранична румунско-бугарска еврорегионална сарадња није изражена, осим еврорегиона "Дунав 21" који обухвата доњи ток Дунава, источни део Србије (осам општина), три румунска округа и два бугарска дистрикта ("Giurgiu-Ruse"/"Danubius" и "Danube-Dobroga"). Важан аспект ове сарадње је учествовање најнижих територијалних јединица ранга NUTS 4 и NUTS 5, укључујући општине на Бугарској и општине, градове и комуне на румунској страни.

Румунско-српски погранични сектор је покривен са два еврорегиона, а одликује се изразитом територијалном хетерогеношћу и разликама демографских потенцијала. Поред еврорегиона "Дунав 21" са трилатералним учешћем, на северу се простире еврорегион "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса", са мађарско-српско-румунским учешћем.

Десет еврорегиона у које је укључена Румунија основано је, углавном, 2002. и 2003. године и покрива око 90% румунског пограничног подручја. Само су Карпатски еврорегион и ДКМТ основани пре 2000. године и највећи су и по територији и по популацији.

Један од, такође, важних аспеката функционалности еврорегиона везује се за могућност циркулације и кретања становништва, робе и информација, што повећава земљи шансе за улазак у Европску унију. Поштујући те критеријуме погранично подручје Румуније може се поделити у пет сектора и сваки од њих има специфичности. Тако, румунско-мађарски сектор се сматра најотворенијим ка Европској унији, с обзиром да се од маја 2004. године додирује са њом. Такође, највероватнијим, приступом Румуније у ЕУ 2007. године ова граница се помера на исток. Молдавијско-украјински сектор румунске границе представља спољне НАТО границе од 2004. а од 2007. године и спољне границе Европске уније.

За време наредног трогодишњег периода Румунија има улогу "санитарног појаса" и може се сматрати "тампон" територијом у спољној граници ЕУ. Увођење виза од стране Румуније на једној, и Молдавије и Украјине на другој страни то и доказује. Румунско-српски

сектор се суочава са истом ситуацијом у вези са променом статуса граница и визног режима у овој фази.

На крају, постоје добре шансе за јачање културне и економске размене преко граничног подручја са хармонизацијом односа и увођењем прецизне законске регулативе. Једна од акција Румуније у припреми за прикључење ЕУ је доношење и примена Закона локалне самоуправе 215/2001, где су јасно дефинисане институције које учествују у прекограничној сарадњи.⁶⁹

Банат на југозападу Румуније сачувао је етнички мир у транзиционом периоду. Регион који значи румунска врата ка Европи био је водећи у економској реформи, демократизацији и међуетничкој толеранцији.

Мађарско-румунски односи сматрају се на Западу најосетљивијим на територији посткомунистичке централне и источне Европе. Због дугог периода слабе румунске демократске транзиције мађарска мањина у Румунији осећала се запостављеном. Последње године, међутим, показују значајан напредак у њиховим односима, који је настао са променом румунске власти, доласком демократских снага, као и ангажовања Румуније да буде кандидат за улазак у ЕУ. Увођење визног режима у Мађарској и другим чланицама ЕУ доводи у питање превазилажење препрека у наставку кооперације између њих и земаља нечланица.⁷⁰

Нордијске, балтичке земље и Северозападна Русија. - Трансгранична сарадња земаља на овом подручју, потпомогнута организацијом Министарског савета нордијских земаља NCM (Nordic Council of Ministers), покушава да превазиђе проблеме који се јављају на границама, да развије боље контакте и пословну сарадњу у том региону. Министарски савет нордијских земаља формиран је од стране 19 регионалних политичких кооперација годину дана касније од формирања NAR - трансграничне кооперације која је укључила осам граничних региона у нордијским земљама. Један од циљева ове организације је развијање односа између нових (Естонија, Летонија и Литванија) и будућих чланица ЕУ (Русија, Белорусија и Украјина). Програм суседних подручја покрива Данску, Финску, Шведску, Исланд, Гренландска острва, као и Естонију, Летонију, Литванију и

⁶⁹ Ilies A. (2004) *Romania. Evroregiuni*, Editura Universitatii din Oradea, Oradea.

⁷⁰ Batt J. (2001) - *The Impact of EU Enlargement on Regions on the EU's New Eastern Border*. Audition of Governance, WGG, U.K.

Северозападну Русију. Програм промовише стабилност, демократију међу суседним земљама, укључујући и информације у вези са великим програмима и заједничким пројектима. Пројекти су разврстани у четири категорије: демократија и благостање, култура, потпомагање и развој економије.⁷¹

У мају 2002. године дефинисан је програм за развој и сарадњу транграничних подручја између нордијских земаља, три балтичке земље и Северозападне Русије. Данас овде постоји 12 еврорегиона суседних земаља које чине мрежу са седиштем у Вилнусу, у Литванији.

Укључивање руске територије у еврорегионе доприноси порасту животног стандарда у пограничним подручјима, као и уклањању стереотипа, а циљеви сарадње везују се за заштиту животне околине, бригу о здравству, сарадњу на пољу културе, спорта, унапређивање туризма, као и заједничко планирање простора и заштите од елементарних непогода. Подручје Русије захтева посебну пажњу нарочито у подручјима који су у контакту са ЕУ⁷².

Сарадња у Југоисточној Европи

На Балкану је знатно мање еврорегиона, или су тек у фази оснивања и међусобног идентификовања, и утврђивања интереса, што је свакако плод историјске динамике простора и изражене различитости, и такво стање представља предност, али и ограничење за интеграционе процесе. Иако је посебан циљ стварања еврорегиона на Балкану стабилизациони ефекат, у односу на раније нестабилна гранична подручја и међудржавне односе, они ће бити оперативни тек када се постигне висок ниво стабилности у региону и препознају интереси субдржавних сарадњи. За разлику од еврорегиона у западној Европи, где региони сами препознају своје интересе и удруживање и сами се финансирају, средства за балканске интеграције, као и за друге у централној и источној Европи, морају да усмеравају други споља. Међу првима основан је 1997. године еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса, који је просторно укључивао делове јужне Мађарске,

⁷¹ ibid.

⁷² Saprykin Ph. (2003) - *Cross-border Cooperation after EU Enlargement: Possibility Experience of Nordic and Baltic Countries and North-west Russia.*

Румуније и Војводине. Иако формално постоји већ више година, овај регион у стварности није постигао успех ни приближно сличан онима у западној Европи.

Једана од важнијих иницијатива за формирање еврорегиона на простору Југоисточне Европе свакако је *Самит западног Балкана ЕУ*. Самит је одржан у Солуну, јуна 2003. године, и обухвата земље потенцијалне чланице и кандидате за чланство у ЕУ (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија и Србија и Црна Гора). Оне су се сложиле да је веома битно:⁷³

- прихватање основних принципа демократије, поштовање људских и права мањина, солидарности и тржишне економије, јер су то основни предуслови за улазак у ЕУ,
- поштовање међунационалних права, неповредивости међународних граница, решавање конфликта мирољубивим путем,
- прихватање принципа регионалне кооперације са сузбијањем екстремизма и тероризма,
- планирање будућности Балкана у Европској унији уз прихватање европских стандарда,
- кретање према европској интеграцији, као важном кораку у добрим односима ЕУ и западног Балкана. Са становишта европске перспективе фрагментација и раздвајање дуж границе су недопустиви. Процес треба да буде по угледу на централну и источну Европу. Свака земља треба да поштује одлуке скупа у Копенхагену, као и њихову потврду декларације у Загребу новембра 2000. године,
- спровођење одлука Резолуције 1244 за Косово, Дејтонски споразум и договори из Охрида и Београда, као и Хашки трибунал треба да буду важећи за све. Такође, повратак избеглица и интерно расељених лица представља приоритет и основ демократије на овим просторима,
- спречавање криминала и корупције, поштовање права и закона, економског развоја и развоја цивилног друштва са циљем да се спречи илегална имиграција и да се достигну европски стандарди,
- настављање борбе за либерализацију визног режима, као и реформе усмерене на борбу против криминала и корупције, илегалне миграције, јачање администрације у граничном подручју,

⁷³ Declaration EU Western Balkans Summit, Thessaloniki (2003). Преузето са www.mvp.gov.ba

- уважавање да је економски просперитет неопходан за стабилност региона. Уз то се придаје важност развоју модерне мреже инфраструктуре, енергије, транспорта и комуникација који су у складу са трансевропском мрежом. Подржавање приватне иницијативе (мала и средња предузећа су нада просперитета) и Европске банке за обнову и развој (EBRD) као и других страних институција на овим просторима,

- да се, у складу са солунском агендом, подржавају међугранични договори у вези са регионалном економијом и другим регионалним питањима (регионалним гас системом, развојем транспорта, енергетске и комуналне инфраструктуре, окружења и водне привреде, развоја технологије, међуграничне сарадње и парламентарне сарадње),

- учешће у Пакту за стабилност за Југоисточну Европу, што је подржано и у другим иницијативама (East European Co-operation Process SEECР, The Adriatic-Ionian Initiative, Central European Initiative),

- да се све стране повремено састају и решавају проблеме у оквиру западног балканског форума Европске уније, уз пожељно годишње састајање министара и кандидатура у ЕУ.

Пример балканске сарадње на пољу културе

Еврорегиони у Југоисточној Европи налазе се у процесу обликовања конкретних програма и пројеката, успостављања сарадње са еврорегионима у другим деловима Европе, као и са међународним институцијама и удружењима. Успех прекограничне сарадње на пољу културе зависи од добре информисаности, као и од учесталости састанака професионалаца и уметника, од образовних програма и сл.

Упркос бројним конфликтима и разнородној традицији, могуће је уочити заједничке културолошке именоватеље Балкана који проналазе пут будућој просторној, економској и политичкој интеграцији.⁷⁴

Задачи извршне агенције БалканКулт су сакупљање и дистрибуисање докумената и информација у вези са конкретним пројектима, еврорегионалним догађајима, "производњом" културе у еврорегионима и институцијама културе које су директно укључене у

⁷⁴ Суботић С. (2004), *Социо-културолошки аспекти интеграције процеса у Југоисточној Европи у светлу глобалних промена и изазова*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 50-66).

еврорегионалну сарадњу у Југоисточној Европи. Ова агенција би, такође, радила на иницирању сарадње у области културе у еврорегионима у Југоисточној Европи организовањем стручних панел дискусија, тренинг курсева, семинара, разменом стручњака, студијских путовања, радних програма итд.

Активности извршне агенције БалканКулт су:

- подршка размени у култури као пример искуства које се показало добрим за сарадњу у другим друштвеним и економским областима,

- подстицање и иницирање међурегионалне сарадње (семинари, радионице, образовни програми, итд.),

- признање културе као функције бољег препознавања међу различитим културама које заједно живе и додирују се у Југоисточној Европи,

- истраживачка и издавачка делатност,

- информисање шире јавности о могућностима сарадње у култури,

- слободни проток информација,

- подршка мобилности људи, идеја и стручњака,

- подстицање коришћења нових информационих технологија.

Најважнији резултати извршне агенције БалканКулт довели би до помирења и изградње поверења у Југоисточној Европи на дугорочној основи, као и до представљања и упознавања узајамних интереса између уметника, институција и функција културе, што би укључило⁷⁵:

- изградњу партнерских односа,

- развитак прекограничних пројеката сарадње,

- развитак транспарентног окружења у култури у Југоисточној Европи,

- ширење тржишта у култури.

БалканКулт ради као извршна агенција у оквиру културе и туризма у еврорегиону ДКМТ на пројекту под насловом "Развојни аспекти културног туризма у ДКМТ региону". Пројекат подржава Извршни савет АП Војводина. Улога БалканКулта као извршне агенције јесте успостављање и координисање регионалне и међурегионалне сарадње са другим еврорегионима и међународним експертским институцијама.

⁷⁵ BalkanKult: Projects. Међуграничне везе, мобилност, информације. Преузето са www.balkankult.org

Поред подршке сарадњи у области културе на ДКМТ региону, БалканКулт је направио предлоге за институт Исток/Запад из Праг у вези са организацијом два округла стола под насловом "Културни туризам у региону Преспа-Охрид: Музеји и места наслеђа" и "Културни туризам у региону Преспа/Охрид: Стварање туризма као производа".

Недавно је БалканКулт почео са радом на једном веома интересантном пројекту који није заснован на географским границама, већ на интересима у области културе. Овај пројекат укључује сарадњу између Новог Сада, Осиека и Мостара са регионом Триангл у Данској. Таква сарадња се показује као веома успешан модел за будућност и за умрежење западног Балкана.

Адриатик програм

- Форум Региона јадранских и јонских градова

Италија-Источни Јадран Interreg III А програм (Adriatic Cross-border) је експеримент нове форме сарадње у Југоисточној Европи, што је допринос формирању и опстанку Адриатик еврорегиона. Тај регион је замишљен као јединствена територија морског подручја која окупља све земље које излазе на Јадранско море и имају проблеме и несугласице на различитим нивоима, али које, с друге стране, имају сличне могућности и услове за развој. Иницијатива је потекла после балканских сукоба са циљем да се тим програмом да подршка и на политичком и финансијском плану за стабилизацију, реконструкцију и развој овог подручја. Земље у региону карактерише дугогодишње запостављање пограничних простора и географска изолација домаће политике, што све захтева политичке, економске и институционалне реформе. Реалност тог подручја везује се за трауматично стање - миграције, незапосленост, затворност граница и сл., па програм обухвата неопходне мере за превазилажење проблема. На тај начин постићи ће се мање разлике између овог подручја и граничне територије са ЕУ.

Другим речима, регион Јадранског мора је идеални политички, економски и културни спој између истока, запада, севера и југа у свету. Форум Региона јадранских и јонских градова основан је 1999. године у Анкони са циљем да се развије локална администрација за одрживи

развој овог региона.⁷⁶ Овај Форум сматра Јадранско море повезујућим фактором, а не линијом раздвајања, и услов да ово подручје постане Еврорегион. Данас Форум обухвата 44 града из Албаније, Босне и Херцеговине, Хрватске, Италије, Словеније и Црне Горе.

Међу тим земљама постоје разлике: између градова, између урбаних и руралних подручја, између индустријских и пољопривредних рејона, као и региона који су уз атрактивне комуникације и оних који су ван њих. Прогресивна интернационална економска интеграција (међу овим земљама и са ЕУ) може да води превазилажењу разлика и ка јединственој територијалној специјализацији уз економске промене у регији.

Један од концепата је координација локалних самоуправа у пограничном подручју. Претходни Interreg IIa Италија-Албанија и Италија-Словенија имају већ искуство које је дало допринос бољем односу локалних заједница. Дакле, циљ је пронаћи и идентификовати објективну ситуацију и проблеме, да би се у будућности дала предност социјалном и економском развоју и програмима у области културе.

Основна стратегија Форума односи се на⁷⁷:

- подстицај одрживог развоја у урбаним, руралним и обалским подручјима са инсистирањем на заштити животне средине, уз развој обновљивих извора енергије, на развоју транспорта, телекомуникација, сервиса, водне и енергетске инфраструктуре,
- интеграције прекограничних подручја, превазилажењем баријере периферних сектора уз развој малих и средњих предузетника, укључујући посебно туризам и рибарство,
- грађење институција система хармонизације административне кооперације, на иницијативу за запошљавања на локалном нивоу, уз помоћ социјалне интеграције и могућности за развој тржишта, инфраструктуре, образовања, културе, комуникација, здравства и цивилне заштите.

Главне групе активности предвиђене Програмом односе се на: заштиту животне средине, културу, инфраструктуру пограничних подручја; економску интеграцију пограничних сектора уз подржавање

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Remitti P. (2003) - *Forum of Adriatic and Ionian Cities and Towns*. 5th International Conference on Ethics and Environmental Policies. "Business Styles and Sustainable Development. Kyiev.

приватних иницијативе, јачање индустрије, занатства, туризма и пољопривреде; акцију јачања кооперације људских ресурса, институције у сузбијању криминала, у техничкој подршци формирању одговарајућег законодавства и сл.

Јадрански акциони план до 2020. године има за циљ имплементацију и координацију одрживог развоја политике на локалном нивоу у региону. Основа методологије Плана предлаже паралелне акције у јавном и приватном сектору. Главне акције су, такође, усмерене ка стварању контаката између локалних влада и различитих градова на овом подручју.

Априла 2003. у Сарајеву владе пет држава (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Италија и Заједнице држава Србије и Црне Горе) приступиле су Interreg IIIa Italy-Adriatic Cross-border Programme. Са једне стране, то је потреба и нова форма односа у Југоисточној Европи, а са друге је то акција Interreg III програма која стимулише међуграничну сарадњу међу чланицама ЕУ и међу другим регионима у суседству. Програм има за циљ трансформацију региона Adriatic у потенцијални еврорегион, који би се базирао на заједничким вредностима и подели одговорности. "Italy-Adriatic programme" међуграничне сарадње се сматра као део стратегије за будући позитиван развој тог региона у Југоисточној Европи, нарочито кад је реч о ближој интеграцији ових земаља у ЕУ.

Еврорегион Преспа - Охрид

Центар за интербалканску кооперацију у Козани је иницирао и окончао пројекат који се односи на развој локалне самоуправе и успостављање регионалне сарадње у трансграничном региону између Македоније, Албаније и Грчке у циљу развијања добросуседских односа и регионалног развоја. Пројекат је дао допринос оснивању Еврорегиона Преспа-Охрид (3. јуна 2004. године). Укључене општине су: Битољ (Македонија), Козани (Грчка) и Корча (Албанија).⁷⁸

⁷⁸ Toshev L. (2004) - *Transboundary water basins in Europe*. Parliamentary Assembly. Report, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. Преузето са www.assembly.coe.int

Први организациони скуп у вези са пројектом одржан је у Корчи, у Албанији, 19. фебруара 2004. На њему је истакнут:

- значај иницијативе заједничког разумевања и сарадње између општина три државе и дефинисања предлога који су у складу са захтевима ЕУ за помоћ у финансирању,

- поступак оснивања заједничке комисије три региона у циљу да промовише сарадњу на специфичним пољима, као што су: администрација, превенција и заштита од елементарних непогода, развој туризма без граница, размена студената и професора и сарадња на пољу здравства и социјалних проблема.

Пројекат је иницирао развој локалних демократских структура (иницијатива Грка) укључивањем локалних организација.

На другом организационом састанку, недељу дана касније у Битољу, учесници су закључили да је потребно основати еврорегион. Њиме би се превазишле постојеће баријере и поставиле нове основе за добросуседске односе, где би се приоритет дао економској, научној, прекограничној сарадњи у области културе и сеоском развоју. Пре свега подршка треба да буде дата регионалним институцијама - центрима и агенцијама за регионалне развојне пројекте. Посебно је истакнут значај локалне самоуправе у развоју прекограничне сарадње. Градоначелници, на пример, треба да искористе могућност сарадње двојних градова са обе стране границе.

Следећи сусрет одржан је у Флорини, у Грчкој, 29. априла 2004. Нарочита пажња је посвећена потреби систематизације пограничних контаката са циљем дефинисања потенцијала. Назначена је потреба о оснивању одговарајућих пројеката. На крају је истакнут значај формирања базе података за то подручје.

Основни проблем Еврорегиона Преспа - Охрид односи се на хидролошке карактеристике басена и мере заштите вода од загађивања. Три језера - Дојран, Преспа и Охрид имају заједнички проблем - константно погоршање стања воде и животне средине.⁷⁹ Све људске активности - пољопривреда, индустрија, шумарство, рибарство и урбанизација значајно угрожавају животну средину. Први пројекат који се односи на билатералну сарадњу трансграничног ресурса односи се на Охрид - LOCP - Lake Ohrid Conservation Project. Финансиран је од Глобалне светске банке за окружење (1.8 милион долара Албанији, а

⁷⁹ Prespa Park (2003) - *A First Trilateral Meeting of the Prespa Mayors*. Преузето са www.medwet.org

2.26 - Македонији). Пројекат је утицао значајније унапређење трансграничне сарадње у региону.

У оквиру Еврорегиона Преспа - Охрид успостављен је пројекат ПреспаПарк. Поред бриге и дефиниције метода о заштити, овај пројекат је важан за обострану сарадњу Грчке, Албаније и Македоније.

Дојран у Региону има највише еколошких проблема везаних за претерано коришћење воде за потребе пољопривреде. Језеро је дубине само 10 m, а ниво му је опао за око 4 m у последњој декади XX века. Македонија, како би сачувала језеро, веома скупом инвестицијом, учинила је позитиван напор спроводећи систем подземне воде у језеро. Македонији припада 27,3 km², а Грчкој 15,8 km² површине језера. Проблем Дојрана је нарочито ескалирао почетком деведесетих година после дужег четворогодишњег сушног периода. Поред тога, постоје објашњења да је коришћење бунара око језера изазвало смањивање нивоа воде у њему. Проблем је у томе да не постоји квалитетна база података о језеру, нарочито од када се језеро не користи за пољопривреду, наводњавање и дренажу. Последице су промене на флори и фауни. Две државе морају да сарађују како би спречиле даље исушивање језера а формирањем еврорегиона обе стране могу се обратити за помоћ програму Interreg III.

ЕВРОРЕГИОНИ СРБИЈЕ

Србија припада простору у коме се у другој половини XX века догодио колапс комунистичког система и серија политичких, економских и социјалних промена на регионалном и ширем нивоу.⁸⁰

Садашња и будућа шанса Србије зависи од статуса кандидатуре за приступ ЕУ, што је и услов за добијање веће помоћи. До тада економска помоћ ће стизати наменски и претежно у сврху подизања основних система у земљи (саобраћај, комунални систем, образовање и сл.) ради бржег приближавања нивоу земаља Европске уније. Извор средстава за сада је само Пакт за стабилност Југоисточне Европе и индивидуално склопљени аранжмани појединих региона, градова или институција, а не државе у целини.⁸¹ У вези са тим важан услов је и територијална организација, као и регионализација пограничних подручја уз формирање трансграничних региона – еврорегиона. Према мишљењу С. Тотева,⁸² развој на основу регионалне и трансграничне сарадње је од виталног значаја за земље Југоисточне Европе, будући да су мале и лоциране периферно у односу на европски гравитациони центар.

⁸⁰ Како Јован Бараћ још давне 1939. године истиче, објашњавајући историјске прилике на Балкану, "не постоји ни један део наше земље где не постоји макар каква крајина или граница - Тимочка карјина, Босанска крајина, Кордун, Крањска (Бараћ Ј. 1939, 12-13)

⁸¹ Шећеров В. (2004), *Трансгранична сарадња као фактор интеграције Србије у токове Југоисточне Европе (сарадња на Дунаву)*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 31-49).

⁸² Totev S. *Economic Performance and Structures of Southeastern European Countries – Albania, Bulgaria, FRY of Macedonia and Greece*, Eastern European Economics, Nov.-Dec., Vol. 40, No 6, p.p. 51-83

У пограничним подручјима Србије основано је пет еврорегиона који обухватају и делове суседних држава (у једном од њих – Дунав-Драва-Сава Србија је још увек у својству посматрача). Ове асоцијације основане су крајем XX или почетком XXI века и још увек ниједна од њих није достигла завиднији степен сарадње.

1. *Дунав-Кереш-Муреш-Тиса* (ДКМТ) обухвата територије 4 округа у југоисточној Румунији, 4 округа у јужној Мађарској и Војводину – северни део Србије и Црне Горе (7 округа).

2. *EuroBalkans* (*Ниш, Софија, Скопље*): укључује територију од 25 општина у југоисточној и источној Србији, односно шири простор од урбаног региона Ниша, округе на територији западне Бугарске у ширем окружењу Софије и ужи појас око Скопља, у Македонији (тронежа Србије и Црне Горе, Бугарске и Македоније).

3. *Дунав за XXI век*: обухвата простор источне Србије са седиштем у Зајечару, Калафат и неколико општина југозападне Румуније и урбани регион Видина (Бугарска).

4. *Дунав-Драва-Сава*: Мађарска, Хрватска, Босна и Херцеговина (урбани региони Печуја, Осјека и Тузле) и, као посматрачи, четири општине на територији Бачке у Србији и Црној Гори (Апатин, Бач, Сомбор и Суботица).

5. *Дрина-Сава-Мајевица*: Србија и Црна Гора (општине Лозница, Богатић, Мали Зворник и Шабац) и Босна и Херцеговина (општине Бијељина, Зворник, Угљевик, Лопаре и Брчко Дистрикт).

Еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса (ДКМТ)

Интегративни процеси западне Европе преносе се и на пример региона који обухвата делове Мађарске, Србије и Румуније. Регион је формиран 21. новембра 1997. године за територију која покрива преко 77000 km² и на којој живи нешто мање од 6 милиона људи. Делови тог региона су следеће области са градовима:

- у *Румунији*: Тимис, Арад, Хунедоара, Караш-Северин,
- у *Мађарској*: Vacs-Kiskun, Csongrad, Bekes, Jasz-Nagykun-Szolnok (истовремено припада и Карпатском еврорегиону),
- у *Србији и Црној Гори*: Војводина.

Док су на Западу еврорегиони формиран да решавају конкретне проблеме, овај је основан како би стимулисао локални

развој и био пример за остале делове Југоисточне Европе. Тај пројекат третира Банат као јединствен регион у оквиру три земље. Извесне разлике, које постоје на сва три подручја Баната, нису већи проблем од предности које простор има градећи јединствену територију. У погледу историјског и културног развоја те територије су, у неку руку, сличније једна другој, него што свака од њих има сличности са осталим подручјима својих земаља. Та чињеница подстиче јачање троугла Кикинда-Сегедин-Темешвар са центром у Кикинди, као могућим моделом интеррегионалне кооперације у Југоисточној Европи.

Ск. 4. – Еврорегион "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса"

Простору Еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" припада део једне веће макроцелине, Панонске низије. То је поглавито низијски део, релативно уједначених морфолошких целина, до 200 m надморске висине. Издвајају се морфолошке целине Вршачких планина (641 m), – Фрушке горе (549 m) у Србији и обронци Јужних Карпата у Румунији (са надморским висинама и до 2000 m), затим, Бачке и Делиблатске

пешчаре, које су до пре двеста година имале живи песак, а сада чине продуктивне и плодне банатске површине. Три природне компоненте изузетно су важне за економско-географски положај региона, Панонска низија, Дунав и Тиса, које су условаљавале, али и условљавају, читав низ друштвено-политичких збивања у том простору. Геолошки састав терена указује на сиромаштво у рудним и минералним сировинама, како по броју тако и по врстама и резервама, а изузетак донекле чине нафта и гас (просторно везани за Банатску депресију, која у геолошком и географском смислу припада југоисточном делу Панонске потолине). Према морфолошким карактеристикама простор Еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" разликује се од других делова држава којима припада и поседује најбоље предиспозиције за развој свих грана и линија пољопривредне производње. Одликује га велико учешће продуктивног (преко 90%) и пољопривредног земљишта (преко 85%) и изразито мало учешће шумског земљишта (око 5%). Клима има степско-континентални карактер, са топлим летима, оштрим зимама и кратким прелазним годишњим добима.⁸³ Састав терена указује на потребе наводњавања, али и одводњавања, предузимањем техничких интервенција за одговарајућим облицима мелиорације. Просторе Војводине карактерише највећа дужина и густина мреже канала за потребе мелиорације, пловидбе, рибарства и др. Главни канал полази од Бездана на Дунаву, спаја се са Тисом код Бечеја и улива у Дунав код Старе Паланке, са укупном дужином од 277,6 km, ширином од 19 до 180 m, средњом дужином 2-6 m и падом од 16,8 m, уз главни канал у хидросистем Дунав-Тиса-Дунав улази још 18 канала укупне дужине од 929 km.⁸⁴ И поред солидних услова за развој и живот на тим просторима изражени су процеси депопулације, деагаризације и старења становништва. Са изузетком сеоских насеља, у којима је привредна оријентација једнострана (пољопривреда), у другим насељима јављају се остали облици привредних делатности, који су утолико разноврснији уколико се ради о значајнијем насељу. Услед природне условљености и традиције, привредне активности су у највећем броју насеља у знаку пољопривреде, мада се све озбиљније јављају и друге гране (метална, хемијска и др).

⁸³ Ромелић Ј, Лазич Л. (2000), *Регионални атлас Војводине – Пољопривреда*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

⁸⁴ Ромелић Ј., Лазич Л., (2000), *ibid.* стр. 9

Зачеци индустрије на просторима Еврорегиона ДКМТ јављају се у другој половини XVIII века. Даљи ток развоја индустрије, првенствено у виду мањих, али и већих предузећа, заснива се на пољопривредној производњи. У том смислу доминирају млинска индустрија, производња шећера, кланична индустрија, производња текстилних предива и на основу распрострањености глине - производња црепа и цигле.⁸⁵ После Другог светског рата, у новим економско-политичким условима, долази до промена у структури и динамици индустрије. Развија се и даље прехранбена индустрија, индустрија пића, грађевинског материјала, производња нафте и гаса, хемијска, машинска, текстилна и друге гране индустрије.

У *Републици Србији* Еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса обухвата 7 округа Војводине и простире се на 21.506 km², што представља око четвртину (24,33%) територије Србије и 27,76% укупне територије Еврорегиона ДКМТ (Табела бр. 4). Према подацима из Пописа становништва 2002. године на тим просторима живело је 2.031.992 становника, што је 27,10% популације Србије и 35,18% становништва Еврорегиона ДКМТ. На проучаваној територији лоцирано је 467 насеља (52 градска и 414 сеоских), што представља само 7,59% насеља у Србији, али и око половине (46,47%) насеља на подручју Еврорегиона ДКМТ. Густина насељености се креће од 64 ст/km², у Средње-банатском округу, до 148 ст/km², у Јужно-бачком округу (највећа густина у Еврорегиону). Највећу просечну густину насељености на целокупном простору Еврорегиона ДКМТ има део у Србији од 94 ст/km², затим следи део Еврорегиона ДКМТ у Републици Мађарској са 75 ст/ km², док најнижу просечну густину насељености има део Републике Румуније – 61 ст/ km². Густина насеља је релативно мала, с обзиром да се 2,2 насеља налазе на 100 km². Ова насеља спадају у релативно веће насеобинске целине, с обзиром да просечна величина насеља у Војводини износи 4.351 становника, што је далеко више од просека у Србији (1.590 становника).

У *Републици Румунији* Еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса простире се на 30.032 km², што представља око 13,4% територије Румуније и чак 41,36% укупне територије Еврорегиона ДКМТ. Године 2002. на тим просторима живело је 1.960.051 становника, што је 9,03% популације Румуније и око трећине (33,96%) становништва Евро-

⁸⁵ Томић П. и др. (2002), *Војводина – научно-популарна монографија*, Департман за географију, туризам и угоститељство, Нови Сад, стр. 108.

региона ДКМТ. На том подручју лоцирано је 266 насеља, што представља 26,47% насеља на подручју Еврорегиона ДКМТ. Густина насељености је просечно најнижа у Еврорегиону ДКМТ и креће се од 39 до 79 ст/ km².

Табела бр. 4 - Основни подаци о Еврорегиону ДКМТ

NUTS 3 / округ	km ²	Број насеља	Број становника 2002. год.	Насеља на 100 km ²	Становника на km ²	Број становника по насељу
Северно-бачки	1784	45	20140	2.5	112	448
Средње-банатски	3256	55	208456	1.7	64	3790
Северно-банатски	2329	50	165881	2.1	71	3318
Јужно-банатски	4245	94	313937	2.2	74	3340
Западно-бачки	2420	37	214011	1.5	88	5784
Јужно-бачки	4016	77	593666	1.9	148	7710
Сремски	3486	109	335901	3.1	96	3082
ДКМТ у Србији	21506	467	2031992	2.2	94	4351
% ДКМТ	27.76	46.47	35.18			
% Србије	24.33	7.59	27.10			
Арад	7754	67	461791	0.9	60	6892
Караш-Северин	8519	69	333219	0.8	39	4829
Хунедоара	7063	55	487115	0.8	69	8857
Тимиш	8696	75	677926	0.9	79	9039
ДКМТ у Румунији	32032	266	1960051	0.8	61	7369
% ДКМТ	41.36	26.47	33.95			
% Румуније	13.4		9.03			
БЦС-Кискун	8445	101	544116	1.2	64	5387
Векеш	5631	58	396131	1.0	70	6830
Чонград	4263	52	426817	1.2	102	8208
Јасз-нагскун-сзолнок	5582	61	416147	1.1	75	6822
ДКМТ у Мађарској	23921	272	1783211	1.1	75	6556
% ДКМТ	30.88	27.06	30.87			
% Мађарске	25.7		17.48			
УКУПНО ДКМТ	77459	1005	5775254	1.3	230	5747

Извор: Општине у Србији, РЗС, Београд; www.magyarorsyad.hu; www.insee.ro

Напомена: Број становника за територију Србије разматран је без података за Косово и Метохију

У Републици Мађарској Еврорегион Дунав-Кереш-Муреш-Тиса је формиран од 4 административно-територијалне јединице и простире се на 23.921 km², што представља око четвртину (25,7%) територије Мађарске и 30,88% укупне територије Еврорегиона ДКМТ. Године

2002. на тим просторима живело је 1.783.211 становника, што је 17,48% популације Републике Мађарске и 30,87% становништва Еврорегиона ДКМТ. На подручју лоцирано је 272 насеља, што представља 27,06% насеља на територији Еврорегиона ДКМТ. Густина насељености се креће од 64 до 102ст/ km².

Настанак насеља на простору Баната везан је за XVII и XVIII век и период великих колонизација, тако да највећи број насеља носи печат тог времена, са свим позитивним и негативним последицама. То је простор великих и честих историјских промена. Крајем XVII и почетком XVIII века је дошло до повлачења Турака са Балканског полуострва, што је изазвало велике смене становништва и разарање великог броја насеља.⁸⁶ На подручју Еврорегиона ДКМТ налази се осам већих градова, међу којима је највећи Темишвар, затим Нови Сад, Арад, Сегедин, Суботица, Зрењанин, Панчено, Кечкемет итд.

Трансграничну сарадњу и повезаност у оквиру региона донекле отежавају спољне границе Европске уније у региону (2004. са Републиком Мађарском и вероватно 2007. са Републиком Румунијим) и релативно слаба мрежа граничних прелаза. Данас су према Мађарској у функцији друмско-железнички прелази код Хоргоша и Келебије, друмски код Банатског Брестовца и Ђале и речни код Бездана и Кањиже. Анализа стручњака⁸⁷ у Мађарској показује да је густина мреже граничних прелаза рационална (на сваких 35 km), али да је неопходно прелазима дати међународни карактер и ускладити са стандардима ЕУ. Гранични прелаз Хоргош-Реске на мађарској страни је завршен, док је изградња на страни Србије у току. Када радови буду готови то ће бити најсавременији гранични прелаз у региону. Према Румунији у функцији су друмски прелази код Витине (најфреквентнији), Калуђерова и Српске Црње, Накова, Јаше Томића и Врбице а железнички код Кикинде и Вршца⁸⁸. Колики је значај овог подручја у Европским оквирима потврђује чињеница да су на просторима

⁸⁶ Ђурчић С. (2004), *Насеља Баната, географске карактеристике*, Матица Српска, Нови Сад.

⁸⁷ Нађ И. (2002) *Можућности билатералног просторног планирања у југословенско-мађарском пограничном геопростору*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет УБ, Београд., стр 158.

⁸⁸ Ђорђевић Ј., Панић М., (2004), *Утицај трансграничних подручја на развој Србије*, Гласник СГД, бр. 2, Београд.

еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" трасирана чак три Паневропска мултимодална коридора (IV, VII и X).⁸⁹

Циљ пројекта Еврорегион "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" - (ДКМТ) је валоризовање вредности и потенцијала тог подручја и даљи одрживи развој. Пројектом покушавју да се реше проблеми на пољу образовања, културе, науке, спорта и кооперација које воде ка модерној европској интеграцији. Основне области сарадње су:

- економски односи,
- путеви и друге комуникације,
- заштита животне средине,
- туризам,
- наука,
- култура и здравство,
- спорт и цивилни односи.

Значај Еврорегиона је у међуграничној сарадњи као стимулативном фактору регионалног развоја и одрживих ефеката развоја у Румунији, Мађарској и Србији. Такође, постоји потреба за промовисањем и јачањем партнерских односа између јавне администрације, владе и грађана, што доприноси јачању цивилног сектора у међуграничној сарадњи.

С обзиром на дугогодишњи високи степен изолованости пограничних простора земаља које формирају Еврорегион ДКМТ будућа истраживања треба да допринесу:⁹⁰

- идентификацији текућег стања сарадње унутар Еврорегиона,
- бољем познавању потенцијала који могу да утичу на социјални и економски развој, као и развој на пољу културе у Еврорегиону,
- проналажењу нових идеја са циљем да се продуби еврорегионална кооперација,
- стимулисању академске дебате са циљем изградње новог еврорегионалног идентитета,

⁸⁹ Todorovic M., Stojanovic B. (2003), *Traffic corridors, regional development and globalization*, in *The reconsideration of the geographic approach in the context of globalization*, Timisoara (p.p. 3-13).

⁹⁰ Cernicova M. *The Euroregion Danube-Kris-Mures-Tisa (DKMT): Wishes and Achievements*, www.euroregion-dkmt

Главни елементи текућег програма треба да се базирају на:

Анализи:

- историјске прошлости и традиционалних веза између региона унутар ДКМТ подручја,
- основних документата који су у вези са законским, политичким, економским и социјалним стратегијама у три земље које припадају Еврорегиону,
- постојеће инфраструктуре.

Разумевању економске и политичке елите у вези са значајем Еврорегиона ДКМТ (на два нивоа у свакој од три земље):

- локалном и регионалном нивоу у циљу промовисања регионалног развоја,
- централно-административном нивоу са парламентарним телима која се тичу испољених проблема.

На основу протокола о сарадњи, потписаног од стране представника локалних власти из Румуније, Мађарске и Србије, установљена су следећа управљачка тела Еврорегиона ДКМТ⁹¹:

- форум Председника,
- председник Еврорегиона ДКМТ,
- секретаријат,
- радне групе.

Форум Председника Еврорегиона ДКМТ:

- одобрава регионални протокол за сарадњу и његове модификације,
- одлучује о новим члановима,
- ствара радне групе и одобрава њихова функционална и организациона правила,
- одобрава програме и пројекте сарадње,
- одређује радне групе за различите области активности
- анализира извештаје радних група,
- бира Председника Еврорегиона ДКМТ,
- прима и одлучује о захтевима за повлачење чланова из регионалне сарадње.

Форум Председника има три уобичајена састанка годишње по дневном реду одређеном на претходном састанку или током ванредних састанака који се одржавају на захтев већине која предлаже дневни

⁹¹ www.dkmt-Euroregion Gradjana

ред. Места састанака се смењују по областима или провинцијама чланова-потписника. На састанцима се користе румунски, мађарски и српски језик, с тим да су делегације-учесници обавезни да обезбеде потребне преводиоце.

Председника Еврорегиона ДКМТ бира Форум Председника, на период од једне године, између Председника или вођа у регионима или власти у административно-територијалним јединицама, чланицама Еврорегиона ДКМТ. Председник регионалне сарадње не може бити изабран два пута узастопце; његов избор је по принципу ротације земаља.

Дужности Председника су да:

- сазива и води Форум Председника за уобичајене и ванредне састанке,
- организује и координира активности секретеријата,
- форуму Председника презентује годишње информације о организованим активностима и о начинима како су одлуке спроведене у дело,
- на крају мандата предаје сва документа о сарадњи новом Председнику,

Секретаријат има обавезе да:

- организује састанке,
- обезбеђује умножавање и дистрибуцију материјала о којима ће се дискутовати на састанцима,
- води рачуна о листи учесника на састанцима Форума Председника,
- обезбеђује потребне услове за смештај учесника,
- бележи закључке и разрађује извештаје са састанака.

Према пропозицијама *Радне Групе* треба да:

- проучавају и разрађују пројекте и програме,
- формирају предлоге и извештаје које презентују Форуму Председника.

Еврорегион EuroBalkans - Ниш-Софија-Скопље

Иницијатива за формирање еврорегиона Ниш-Софија-Скопље покренута је октобра 2002. године, када је одржана оснивачка скупштина еврорегиона између: Ниша (Србија), Софије (Бугарска) и

Скопља (Македонија).⁹² Постојао је предлог да се регион зове "Централни Балкан", или "Душа Балкана", а на крају је прихваћен "ЕвроБалкан", будући да носи позитивну симболику после бројних подела и ратова.

Прве назнаке ка сарадњи датирају још од 17. септембра 2001. године, када је у Нишу у организацији East-West Institut-a из Прага, Савета Европе и представника градова Ниш, Софија, Скопље одржана конференција "Прекогранична сарадња пограничних региона СР Југославије, Републике Бугарске и Републике Македоније", са намером да се установи пројекат који се односи на интензивирање прекограничне сарадње троугла (прешевског, гњиланског и кумановског региона) и да се оснује еврорегион у тој области.

Еврорегион има преко 3,5 милиона људи у 80 градова и општина које гравитирају ка та три града и чији је циљ да организују и координирају активности прекограничне сарадње у области економије, екологије, културе, науке и образовања, чиме би се остварили неопходни услови за интегрисање датих простора у савремене европске токове.

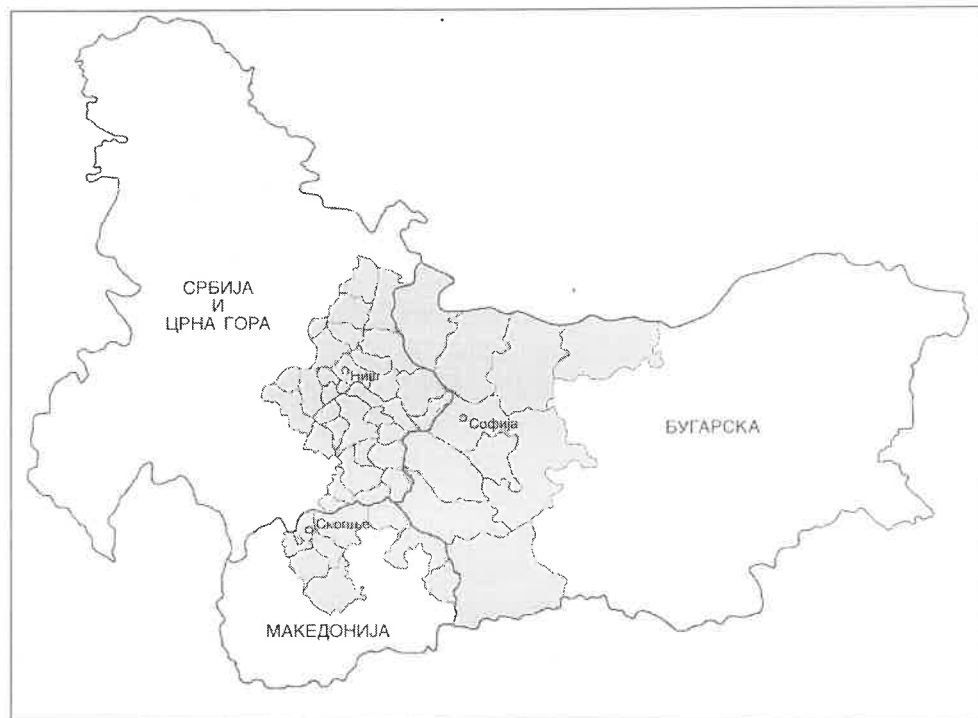
Тај регион, као и сви други на Балкану, има подршку ЕУ, Савета Европе и Пакта за стабилност Југоисточне Европе, како оперативно тако и на финансијском плану. Те земље имају неповољане економске темеље за развој и историјски баласт у окружењу (политичка нестабилност, инфлација, корупција, несигурност, бирократија, различит однос према ЕУ и сл.), недосатак неопходне финансијске подршке (приступ финансијским средствима, квалитет банкарског система, доступност капитала), као и неодговарајућу инфраструктуру, проблем преласка границе, и сл.⁹³

Предвиђено је да еврорегион Ниш-Софија-Скопље заједнички конкурише за добијање подршке за амбициозне развојне пројекте код различитих европских фондова. Балканске земље тако хватају корак са свеопштим трендом интеграције Европе – која би у будућности могла постати континент општина и градова између којих неће бити крутих државних граница - еврорегиони су управо и осмишљени да их

⁹² Извор: www.assembly.coe.int

⁹³ Dimitrov M. et. al. (2003), *Cross-Border Cooperation in South Europe-The enterprises Point of View*, преузето из Totev S., Boyadjieva M. (2003), *Sustainable Regional Development through Institutionalised Trans-frontier Cooperation in the Sofia-Skopje-Nis Triangle – Towards the Establishment of a Euroregion, Sofia, p.p. 1-51*

превазиђу. Предност у функционисању Еврорегиона може да представља и различита позиција три државе чланице у процесу приступања Европској унији, која им омогућава приступ различитим фондовима за финансирање, пре свега инфраструктурних пројеката.

Ск. 5. – Еврорегион EuroBalkans - Ниш-Софија-Скопље

Ниш је први град у Србији који је почео да тестира концепт регионализације и прекограничне сарадње. У том смислу оснивачи Еврорегиона у Србији су град Ниш и скупштине општина Алексинац, Бабушница, Блаце, Бојник, Босилеград, Власотинце, Врање, Гацин Хан, Димитровград, Дољевац, Јагодина, Крушевац, Куршумлија, Лесковац, Мајданпек, Медвеђа, Меровина, Пирот, Прокупље, Ражањ, Соко Бања, Сурдулица, Сврљиг, Трговиште и Црна Трава.

Еврорегион Ниш-Софија-Скопље у морфолошком смислу обухвата простор Карпатско-балканске Србије (источна и југоисточна Србија) и Бугарске (западна Бугарска); и делова Родопске Србије, Македоније и Бугарске и главне речне долине (Морава, Вардар,

Струма, Искар и др). Разноликост рељефа и пејзажа чини овај део привлачним и занимљивим, смењују се речне долине кроз које допиру благи утицаји средоземне климе и високи планински предели алпског изгледа. Издваја се Пирин и Рила у Бугарској, са више од 90 врхова преко 2000 m и врхом Мусала – 2925m, највишим врхом Бугарске, Балкана и Југоисточне Европе, у Србији - Миџор (2168m) и Реун (2252m) у Македонији.

Овај простор има изузетно важан геостратешки положај на раскршћу важнијих међународних путева, а наслањајући се директно на Паневропски коридор X, повезује значајне европске урбане агломерације са Азијом и крајњим југом европског континента. О значају овог региона кроз историју говори чињеница да је за време Римљана пролазио пут *Via militaris*, у старом веку тај пут се називао “свилени пут”, а у турско доба “царски пут” и њиме се одвијала главна трговина између Азије и Европе. У сва три национална дела региона налазе се важни индустријски центри: Ниш (електро, машинска, хемијска, прехранбена, текстилна индустрија), Софија (у Софији је смештено 74% металургије, 35% металопрерађивачке, 45% дрвне, 35% хемијске и 25% текстилне индустрије Бугарске⁹⁴) и Скопље (прерађивачка индустрија, производња пољопривредних алата и машина, дрвна, текстилна индустрија и др). Чим просторно и функционално престане њихов утицај почиње простор за који се генерално може рећи да је изложен неповољним процесима тзв. антиципиране демографске транзиције⁹⁵, односно одлива становништва које успорени економски развој и друштвено-економске структурне промене нису могле да спрече или ублаже. У том смислу доминира ниска густина насељености, слабије урбанизовани центри, неповољна привредна структура у којој преовлађују ниске фазе прераде, недовољна запосленост, велики механички одлив становништва, неразвијена инфраструктура и ниски ниво друштвеног стандарда.

Досадашњи развој простора еврорегиона ЕвроБалкан карактеришу, у већини случајева, периферност у односу на главне осовине развоја (овом региону припада шест најнеразвијенијих општина у Србији – Црна Трава, Босилеград, Трговиште, Бујановац, Прешево и

⁹⁴ Давидовић Р. (1999), *Географске регије европских држава*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад., стр. 467.

⁹⁵ Дерић Б., Атанацковић Б., (1999), *Регионално развојни аспекти јужноморавског сегмента међународног мултимодуларног коридора*, Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Ниш, стр. 123.

Медвеђа), наглашена емиграција младог и радно способног становништва (у неким општинама становништво је смањено до критичне тачке, Босилеград, Црна Трава, Трговиште), једносмерна оријентисаност без пратећих развојних процеса, а посебно је запостављена развојна валоризација расположивих потенцијала (природних и створених).

У планинском подручју Еврорегиона доминантна је пољопривреда и значајно је, али недовољно искоришћено рудно благо. Специјализована производња своди се на старопланинско сточарство и производњу сира. Долина Јужне Мораве је најплоднији и привредно најкомуникативнији део српског дела Еврорегиона, са могућношћу иницирања великог броја повратника из иностранства у финансирање развоја мале привреде.

У Републици Србији вредности густине насељености становништва, густине мреже насеља, као и броја становника по насељу у 38 општина прилично су неуједначене и углавном су ниже од републичког просека. Српски део Еврорегиона обухвата четвртину површине, скоро трећину насеља и петину становништва Републике (без Косова и Метохије). У Србији се налази скоро 43% становништва Еврорегиона (Табела бр. 5).

Скоро трећина становништва Еврорегиона припада Македонији, а око четвртина – Бугарској. Број становника није у складу са уделом површине територија ових трију држава. Најмање подручје је македонско, али како је претежно обухваћено Скопљем и околином, најгушће је насељено.

Највећа геостратешка предност региона Ниш-Софија-Скопље је његов географски положај, првенствено с обзиром на пролазак Паневропских мултимодалних коридора IV, VIII и X. То указује на посебан интерес за све три стране да сарађују (да се прелажење границе одвија без виза и других формалности, да постоји довољно граничних прелаза, и др.). Између Заједнице држава Србије и Црне Горе и Македоније нарочито постоји близак партнерски однос још из времена СФРЈ.

Табела бр. 5 - Основни подаци о еврорегиону EuroBalkans - Ниш-Софија-Скопље

NUTS 3 / округ	km ²	Број насеља	Број становника 2002	Насеља на 100 km ²	Становника на km ²	Број становника по насељу
Алексинац	707	72	57749	10.18	82	802
Бабушница	529	53	15734	10.02	30	297
Бела Паланка	517	46	14381	8.90	28	313
Блаце	306	40	13759	13.07	45	344
Бојник	264	36	13118	13.64	50	364
Бољевац	827	20	15849	2.42	19	792
Бор	856	14	55817	1.64	65	3987
Босилеград	517	37	9931	7.16	19	268
Бујановац	461	59	43302	12.80	94	734
Црна Трава	312	25	2563	8.01	8	103
Димитровград	483	43	11748	8.90	24	273
Дољевац	121	16	19561	13.22	162	1223
Гацин Хан	325	34	10464	10.46	32	308
Јагодина	470	53	70894	11.28	151	1338
Кладово	630	23	23613	3.65	37	1027
Књажевац	1202	86	37172	8.90	31	432
Крушевац	854	101	131368	13.07	154	1301
Куршумлија	952	90	21608	13.64	23	240
Лебане	337	39	24918	2.42	74	639
Лесковац	1024	144	156252	1.64	153	1085
Мајданпек	932	14	23703	7.16	25	1693
Медвеђа	524	44	10760	12.80	21	245
Мерошина	193	27	14812	8.01	77	549
Ниш	597	71	250518	8.90	420	3528
Нишка Бања	145	18	15359	13.22	106	853
Пирот	1232	72	63791	10.46	52	886
Прешево	264	35	34904	11.28	132	997
Прокупље	759	107	48501	3.65	64	453
Ражањ	289	23	11369	7.15	39	494
Соко Бања	525	25	18571	11.83	35	743
Сурдулица	628	41	22190	9.45	35	541
Сврљиг	497	39	17284	11.57	35	443
Трговиште	370	35	6372	14.06	17	182
Владичин Хан	366	51	23703	1.50	65	465
Власотинце	308	48	33312	8.40	108	694
Врање	860	105	87288	13.99	101	831
Зајечар	1069	42	65969	11.89	62	1571
Житорађа	214	30	18207	12.41	85	607
Регион у Србији	21466	1858	1516414	5.84	71	816
% од Еврорегиона			42.73			
% Србије	24.29	30.19	20.22			
Београдчик			8217			

NUTS 3 / округ	km ²	Број насеља	Број становника 2002	Насеља на 100 km ²	Становника на km ²	Број становника по насељу
Берковица			2264			
Благоевград			78715			
Ботевград			35943			
Чустендил			70607			
Дупнуца			51520			
Годеч			6609			
Перник			104626			
Петрич			57715			
Плевен			149174			
Разлог			22081			
Софија			273252			
Златица			6689			
Регион у Бугарској			867412			
<i>% од Еврорегиона</i>			<i>24.44</i>			
<i>% Бугарске</i>			<i>11.12</i>			
Берово	595	9	13941	1.51	23.43	1549
Центар	12	1	82604	8.3	6884	82604
Чаир	60	6	68395	10	1140	11399
Делчево	312	22	17505	7	56.1	796
Ђорђе Петров	66	8	41490	12.12	629	5186
Гази Баба	108	15	72222	13.89	669	4815
Карпош	27	6	59810	22.22	2215	9968
Кисела Вода	56	6	125379	10.71	2239	20896
Крива Паланка	480	34	20820	7.08	43.37	612
Куманово	300	30	103205	10	344	3440
Ново Село	250	17	11966	6.8	47.86	704
Пехчево	205	7	5517	3.41	26.91	788
Скопље	336	45	467257	13.4	1391	9345
Шуто Оризари	7	3	17357	0.04	2480	5786
Велес	507	35	57602	6.9	113.61	1646
Регион у Македонији	3321	244	1165070	7.35	350	4775
<i>% Еврорегиона</i>			<i>32.83</i>			
<i>% Македоније</i>	<i>12.92</i>		<i>57.11</i>			
УКУПНО						

Напомена: Број становника за територију Србије разматран је без података за Косово и Метохију, а подаци за површине и број насеља у Бугарској нису ауторима били доступни.

Заједнички недостатак је већа удаљеност до богатих и великих тржишта западне Европе, интензивна депопулација у читавом граничном подручју, асиметричност у достављању информација, различит

законодавни систем, недостатак координације између локалне и централне администрације, неразвијеност локалне самоуправе, и сл.

Према претходно наведеном, на подручју еврорегиона Ниш-Софија-Скопље, ради интеграције у западно-европски привредни и животни простор, неопходно је покренути дубоке и далекосежне мере и иницијативе:

- увођење међународних стандарда и квалитетне производње у складу са ЕУ,
- дефинисање споразума између Бугарске, Македоније и Заједнице држава Србије и Црне Горе о стабилном трговинском систему и снижавању такси, посебно када се ради о пољопривредним производима,
- спречавање кршења закона који ће у складу са споразумом смањити бирократију и градити сарадњу,
- изградња железничке пруге између Софије и Скопља,
- изградња нових или реконструкција постојећих путева, у првом реду Ниш-Софија, па затим Софија-Скопље,
- омогућавање страним компанијама да укључе инвестиције,
- развој челичне, хемијске индустрије, као и пољопривреде,
- формирање експертских група, са све три стране, које би презентовале страним инвеститорима потенцијале региона,
- успостављање сарадње између финансијских организација, све три земље, са циљем укључивања у европски регионални фонд за развој и помоћ,
- формирање основе географског информационог система,
- отпочињање интензивне сарадње између универзитета у сва три града на пољу образовања, научног истраживања и др.
- прављење каталога фирми, што је оријентир за инвестирање у развој.

Први значајнији пројекат тог првог балканског еврорегиона требало би да буде изградња аутопута Ниш-Софија, као и железничка магистрала Скопље-Софија. Пројектом је планирано да буду отворени нови, савремени гранични прелази између Македоније, Србије и Бугарске. У оквиру еврорегиона биће успостављена прекогранична сарадња локалних власти, невладиних организација, културе, образовања, науке, привреде итд.

Пројекти ће се стратешки формулисати и спроводити у оквиру три радне групе које су задужене за следеће области:⁹⁶

1. *Развој регионалне политике "триангла"* Ниш-Софија-Скопље, у оквиру макроекономске политике која се односи на инфраструктуру, енергију, заштиту животне средине итд. Националне владе и међународне институције достављају препоруке и предлоге пројеката.

2. *Развој малих и средњих предузећа и унутрашњих инвестиција* - ова радна група ће се фокусирати на развој практичних мера за прекогранични развој малих и средњих предузећа и привлачење страних инвестиција у регион. Радна група ће формулисати конкретне прекограничне мере за подршку развоју малих и средњих предузећа и пилот-пројекте и истражити могућности за оснивање прекограничне асоцијације трговинских комора или савета.

3. *Омладинску, образовну и сарадњу на пољу културе* - циљ је да се преко заједничке сарадње у тим областима постигне интегрисани ниво европског образовања.

Промовисање локалне демократије на међуграничним просторима је једна од шест ставки које дефинише Пакт за стабилност Југоисточне Европе који, према стратешкој шеми, даје предлог економских, финансијских и безбедоносних услова за реконструкцију региона.

Државна граница између Републике Бугарске и Србије је баријера за функције и економске активности и до сада није омогућавала шири утицај центара развоја (Ниш и Софија) изван државног простора. Према Петракосу, то је био један од главних разлога за недовољан развој подручја, што је узроковало регионалне разлике и низак национални доходак per capita.⁹⁷ Прелазак границе са традиционално нељубазним цариницима има негативне последице, као и корупција, уцељивање и неусклађеност у ауторитету између цариника три државе.

Зато троугао Ниш-Софија-Скопље покушава да превазиђе постојеће економске проблеме у пограничним подручјима три земље. Како успешна имплементација Програма прекограничне сарадње (Trans-frontier Cooperation – TFC) зависи од разумевања и ауторитета

⁹⁶ Административни, правни и институционални оквир за вршење локалне управе, Центар за демократску културу и Институт светске банке, Београд, 2003. стр. 20.

⁹⁷ Petrakos G., Economou D., (2001), *The Spatial Structure of South-eastern Europe*, final report of the Phare ACE Project »Overcoming Isolation. Strategies of Development and Policies of Cross-Border Co-operation in South Eastern Europe after Agenda 2000.

земаља Југоисточне Европе, то се од градова и земаља овог региона очекује налажење могућности за напредак у том смеру.

Опште предности које Програм за прекограничну сарадњу пружа овом региону односе се на⁹⁸:

- проналажење формуле за јачање економских и трговинских односа и процеса трансформације у тим земљама,
- подстицање развоја и кооперације мрежа са обе стране границе, као и веза између њих и шире са ЕУ,
- обезбеђивање лакшег приступа ширем тржишту,
- смањивање транспортних трошкова и такси, што би се постигло бенефицијама у међуграничном промету,
- укључивању националних мањина и помагање да се интегришу у националну економију.

Предности које пружа Програм прекограничне сарадње односе се на превазилажење проблема изолације пограничних подручја, превазилажење разлика у стандарду, помоћ земљама да превазиђу секторску структуру и балансирају развој, развијају потребно окружење, омогуће развој на различитом етничком културном и језичком плану, да сличну економију и укус купаца прилагоде у локалној трговини, сличан менталитет људи искористе у бизнис комуникацијама и сл. Погранична сарадња доприноси и хармонизацији законодавства, и пружа солидан допринос стабилности региона, нарочито у овом делу Балкана.

Еврорегион "Дунав за XXI век"

На иницијативу градоначелника Зајечара, Калафата и Видина 2. фебруара 2001. године у Видину⁹⁹, основан је еврорегион на "заборављеном углу" Балкана, са циљем да се успостави међународна сарадња пограничних региона јужне Румуније, западне Бугарске и источне Србије. Прве акције почеле су сарадњом Бугарске и Румуније, а прикључење Србије уследило је тек после политичких промена у Београду.

⁹⁸ Totev S., Boyadjieva M. (2003), *Sustainable Regional Development through Institutionalised Trans-frontier Cooperation in the Sofia-Skopje-Nis Triangle – Towards the Establishment of a Euroregion*, Sofia, p.p. 1-51

⁹⁹ www.balkaninfo.com

Основни циљ Еврорегиона је да се уложи заједнички напори ради решавања најважнијих проблема са којима се суочава тај део Југоисточне Европе. Неке од активности везане су за економски развој и сарадњу, повезивање малих и средњих предузећа, развој и заштиту животне средине и др. Поред тога, циљ заједничких пројеката Еврорегиона је да се регулише узајамна трговина, да се спречи сива економија и да се спрече канали кријумчарења који постоје у овом троуглу Балкана. Асоцијација иницира и повезивање градова Видин и Калафат изградњом моста преко Дунава.

Ск. 6. – Еврорегион "Дунав за XXI век"

Регион захтева огромну административну структуру за популацију од око пола милиона људи. Када буде комплетиран и кад буде заживео овај Еврорегион ће имати више шанси за помоћ из различитих фондова ЕУ за развој (PHARE, Interreg II, Interreg III).

Спора бирократија на обе стране Дунава и строга централистичка традиција су, такође, препрека развоју, повезивању и укључивању у пројекте који игноришу националне границе. С обзиром на специфичне дозволе за прелазак границе (визни режим) узајамне посете су ограничене. Чак и највећи оптимисти сматрају да ће бити потребне године за остварење одговарајућих међуграничних контаката.

Највећи део Еврорегиона Дунав 21 припада источној Србији, односно подручју на коме се јужно од Ђердапске клисуре простиру Карпати. На западу границу чини развође ка реци Велика Морава, а на југу су планине (Рожањ, Ртањ и Тупијница).¹⁰⁰ Еврорегион обухвата осам општина у Бугарској, осам у Србији и једну општину и шест комуна у Румунији. На том простору живи око 483.000 становника у 403 насеља. Србија учествује са око 58% у укупном становништву и са око 65% у укупном броју насеља Еврорегиона¹⁰¹. Скоро трећина становништва и насеља тог подручја припада Бугарској, а само 10% становништва и 3% насеља Еврорегиона – Румунији (Табела бр. 6).

Природа регије је изузетно сложена. Најмаркантнија црта рељефа је Ђердапска клисура у којој се налази вештачко језеро. Особности климе су релативно хладне и дуге зиме са доста снега. Становништво је познато по ниском природном прираштају. Потенцијал подручја је знатно већи од степена привредног развоја. Посебно значајно је рудно и енергетско богатство (бакар, камени и др). За подручје традиционално се везује екстензивно сточарство (овчарство), риболов, виноградарство, док се туризам оцењује као перспективна грана за све три државе, нарочито кад је реч о Подунављу.

Геоморфолошке карактеристике терена, саобраћајна изолованост на периферији трију држава, историјски услови и традиција утицали су на ниже економске карактеристике ових подручја у односу на централне делове држава. Недовољна је функционалност путева и пруга између три државе (нема железничких граничних прелаза ка Румунији и Бугарској). Према томе, периферни положај Еврорегиона у

¹⁰⁰ Марковић Ј. (1980) – *Регионална географија СФР Југославије*. Грађевинска књига, Београд (стр. 321-337)

¹⁰¹ Iiies A. (2004), *Romania Euroregiuni*. Editura Universitatii din Oradea, Oradea.

оквиру матичних држава се у протеклом периоду испољио као веома неповољан, будући да су били отежани саобраћајни услови за интеграцију са осталим деловима држава. Ова својства подручја имала су битан утицај на оснивање региона, као територија за интензивирање развоја уз помоћ заједничке сарадње.

Табела бр. 6 – Основни подаци о Еврорегиону Дунав 21.

Општине/ окрузи	km ²	Број насеља	Број становника 2002	Насеља на 100 km ²	Становника на km ²	Просечан број стан. по насељу
Бољевац	827	20	15735	2,4	19	787
Бор	856	14	55735	1,6	65	3981
Кладово	630	23	23622	3,6	38	1027
Књажевцац	1202	86	37015	7,1	31	430
Мајданпек	932	14	23471	1,5	25	1677
Неготин	1089	39	43551	3,5	40	1117
Сокобања	525	25	18407	4,7	35	736
Зајечар	1069	42	65837	3,9	62	1568
Регион у Србији	7130	263	283373	3,7	40	1077
% Региона		65.26	57.71			
% Србије	8.07	4.27	3.78			
Calafat	-	4	18890	-	-	4723
Cetate	-	2	5978	-	-	2989
Ciurpesc.Noi	-	2	6019	-	-	3010
Desa	-	1	5040	-	-	5040
Poiana Mare	-	3	12782	-	-	4261
Регион у Румунији	-	12	48709	-	-	4059
% Региона		2.98	10.09			
% Румуније			0.22			
Кула	301	24	6648	8,0	22	277
Видин	501	33	78050	6,6	156	2365
Белоград.	411	18	9576	4,4	23	532
Димово	402	24	8882	6,0	22	370
Лом	-	-	35077	-	-	-
Макрис	229	7	2530	3,1	11	361
Ново Село	111	12	4024	10,8	36	335
Ружити	232	10	5818	4,3	25	581
Регион у Бугарској	-	128	150605	-	-	-
% Региона		31.76	31.20			
% Бугарске			1.94			
ДУНАВ 21	-	403	482687	-	-	-

Напомена: Подаци за Србију разматрани су без података за Косово и Метохију

Карактеристике и процеси у насељима на овом подручју су веома битан фактор за функционисање читавог региона. Територија је ретко насељена (само у српском делу региона нпр. мрежа насеља је два пута ређа, а густина насељености два пута нижа од просечних вредности за Републику Србију). Насеља су мала и због интензивне депопулације (у 98% насеља српског дела еврорегиона), многа од њих су у процесу гашења.

Главна концепција будућег развоја Еврорегиона заснива се на локалној самоуправи у оквиру заједница насеља. Становништво српског дела Еврорегиона гравитира ка већем броју урбаних центара, ка регионалним центрима - Бору и Зајечару и ка субрегионалним центрима - Неготину и Књажевцу.¹⁰² Са друге стране границе на далеко мањој територији румунског и бугарског дела Еврорегиона нису се, изузев Видина, развили значајнији урбани центри.

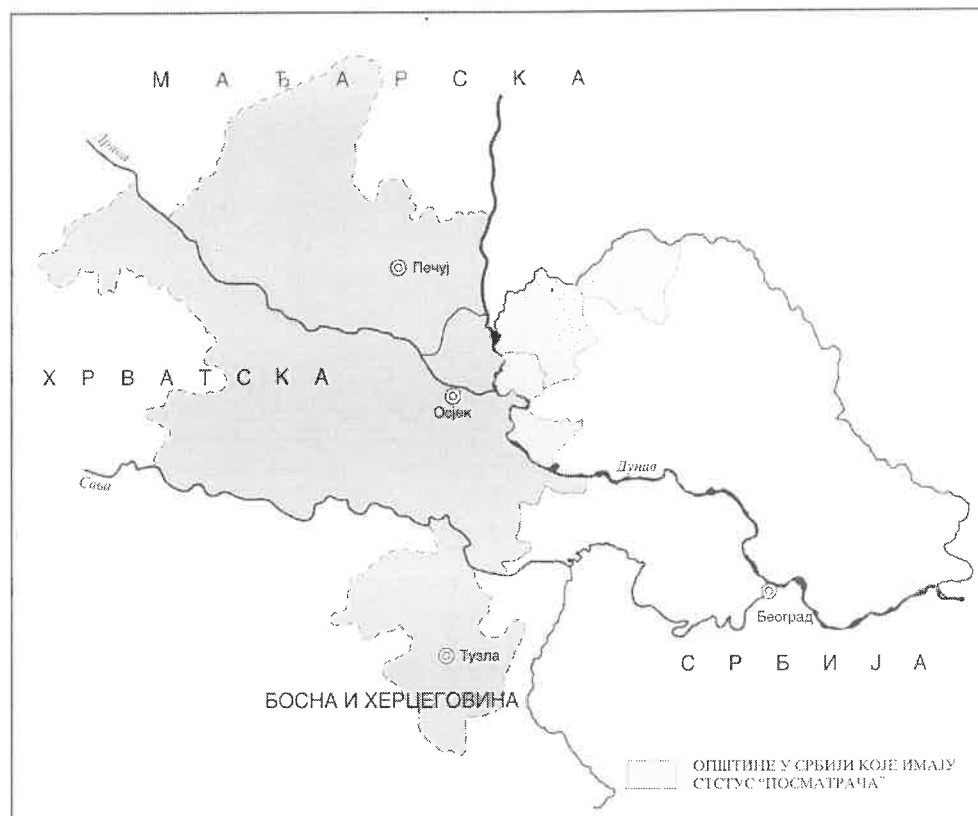
У наредном периоду, са вероватним уласком Румуније и Бугарске у ЕУ у 2007. години граница Европске уније ће пресецати овај регион. У том периоду је веома важна улога Еврорегиона Дунав 21, јер би то подручје требало да иницира даљу сарадњу, да ублажи нову баријеру коју неминовно поставља спољна граница ЕУ, како се не би запоставио српски део региона.

Дунав-Драва-Сава Еврорегион

Један од активнијих, функционално конзистентнијих, просторно и популационо већих трансграничних региона у контактној зони средњоевропске и југоисточноевропске макроцелине Еврорегион Дунав-Драва-Сава свој настанак, функционисање и развој заснива на неколико битних елемената повезивања својих делова: историјском наслеђу заједничког (и комплементарног) снажног развоја дуж осовине Ресс (Печуј)-Осијек, који је засниван на веома израженим функционалним везама између ова два нодална средишта и њиховог гравитирајућег простора, затим добро развијеној мрежи (природних) саобраћајница (реке Дунав, Драва и Сава) које су, у континуитету, овај простор повезивале с великим центрима развоја у ширем простору

¹⁰² Циклушевић Д. (1998) – *Мрежа урбаних центара Тимочке крајине – стање и могући правци развоја*. Магистарска теза, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 126).

(Беч, Будимпешта, Београд) као и (каснијим, од друге половине XIX века) снажним функционалним везама с подручјем североисточне Босне.

Ск. 7. - Дунав-Драва-Сава Еврорегион

Један од важних повезујућих елемената, битних за формирање овог еврорегиона, је и његова актуелна позиција (односно тежиште) на европском мултимодалном коридору X, који, као део мреже комуникационих праваца континенталног ранга, повезује балтички регион с јадранским простором. Специфичну тежину за формирање Еврорегиона има и чињеница о дугом континуитету функционалне повезаности појединих његових делова.

Наиме, још од периода римске владавине тим делом Европе највећи део садашњег еврорегиона налазио се у оквиру јединствене

административно-територијалне јединице царства *Pannonie Inferior* (Доње Паноније) у којој градови *Sopianae* (Печуј) и *Mursa* (Осијек) уз *Sirmium* (Сремска Митровица) представљају не само део добро развијене мреже урбаних центара Империје, већ и средишта с развијеним бројним функцијама (управа, судство, војна функција, трговина, занатство и др.) која доминирају у овом делу Царства. Подручје североисточне Босне (односно јужни део данашњег Еврорегиона) у том периоду, у саставу је Друге римске провинције (*Pluricum*) и нема тако добро развијену мрежу градова као Доња Панонија.¹⁰³ Пад римског царства и настајање средњовековних држава не доносе много промена геополитичког карактера том простору. Северни (мађарски део Барање) и средишњи (источна Хрватска) део данашњег Еврорегиона у саставу су Угарског краљевства, све до почетка XVI века, када постаје (периферни) део османлијског царства, и важно стратешко подручје за освајање Беча (посебно прелаз преко Драве с километарски дугим познатим дрвеним мостом код Осијека), што се битно одражава на успоравање његовог развоја. Тек од краја XVII века овај простор је ослобођен од турске власти и поново је у саставу Угарског краљевства (односно Хабзбуршке монархије), што значи прекретницу у његовом укупном развоју. Као демографски, релативно, празан, а стратешки веома важан, континуирано је насељаван становништвом из осталих делова Монархије, а истовремено је и привредно снажно развијан. Водећи градски центри у овом простору постају средишта снажне мануфактурне производње: Печуј (стакло, керамика, метални производи) и Осијек (свила, лан, прерада дрвета, бродоградња) доминирају као популациона и привредна средишта целог простора, која захваљујући мануфактурној производњи, на бази локалних сировина, већ почетком XIX века прерастају у снажне индустријске центре овог дела Аустријског царства, а уједно, захваљујући и развоју осталих функција (трговина, саобраћај, банкарство, просвета, и др.), и у стварне (полифункционалне) нодалне центре великог гравитирајућег простора (јужна Мађарска, источна Хрватска, северна Босна). Плодно тло, воде, шумски покривач и мања рудна налазишта (у северном делу Еврорегиона) као и значајна експлоатација неметалних сировина (у јужном делу) представљају значајне ресурсе за развој овог подручја, који се посебно интензивира у другој половини XIX века

¹⁰³ The Times Atlas (1984).

(Беч, Будимпешта, Београд) као и (каснијим, од друге половине XIX века) снажним функционалним везама с подручјем североисточне Босне.

Ск. 7. - Дунав-Драва-Сава Еврорегион

Један од важних повезујућих елемената, битних за формирање овог еврорегиона, је и његова актуелна позиција (односно тежиште) на европском мултимодалном коридору X, који, као део мреже комуникационих праваца континенталног ранга, повезује балтички регион с јадранским простором. Специфичну тежину за формирање Еврорегиона има и чињеница о дугом континуитету функционалне повезаности појединих његових делова.

Наиме, још од периода римске владавине тим делом Европе највећи део садашњег еврорегиона налазио се у оквиру јединствене

административно-територијалне јединице царства *Ranonia Inferior* (Доње Паноније) у којој градови *Sopianae* (Печуј) и *Mursa* (Осијек) уз *Sirmium* (Сремска Митровица) представљају не само део добро развијене мреже урбаних центара Империје, већ и средишта с развијеним бројним функцијама (управа, судство, војна функција, трговина, занатство и др.) која доминирају у овом делу Царства. Подручје североисточне Босне (односно јужни део данашњег Еврорегиона) у том периоду, у саставу је Друге римске провинције (*Shyricum*) и нема тако добро развијену мрежу градова као Доња Панонија.¹⁰³ Пад римског царства и настајање средњовековних држава не доносе много промена геополитичког карактера том простору. Северни (мађарски део Барање) и средишњи (источна Хрватска) део данашњег Еврорегиона у саставу су Угарског краљевства, све до почетка XVI века, када постаје (периферни) део османлијског царства, и важно стратешко подручје за освајање Беча (посебно прелаз преко Драве с километарски дугим познатим дрвеним мостом код Осијека), што се битно одражава на успоравање његовог развоја. Тек од краја XVII века овај простор је ослобођен од турске власти и поново је у саставу Угарског краљевства (односно Хабзбуршке монархије), што значи прекретницу у његовом укупном развоју. Као демографски, релативно, празан, а стратешки веома важан, континуирано је насељаван становништвом из осталих делова Монархије, а истовремено је и привредно снажно развијан. Водећи градски центри у овом простору постају средишта снажне мануфактурне производње: Печуј (стакло, керамика, метални производи) и Осијек (свила, лан, прерада дрвета, бродоградња) доминирају као популациона и привредна средишта целог простора, која захваљујући мануфактурној производњи, на бази локалних сировина, већ почетком XIX века прерастају у снажне индустријске центре овог дела Аустријског царства, а уједно, захваљујући и развоју осталих функција (трговина, саобраћај, банкарство, просвета, и др.), и у стварне (полифункционалне) нодалне центре великог гравитирајућег простора (јужна Мађарска, источна Хрватска, северна Босна). Плодно тло, воде, шумски покривач и мања рудна налазишта (у северном делу Еврорегиона) као и значајна експлоатација неметалних сировина (у јужном делу) представљају значајне ресурсе за развој овог подручја, који се посебно интензивира у другој половини XIX века

¹⁰³ The Times Atlas (1984).

(индустријализација, изградња железничке мреже¹⁰⁴, експанзија речног превоза). То резултира и развојем мреже снажних секундарних центара и у северном (Kaposvar, Szekszard, Barcs, Mohacs) средишњем (Славонски Брод, Винковци, Вуковар, Пожега, Копривница, Вировитица и др.) и јужном делу (Тузла, Брчко).

Распад Аустро-угарске (1918. године) резултира крупним геополитичким променама у том подручју. Јединствени политичко-економски простор раздвојен је државном границом новоформираних државних заједница Мађарске и Краљевине СХС, што се негативно одражава на развој посебно нодалних средишта Печуја и Осијека, који постају периферни (практично "пригранични") центри и чија је гравитациона сфера преполовљена. Ситуација се битније не мења ни у периоду после Другог светског рата, изузев што сва три водећа средишта тог еврорегиона (Печуј, Осијек и Тузла) и популационо и функционално расту и развијају улогу нодалних средишта у новом гравитационом простору, и на тај начин делимично (Печуј и Осијек) компензују свој, релативно, неповољан положај у новом геополитичком простору. Раст и развој средишњег и јужног дела Еуро-региона прекинут је 90-тих година XX века распадом СФРЈ и оружаним сукобима, који су били најинтензивнији управо у овом простору, с бројним трагичним последицама. Формирање нових држава (Хрватска и Босна и Херцеговина) резултира и новим границама које, уз последице ратних сукоба, представљају нову препреку снажнијој интеграцији тог простора и наставку његовог динамичнијег развоја. Управо превазилажење тих нових препрека један је од главних мотива формирања еврорегиона Дунав-Драва-Сава.

Еврорегион Дунав-Драва-Сава је формиран 28. новембра 1998. године потписивањем Статута у Печују. Његови оснивачи, и прве чланице, су: жупанија Барања, град Печуј и Печујско-барањска трговачка и индустријска комора (Мађарска), Осјечко-барањска жупанија, град Осијек, Господарска комора Осијек (Хрватска) и Тузланско-подрињски кантон, општина Тузла и Привредна комора региона Тузла (БиХ). Крајем 2000. године Еврорегиону је приступао и већи број нових чланица, тако да данас ова трансгранична регионална целина заузима површину од 28.284 km², и обухвата 2243 насеља, с укупно 2.454.091 становника (коэффициент опште насељености 87 стан/km²).

¹⁰⁴ Железничке пруге Печуј-Осијек и Осијек-Суботица-Сегедин изграђене су у периоду 1869-78. година и међу најстаријима су у овом делу Европе (Динић Ј, 1996)

Регион формирао 11 регионалних јединица (ранга NUTS 3) односно жупанија и кантона, и 713 јединица локалне самоуправе (ранга NUTS 4 и 5)¹⁰⁵.

Актуелни чланови овог трансграничног региона су:

Република Мађарска:

Жупаније: Вагана (Барања), Somogy (Шомођи)

Градови: Печс (Печуј), Kaposvar (Капошвар), Szekszard (Сексард), Komlo- Mohacs (Мохач), Barcs (Барч).

Република Хрватска:

Жупаније: Бродско-посавска, Копривничко-крижевачка, Осјечко-барањска, Пожешко-славонска, Вировитичко-подравска, Вуковарско-сријемска.

Градови: Осијек, Славонски Брод, Винковци, Вуковар, Копривница, Пожега.

Босна и Херцеговина:

Тузланско-подрињски кантон, Жупанија Посавска, Дистрикт Брчко, Општина Тузла.

Уз те административно-територијалне јединице чланице еврорегиона су и Печујско-барањска трговачка и индустријска комора (Мађарска), Хрватска господарска комора – господарске коморе са седиштима у Осијеку, Вуковару и Славонској Пожеги, као и Кантонална привредна комора Тузла (БиХ). Од 2002. године статус посматрача имају војвођанске општине Апатин, Бач, Сомбор и Суботица (СЦГ). Регионалне институције су: скупштина, председник, извршни одбор, радна тела и надзорни одбор. Ова трансгранична асоцијација утемељена је на следећим основним циљевима и делатностима¹⁰⁶:

- заједничкој географској повезаности чланица која их упућује на заједничко коришћење природних ресурса, као и на заједничку валоризацију саобраћајног положаја у европској инфраструктурној мрежи,
- историјским везама и односима између чланица ове регионалне асоцијације,
- заједничком интересу за унапређивање положаја мањина,
- интересу за подстицање и што успешнију реализацију међудржавних и регионалних пројеката,

¹⁰⁵ www.ddseuro.org/

¹⁰⁶ Ibid.

- интересу за унапређивање међудржавних односа државних заједница у чијем се саставу налазе,

- определењу за интензивирање процеса средњоевропских и евроатлантских интеграција држава којима припадају.

На основу тако дефинисаних општих циљева формирања и функционисања овог трансграничног региона активности његових чланица су усмерене на реализацију следећих задатака:

- успостављање и развијање међусобних односа између становништва и институција овог простора, као претпоставке бољег познавања, разумевања, сарадње и пријатељства,

- стварање услова за бољи проток искустава и знања,

- стварање стручних основа за реализацију концепције одрживог развоја у подручју Еврорегиона коришћењем заједничких и посебних материјалних ресурса уз очување вредности природних добара и заштиту животне средине,

- утврђивање заједничких развојних интереса, припрема, утврђивање и усклађивање заједничке развојне стратегије у склопу држава у чијем се саставу налазе.

За реализацију тих циљева Еврорегион организује заједничке активности (од пропагандних до оних које су усмерене на укључивање заједничких пројеката у програмске и финансијске механизме ЕУ) међу којима је и реализација пројекта »Европски коридор Vc«, који има посебну важност за тај простор, јер овај европски мултимодални коридор представља његову главну развојну осовину.

У физичко-географској структури овог трансграничног региона доминирају три главна водена тока (Дунав, Драва и Сава) по којима је еврорегион и добио име. И северни (подручје јужне Мађарске) и средишњи део (простор источне Хрватске) имају сличне физиономске и пејсажне карактеристике: доминантни су низијски предели, као део велике Панонске низије, с тим да се у средишту мађарског дела Барање издиже гора Мечек (682m) а у западном делу источнохрватске равнице славонске планине (Псуњ 984m). Јужни (босанскохерцеговачки) део региона је углавном брдско-планинско подручје, изузев уског равничарског појаса уз реку Саву. Тако повољне морфолошке (а посебно педолошке) карактеристике омогућиле су развој свих грана интензивне пољо-привреде (ратарство, сточарство, воћарство, виноградарство) у, прак-тично, свим деловима еврорегиона. Уз тло и воду, као значајан ресурс овог подручја (посебно у његовом средишњем и јужном делу) јавља се и богат шумски покривач, који је с

пољопривредним сировинама и минералним богатством (у северном уран, камени угаљ, каолин и јужном делу региона мрки угаљ, со, магнезит) био главни елемент, релативно, раног и интензивног индустријског развоја тог простора.

У просторној структури трансграничног региона Дунав-Драва-Сава налазе се три суб-целине: *северна*, коју формирају две мађарске жупаније (Шомођи и Барања) и град – Сексард (Szekszard), и која заузима површину од 10.378 km², што представља 36,7% укупне његове површине, и у којој живи око 608.000 становника (1999. године). С обзиром да је у саставу региона и град - Сексард, који припада жупанији Толна (38.000 становника), ова суб-целина региона има укупно 646.000 становника (или 26,3% његове укупне популације). *Средишња* суб-целина, коју формира шест хрватских жупанија, између Драве и Саве (славонски макрорегион), заузима површину од 14.233 km² (или 50,3% од укупне територије региона) и 2001. године у тој целини живело је 1.016.000 становника (или 41,4% његове популације). Трећу, *јужну* целину формирају три босанскохерцеговачке политичко-територијалне јединице, ранга жупаније, с површином од 3.673 km² (13% територије региона) и у којој је, према процени из 1996. године,¹⁰⁷ живело 792.000 становника, или 32,3% укупне популације целог региона.

Нодална жаришта овог простора су и демографски највећи центри: Печуј са 158.000 становника (1999. године), Осиејек са 139.000 (2001. године) и Тузла са око 132.000 становника (1996. године). Два града у региону (Капошвар 77.000 и Славонски Брод 65.000) имају више од 50 хиљада становника, а добро је развијена и мрежа секундарних средишта с 20 до 50 хиљада становника (градови Вагс, Komlo, Szekszard и Моћац у северном делу региона, затим Копривница, Вировитица, Пожега, Ђаково, Винковци и Вуковар у средишњем и Брчко у јужном делу региона). Сва та средишта су и снажни привредни центри простора с развијеном индустријском, трговачком и саобраћајном функцијом, док три нодална жаришта имају развијене и оне централне функције које обезбеђују њихову доминацију и њихову развојну улогу у региону (универзитети, финансијске, здравствене и културне институције макрорегионалног ранга, и др.).

¹⁰⁷ www.tk.kim.ba

Важну улогу, не само за постојећу просторну структуру овог трансграничног региона, већ и за његов будући укупни развој, имају инфраструктурни системи (саобраћајни, енергетски, и др.) који су у овом подручју добро развијени, и омогућавају, како ефикасно повезивање делова регионалне целине међусобно тако и њено добро повезивање с ужим и ширим окружењем. Главна саобраћајна веза региона је европски мултимодални коридор Vc, којим данас пролази савремени пут E73: Будимпешта–Сексард-Осијек-Сарајево-Плоче, и који преко будимпештанског чворишта путем E77 (Будимпешта-Гдањск) повезује Јадранско и Балтичко море. Тим коридором пролази и железничка пруга Будимпешта-Печуј-Осијек-Плоче. Код чворишта Сексард од коридора Vc одваја се међународни пут E661 (Сексард-Печуј-Барч-Вировитица). Мрежи међународних путева у региону припада и пут Осијек-Сомбор-Суботица-Сегедин (E662) који представља најкраћу (трансверзалну) везу између коридора Xb и Vc. Геосаобраћајни значај тог простора показује и податак да се јужно од Осијека коридор Vc укршта с коридором X (правац Салцбург-Загреб-Београд) као и да је један од основних елемената саобраћајног повезивања региона с окружењем представља европски коридор VII (Дунав). У саобраћајној мрежи региона све више је значајан и комуникациони правац Осијек-Винковци-Жупања-Тузла, који је најкраћа веза између сва три нодална средишта тог простора. Део мреже европских коридора (нпр. деоница коридора X која пролази кроз регион) опремљен је саобраћајницама највишег технолошког нивоа (ауто-пут, железничка пруга за брзину изнад 100 km/h) а део се управо опрема (ауто-пут Будимпешта-Осијек у изградњи, модернизација и електрификација пруге у коридору Vc, итд.).

Истовремено, комплетира се и инфраструктурна опремљеност пловних путева у региону (посебно дунавског) модернизацијом постојећих пристаништа (Осијек, Вуковар, Брчко), а започиње се и с њиховим заокруживањем изградњом пловног канала Дунав-Сава, који нема само регионални карактер, већ има важност и за цели континентални систем унутрашњих пловних путева. Основу транспортно-енергетског система овог трансграничног региона (која је једна од важних детерминанти његовог повољног геосаобраћајног положаја) представљају Јадрански нафтовод (Крк-Славонски Брод-Опатовач) и мрежа високонапонских (410 kV) далековада, која преко трафо-чворишта Ернестиново (Осијек) повезује електро-енергетски систем Југоисточне Европе с електроенергетским системама у

осталим деловима континента. Важан елемент саобраћајног повезивања региона с окружењем представља и ваздушни саобраћај, а у региону данас постоје два комерцијална аеродрома: већи (међународни) код Осијека и мањи код Печуја, док би трећи (Живинице-Тузла), који има војну функцију, ускоро требало да буде укључен и у цивилни саобраћај.

За функционисање трансграничног региона Дунав-Драва-Сава важне су саобраћајне везе између његових делова, а посебно нодалних средишта. Јавним превозом (аутобус, железница) добро су повезани Осијек и Печуј, а нешто слабије (аутобус) Осијек и Тузла. Од посебног је значаја и чињеница да је административна процедура преласка државне границе сведена на минимум, тако да је грађанима региона за прелазак граница између Хрватске и Мађарске и између Хрватске и Босне и Херцеговине (који живе у жупанијама уз границу с том државом) потребна само лична карта. То показује да један од циљева формирања трансграничних региона ("омекшавање" међудржавних граница) у том делу Европе, у случају ове регионалне целине већ показује основне резултате. Значајни резултати у функционисању овог региона евидентни су и кад се ради о интензивирању веза између његових делова у сегментима привредне, научне и културне сарадње, и др.

Еврорегион Дрина - Сава - Мајевица

Природне предиспозиције Подриња, на контакту равничарске са планинском конфигурацијом терена са обе стране реке Дрине, нису током историје омогућавале већу отвореност са средишњим деловима бивших југословенских република. Историјски гледано, на овом подручју више су деловале силе одвајања и изоловања него спајања и прожимања. "Оно што је природа маестрално креирала дуж ове реке, људи су, пре свега из незрелих политичких побуда, разграђивали, делили, сурово експлоатисали"¹⁰⁸

То је простор изузетних природних потенцијала, али због положаја, сталних ратова и уништавања, економски знатно заостаје. Енергетске карактеристике реке Дрине (14 милијарди kwh годишње),

¹⁰⁸ Стојков Б. (2004), *Ка методологији просторног планирања Подриња*. Јован Цвијић и Подриње. Центар за културу "Вук Караџић", Лозница (стр. 34-43).

као и богате површинске воде реке (371 m³/s на ушћу) истичу се као један од најважнији природних потенцијала овог подручја.¹⁰⁹ Присвајање воде, међутим, не сме бити ни приватни ни локални или државни интерес, већ заслужује озбиљнији третман и другачији приступ око потенцијалних корисника.¹¹⁰ Пољопривредно земљиште Семберије и Мачве веома је плодно (значајна је производња шљиве) а на јужнијем делу подручја истичу се шумски ресурси. Оно што је природно предиспонирано су веома повољни услови за развој туризма (бањског – Бања Ковиљача, бања Бадања и Радаљска бања у Србији, Бања Кисељак у Републици Српској, затим рекреативног, риболовног и ловног туризма, могућност за сплаварење Дрином, туристичка крстарења, итд).

Антропогене карактеристике Еврорегиона Дрина - Сава - Мајевица оцењују се као повољне. Етнички и језички хомогено становништво не представља ограничење за сарадњу, јер како истиче М. Стојковић "начелно посматрано најповољније су оне границе које су природне и етничке, а самим тим умногоме и стратегијске, пошто се у односима суседа тада не испољавају негативни елементи".¹¹¹ Радне дневне миграције биле су изражене још и пре последњих ратних сукоба. У последњој деценији општине Еврорегиона Дрина - Сава - Мајевица подручја на страни Републике Србије су повећале број становника због интензивног прилива избеглица са територије Босне и Херцеговине које су претежно насељавале ово подручје (општине у Републици Србији у доњем току Дрине, нарочито у општини Лозница, имају четири пута више избеглих лица од општина у горњем делу Подриња).

¹⁰⁹ Тошић Б. (2000), *Просторно-економска структура градова на примеру Ваљева, Шапца и Лознице*, докторска дисертација, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд.

¹¹⁰ Ристановић С. (2000), *Река Дрина и Подриње*, УКАН, Београд.

¹¹¹ Стојковић М. (1991), *Утицај односа са суседним земљама на пограничне крајеве Србије*. Географски проблеми пограничних крајева Србије, Географски факултет, Београд.

Ск. 8. - Еврорегион Дрина - Сава - Мајевица

Поновни гранични положај овог подручја иницирањем интеграционих процеса добија, међутим, само условне карактеристике периферности. У време општеевропских интеграционих процеса Подриње не сме да буде подручје раздвајања, већ треба да пружи предност за сарадњу. Под просторном интеграцијом преко планирања простора подразумева се изналажење валоризације просторних елемената и критеријума који повезују ове регионе, као и свих оних активности које утичу на јачање партнерства ради успешнијег укључивања у надметања са другим европским регионима. Трансгранична сарадња и јединствени, координирани планови и програми у томе имају посебну улогу, јер би требало да повећају степен атрактивности овог подручја за живот и рад.¹¹²

Иницијативи за сарадњу на овом простору пружена је могућност за реализацију оснивањем Еврорегиона Дрина-Сава-Мајевица 7. маја 2003. године у Брчком дистрикту. Оснивачи су општине и градови доњег Подриња, из Босне и Херцеговине: општине Бијељина, Зворник,

¹¹² Стојков Б. (2004), *Ка методологији просторног планирања Подриња*. Јован Цвијић и Подриње. Центар за културу «Вук Караџић», Лозница (стр. 34-43).

Угљевик и Лопаре из Републике Српске и Брчко Дистрикт, а из Србије и Црне Горе су општине Лозница, Мали Зворник, Богатић и Шабац. Чланице су, заправо, сва подручја Босне и Херцеговине и Србије и Црне Горе која гравитирају рекама Дрина и Сава, и планини Мајевица. Циљ Еврорегиона, који је формиран у оквиру иницијативе "Балкан без граница," је стабилизација и даљи развој прекограничне сарадње између Босне и Херцеговине и Србије и Црне Горе.

Табела бр. 7 - Основне карактеристике Еврорегиона ДСМ

Општине/ дистрикти	km ²	Број насеља	Број становника 2002	Насеља на 100 km ²	Становника на km ²	Просечан број стан. по насељу
Богатић	384	14	32990	3.6	86	2356
Шабац	795	52	122893	6.5	155	2363
Лозница	612	54	86413	8.8	141	1600
Мали Зворник	184	12	14076	6.5	77	1173
ДСМ у Србији	1975	132	256372	6.7	130	1942
% Региона	52.46	40.49	52.15			
% Србије	2.24	2.14	3.41			
Бијељина	734	60	107600	8.2	147	1793
Зворник	372	58	50776	15.6	136	875
Угљевик	171	24	16688	14.0	98	695
Лопаре	296	26	18632	8.8	63	717
Брчко дистрикт	217	26	41516	12.0	191	1597
Регион у Би Х (Р.Српској)	1790	194	235212	10.8	131	1212
% Региона	47.54	59.51	47.85			
% Б и Х	3.50		5.86			
ДСМ	3765	326	491584	8.7	131	1508

Напомена: Подаци о броју становника за Босну и Херцеговину (Републику Српску), су процењени¹¹³, а за Републику Србију дати су без становништва Косова и Метохије

На простору Еврорегиона живи око пола милиона људи. Обе новостворене државе деле Еврорегион на скоро два подједнака дела (србијанској страни припада више од 52% територије и исто толико становништва). На делу региона у Босни и Херцеговини је гушћа мрежа насеља (Табела бр. 7). Како је регион мали по површини има незнатно учешће на подручју обеју држава, Србије и Босне и Херце-

¹¹³ Атлас света 2003. Вечерње новости, Београд

говине. Значајнији градови залеђа су Шабац, Бијељина и Брчко, док је код Лознице, двојног центра Зворник-Мали Зворник и на потезу Бадовинци-Бјељина река Дрина премошћена и тиме су олакшани прекогранични промет људи, робе и информација, што све доприноси и бољој сарадњи ових двеју области.

Заједничка интересовања двеју чланица су прекогранична сарадња ради:

- повезивања и унапређивања заједничких природних ресурса и саобраћајних веза,
- реализације међусобних заједничких регионалних пројеката,
- подстицања сарадње грађана, културних и јавних институција,
- активирања привредних субјеката и потенцијала чланица,
- развоја пољопривредне производње,
- развоја екологије и заштите човекове околине,
- утврђивања заједничких интереса и стратешкох развоја чланица,
- међусобног информисања и сарадње,
- формирања и организације заједничких институција ради лакшег остваривања људских права,
- унапређивања слободног протока робе и људи, и
- унапређивања мултиетничког повезивања грађана чланица еврорегиона.

* * *

Како је један од основних циљева овог истраживања био да еврорегионе (односно трансграничне регионе) у којима партиципира и Србија, посматра са географског аспекта, као и да утврди у којој мери они функционишу, као сегмент будуће просторно-функционалне структуре не само Србије и макроцелине Југоисточне Европе, већ и европског континента у целини, на основу резултата истраживања може се констатовати да је процес еврорегионалне сарадње новијег датума у Србији (први почеци последњих година двадесетог века). Озваниченом еврорегионалном сарадњом обухваћено око половине простора (50,87%) и становништва (50,74%), у 40% насеља у

Републици Србији. Ако томе додамо и просторе са статусом посматрача (војвођанске општине Апатин, Бач, Сомбор и Суботица у еврорегиону Дунав-Драва-Сава) учешће просторно-функционалних целина под утицајем еврорегионалне сарадње је око две трећине укупне територије Србије.

Ск. 9. – Просторна распрострањеност еврорегиона у Србији

Ти специфични модалитети (регионалне) прекограничне сарадње најзаступљенији су у два еврорегиона "Дунав-Кереш-Муреш-Тиса" и "Ниш-Софија-Скопље" који обухватају преко 82% укупних простора еврорегиона у Србији и у којима живи и ради преко 86% становништва свих еврорегиона Републике (Табела бр. 8).

Табела бр. 8 - Основне карактеристике простора еврорегионалне сарадње у Србији

Простор еврорегиона у Србији	km ²	Број насеља	Број становника 2002.	Насеља на 100 km ²	Становн. на km ²	Број становника по насељу
ДКМТ	21.506	467	2.031.992	2.2	94	4351
% Еврорегиона	27.76	46.47	35.18			
% Србије	24.33	7.59	27,10			
Ниш-Софија-Скопље	21.466	1858	1.516.414	5.8	71	816
% Еврорегиона			42.73			
% Србије	24.29	30.19	20.22			
Дунав 21	7.130	263	283.373	3.7	40	1077
% Еврорегиона			57.71			
% Србије	8.07	4.27	3.78			
Дрина-Сава-Мајевица	1.975	132	256.372	6.7	130	1942
% Еврорегиона			52.15			
% Србије	2.24	2.14	3.41			
УКУПНО	44.947	2.457	3.804.778	5,2	78	1503
% Србије	50,87	39,92	50,74			

Напомена: Укупне вредности еврорегиона у Србији кориговане су, будући да се цело подручје Еврорегиона "Дунав 21" поклапа са делом Еврорегиона "Ниш-Софија-Скопље." Број становника у Србији разматран је без територије Косова и Метохије.

Истовремено, један од циљева овог истраживања био је и да се пронађе одговор на питања да ли те регионалне целине имају способност обезбеђивања одрживог развоја на функционално-гравитационим принципима, да ли својим расположивим компаративним предностима, и оствареним степеном њихове валоризације, могу постати један од покретача укупног развоја свог, али и ширег простора, као и да ли могу развити функцију иницијатора интензивирања процеса интеграције са ширим окружењем. У том смислу за потребе овог рада урађена је и синтетна оцена изнетих основних перформанси подручја еврорегионалне сарадње и представљена је кроз SWOT анализу.

Табела бр. 9 - Оцена стања и могућности развоја еврорегиона у Србији
- (SWOT) анализа -

ПОТЕНЦИЈАЛИ (Strengths)	ОГРАНИЧЕЊА (Weaknesses)
<p>1. природни аспект</p> <ul style="list-style-type: none"> • простори еврорегионалне сарадње чине чак половину територије Србије, • плодно земљиште погодно за разноврсну пољопривредну производњу тиме и прехранбену сигурност становништва, • налазишта минералних сировина (нафта и гас, угаљ, обојени метали...), • значајни водни ресурси као енергетски, туристички, саобраћајни и уопште развојни потенцијал, • богатство термалним изворима, • повољност услова за изградњу насеља и објеката инфра и супраструктуре у низијским подручјима и долинама река, • повољност природних услова за развој различитих облика туризма и њему комплементарних делатности (пољопривреде, шумарства и сл.) у пограничном планинском подручју (Србија - Бугарска), <p>2. демографски аспект</p> <ul style="list-style-type: none"> • око 50% становништва Централне Србије и Војводине је у просторима еврорегиона, • етничко-културна разноликост, • концентрација становништва вишег образовног нивоа, • знатне резерве радне снаге, • значајно учешће мешовитих домаћинстава отворенијих за укључивање у савремене привредне токове; 	<p>1. природни аспект</p> <ul style="list-style-type: none"> • неадекватно коришћење природних ресурса, • неповољни природни услови у појединим сегментима Еврорегиона (висок ниво подземних вода, зависност пловидбе од климатских услова у Еврорегиону "Дунав 21", појава клизишта, ерозије и др.) • високи степен зависности пољопривредне производње од еко-услова у вегетационом периоду; <p>2. демографски аспект</p> <ul style="list-style-type: none"> • депопулациони процес, • све старија популација, • недовољно развијене могућности за запошљавање у непољопривредним делатностима, • недостатак радне снаге у "пољопривредним радним шпичевима"; <p>3. привреда, јавне службе, насеља и центри</p> <ul style="list-style-type: none"> • низак ниво директних страних инвестиција у пограничним регијама, • недостатак финансијских средстава из других извора за значајнија инвестициона улагања, • недовољна развијеност пословне инфраструктуре, недостатак хоризонталних и вертикалних веза, • низак ниво трансграничне сарадње предузетника, • непостојање јединствене стратегије развоја по појединим привредним активностима, • уситњеност посела, незавршена комасација, застарела механизација,

3. привреда, јавне службе, насеља и центри

- близина Београда, Софије, Темишвара, Новог Сада, Ниша и других већих потрошачких центара,
- постојање истраживачких центара у великим градовима,
- концентрација становништва у појединим просторним сегментима (Еврорегион ДКМТ) као основа за рентабилно функционисање објеката услужних делатности и јавних служби,
- положај насеља на основним саобраћајним правцима (Еврорегион ДКМТ),
- концентрација приватног капитала у појединим делатностима
- стручна индустријска радна снага,
- диверзификована привредна структура као потенцијал за развој комплементарних делатности;

4. инфраструктурна основа

- положај у близини или непосредно на Паневропским мултимодалним коридорима (IV, VII и X),
- посебно повољан положај на Коридору X,
- мрежа међународних и регионалних аеродрома,
- густа железничка мрежа,
- пловни пут Дунавом и Савом,
- развијена мрежа савремених телекомуникационих система;

5. животна средина

- природна средина без већег хазардног антропогеног деловања,
- постојање стручних институција за заштиту животне средине.

- застарелост технологије у привреди
- недовољна опремљеност објектима јавних служби у мањим општинским центрима и центрима заједница насеља,
- недефинисаност грађевинских рејона сеоских насеља,
- неусклађеност функције становање-рад у насељима,
- бесправна изградња,
- велики број разбијених насеља, (нарочито у Еврорегиону Ниш-Софија-Скопље) што отежава функционисање јавних служби;

4. инфраструктурна опремљеност

- низак степен хоризонталних веза унутар еврорегиона,
- неусклађеност граничних прелаза са европским стандардима и њихов недостатак на појединим деоницама,
- неадекватан и неуједначен степен инфраструктурне опремљености простора, нарочито у сеоским насељима,
- лош квалитет локалних путева и лоше организован јавни превоз,
- лош квалитет железничких пруга;

5. животна средина

- висок степен угрожености елементарне животне средине у великим градовима,
- некомпатибилан систем еколошких институција,
- недостатак заједничких програма за мониторинг и заштиту животне средине,
- непостојање одговарајућих информација о стању животне средине на локалном и регионалном нивоу,
- различит законодавни систем.

МОГУЋНОСТИ (Opportunities)

- активније укључивање у савремене развојно-интеграционе токове,
 - коришћење фондова ЕУ и других извора помоћи, што отвара нове облике сарадње,
 - формирање експертских група за презентовање потенцијала региона страним инвеститорима,
 - формирање основе ГИС-а,
 - приступ локалних заједница информатичко-комуникацијским технологијама,
 - услови за еколошко-економско енергетско ефикасан развој,
 - развој комплементраних делатности
 - ширење предузетништва у свим сферама друштвено-економског живота, информатичких сервиса и слично,
 - израда програма развоја и сарадње двојних, пограничних, центара,
 - појава нових, модерних елемената у саобраћајној мрежи (терминали, нове деонице аутопутева) и комбинованог превоза у регији,
 - програми ЕУ отварају могућности за побољшавање комуналне инфраструктуре,
 - заједничко старање о трансграничним заштићеним вредностима,
 - сарадња стручњака и институција за животну средину

РИЗИЦИ (Threats)

- нарушавање квалитета животне средине због:
 - концентracије становништва и активности у већим центрима,
 - промене односа коришћења земљишта,
 - нерационалног коришћења ресурса,
 - неконтролисане употребе хемијских средстава,
 - непоштовање неопходних мера заштите околног простора ,
 - могући конфликт интереса између појединих делатности,
 - интензивирање депопулације и емиграције становништва,
 - гашење малих сеоских насеља,
 - дефинисање програма за привредну сарадњу у условима тешке економске кризе балканских земаља,
 - постојећи визни режим који може ограничавајуће да утиче на трансграничну сарадњу,
 - положај Србије у односу на остале државе које ће бити у саставу ЕУ,
 - недостатак координације између локалне и централне администрације,
 - претња да информатичко-комуникацијске технологије подстакну социјалну сегрегацију,
 - неспособност еврорегиона да искористе могућности трансграничне сарадње.

ЗАКЉУЧАК

Трансгранична сарадња, у савременој Европи, представља један од најразвијенијих модалитета не само сарадње између појединих делова суседних држава, већ и један од најефикаснијих инструмената повезивања тих држава са ширим окружењем. Овај (сложени) облик регионалне диференцијације и развоја у западном делу континента је веома развијен¹¹⁴, и што је још важније, ове специфичне регионалне целине не само да су у потпуности интегрисане у његов просторно-функционални (и политички) систем, већ, уз то, представљу и један од најзначајнијих елемената укупног развоја. Од посебног је значаја и чињеница да су ове просторно-функционалне целине представљале управо главног иницијатора процеса "омекшавања" државних граница и интензивирања процеса комплексне интрарегионалне и интер-регионалне интеграције. Неопходно је нагласити да те специфичне територијалне целине у западном делу континента, не само да су старије по постанку од сличних у осталим деловима Европе, већ су за своје формирање и развој имале помоћ (политичку, економску, и др.) како локалних тако и централних власти, а често су плод иницијатива и са једног и са другог територијално-политичког нивоа.

За разлику од овог дела континента, у његовом источном и југо-источном делу настанак трансграничних региона, у већини случајева, мање је резултат иницијатива "изнутра", а више притисака и иницијатива ЕУ, која и финансијски максимално подржава њихово форми-

¹¹⁴ Трансгранични региони у ЕУ заузимали су око 40% њене територије пре последњег проширења и у њима је живела четвртина укупног становништва те снажне политичко-економске асоцијације према подацима: Structural policies and European territory - Cooperation without frontiers, Office for publications of the European Communities, Luxembourg, 2002, pp. 6.

рање и консолидацију. Поједине државе у тим деловима Европе не само да веома споро приступају процесу регионалног отварања формирањем трансграничних региона, већ поједини делови њихових политичких структура (и на локалном и на државном нивоу) озбиљно ометају овај процес. Разлози за овакво понашање су висештруки, али се, углавном, могу свести, како на отпоре везане за противљење интеграционим процесима на интра и инерегионалном нивоу тако и на настојања да спречавају функционисања правне државе и успостављања цивилног друштва у тим срединама. Међутим, све ове државе, ако у потпуности желе да се укључе (а не само формално) у интегрисану Европу, која све више постаје конгломерат регионалних целина, морају у потпуности да испоштују правила и принципе ЕУ, и да што пре приступе како унутаррегионалној диференцијацији тако и формирању (стварних) трансграничних региона, као кључног елемента повезивања с непосредним окружењем и основног покретача процеса "омекшавања" државних граница у овом делу Европе.

За макроцелину Југоисточне Европе специфично је да, осим што у својим појединим деловима представља политички, релативно, нестабилно подручје, с бројним граничним проблемима, али и с делимично нерешеним питањима статуса националних мањина (које имају значајан удео у популацијама свих држава овог макрорегиона), представља и једно од најслабије интра и интеррегионалних повезаних подручја на континенту. Политички проблеми (мањине, границе) уз оне које продукује инертност и статичност њихових система, што је резултат веома спорог процеса стварне демократизације друштва у целини, резултирају и успоравањем њиховог укупног развоја али и стагнирањем процеса интра и интеррегионалног повезивања држава у макрорегиону. То се манифестује и веома спорим успостављањем интензивнијих (и квалитетнијих) полифункционалних веза између оних целина, које према формираном просторним и функционалним структурама већ, на одређени начин, представљају делимично консолидоване микро и мезорегионе, а налазе се у појединим пограничним зонама већег броја држава тог континенталног макрорегиона (на пример, Румуније, Србије и Црне Горе, Македоније, Хрватске). Карактеристично је да неке од тих регионалних целина, између којих су, актуелне, међурегионалне везе веома слабе, још увек не пред-

стављају и стварне трансграничне, већ само пограничне регионе.¹¹⁵ Карактеристично је да већина тих целина до почетка XX века представља интегралне делове једне државне заједнице (Аустро-Угарске) а њихови нодални центри¹¹⁶ функционишу као средишта развоја и покретача комплексних функционалних трансформација ширег гравитирајућег простора, који је "пресечен" формирањем граница нових државних заједница после Првог светског рата. Већина ових урбаних центара стагнира у развоју, јер постају периферна (гранична) средишта која губе значајан део свог стварног гравитационог простора. Везе између ових центара посебно су биле слабе у хладноратовском периоду, што је резултат како политике (не)развоја коју су централне власти водиле према пограничним подручјима у свим државама региона тако и константно "непропусних" државних граница, које (још и данас, у одређеној мери) представљају озбиљну препреку стварном, комплексном, повезивању у овом делу Европе. Неопходно је истаћи да, слично као и у осталим деловима континента, управо ове регионалне целине морају, релативно брзо, бити повезане у стварне трансграничне регионе, чија би консолидација и развој могли имати кључну иницијативну улогу у процесу просторно-функционалне интеграције целог подручја Југоисточне Европе. Њихова улога би, уз интензивирање укупног развоја и својеврсну трансформацију из периферних стагнантних у снажне нодалне зоне ширег простора, била и у подизању нивоа транспарентности међудржавних граница, које су у овом делу европског континента и даље међу "најтврђима" у Европи, и представљају једну од најснажнијих баријера, како за интензивирање регионалног развоја овог макропростора у целини тако и за отварање процеса озбиљне интеррегионалне мултимодалне сарадње (економске, саобраћајне, културне, научне, и друге).

Србија и Црна Гора озбиљно касни како с процесом регионалне диференцијације и формирања нових просторно-функционалних структура, како једног од покретача регионално уравнотеженог развоја тако и с успостављањем комплексних (регионалних) веза с окружењем, што су, између осталог, предуслови за интензивирање процеса инте-

¹¹⁵ Као на пример у западној Румунији, јужној Мађарској, северном делу Србије и источном делу Хрватске тек су од недавно приступиле успостављању неких облика трансграничне сарадње.

¹¹⁶ На пример, Печуј и Сегедин у Мађарској, Осиек у Хрватској, Суботица и Кикинда у Србији и Црној Гори, Арад и Темишвар у Румунији.

грације у нови европски политичко-економски простор. Истовремено, Србија и Црна Гора касни и с укључивањем у формирање трансграничних облика регионалне сарадње, посебно у својим западним и јужним деловима. Чврсти облици трансграничног регионалног повезивања Србије и Црне Горе с окружењем важни су и због чињенице да су државне границе у овом простору веома слабо транспарентне и да представљају озбиљну (наслеђену, али и новостворену) препреку, како развоју комплексних веза између појединих целина тако и укупној стабилизацији (политичкој, економској, социјалној) овог простора. Паралелно, овако "тврде" границе, посебно оне између Србије и Црне Горе и новоформираних држава (република некадашње СФРЈ), "пресекле" су ранији функционално уско повезан и међузависан простор, и створиле нову, вештачку, баријеру, која је, не само успорила, већ и зауставила развој новостворених граничних подручја у тим земљама. То је један од важних разлога за све државе у овом делу европске макроцелине, а односи се на покретање формирања стварних трансграничних региона који би имали битну функцију ревитализације покиданих веза и могли би представљати значајног покретача укупног развоја, не само у свом простору већ и у ширем окружењу.

Ти региони значајно могу допринети не само стабилизацији и интензивнијем развоју овог простора, већ и његовом комплексном повезивању с осталим делом континента, односно могу показати спремност држава у овом делу макроцелине да, у потпуности, прихвате неке од основних принципа ЕУ (сарадња, повезивање, транспарентност граница, и др.). Уз то, важна функција трансграничних региона за подручје Србије и Црне Горе била би и у ублажавању ефеката ткзв. Шенгенских граница, које се већ налазе на северу Србије (граница с Мађарском), а врло брзо налазиће се и на њеном истоку (према Румунији), југоистоку (према Бугарској) и западу (према Хрватској).

Формирање, консолидација и развој трансграничних региона имали би значај и за оптималну валоризацију најважнијег потенцијала Србије и Црне Горе, који је један од најслабије искоришћених, а који представља и њену компаративну предност – њен геосаобраћајни положај. Како овим простором пролазе два европска мултимодална саобраћајна коридора (VII и X) релативно добро технолошки опремљена, који представљају комуникациону окосницу не само Србије већ и целе Југоисточне Европе, ти простори су значајан фактор за развој регионалних, укључујући и трансграничне, система. Непостојање

чврстих и стабилних регионалних структура, у овом простору, у одређеној мери, девалвира значај ових комуникационих праваца. Међутим, управо они представљају "кичму" њеног будућег регионалног развоја и чврстог повезивања, не само с непосредним, већ и са ширим окружењем (Југоисточна Европа), истовремено су важан елемент (евентуалне будуће) комплексне интеграције са свим земљама Европске уније.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Бараћ Ј. (1939), *Проблеми пасивних крајева*, Земун
2. Batt J. (2001), *The Impact of EU Enlargement on Regions on the EU's New Eastern Border*. Audition of Governance, WGG, U.K.
3. Бугарин С., Симеуновић Ј. (1999), Регионална политика Европске уније. Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш (стр. 13-26).
4. Васиљевић Д., Кроња Ј. (2004), *Европски програми за локалне заједнице*. Европски покрет у Србији, ARTEAST, Београд.
5. Вогелник Д. (1956), *Наталитетни рејони Југославије*, III годишњи састанак Југословенског статистичког друштва, Београд;
6. Васовић М. (1965), *Још један покушај географске регионализације СР Србије*, Географски савод ПМФ, Зборник радова св. 12, Београд;
7. Вујошевић М. (2004), *Институционални и организациони аранжмани за управљање развојем Београда: подела надлежности и овлашћења између локалног/општинског, метрополитенског и регионалног нивоа*. Планирање развоја локалне заједнице, Географски факултет, Београд (стр. 60-97).
8. Грчић М. (1991), *Проблеми индустријализације пограничних крајева Србије*. Географски факултет, Београд.
9. Грчић М. (2002), *Концепт граничног региона*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд (стр. 11-22).
10. Davidović R. (1987) *Reljef kao faktor regionalne diferencijacije pri proučavanju država*, Zbornik II znanstvenog skupa geomorfologa SFRJ, Geografski odjel PMF-a, Zagreb.
11. Давидовић Р. (1999), *Географске регије европских држава*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.

12. Дерић Б., Атанацковић Б. (1999), *Регионално развојни аспекти јужноморавског сегмента међународног мултимодуларног коридора*, Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Ниш, стр. 123.
13. Дерић Б., Перишић Д. (1996), *Критеријуму регионализације територије Србије*, Посебна издања бр. 28, ИАУС, Београд; *Географска регионализација и структура Србије*, књ. 1, књ. 2, књ. 3, Посебна издања Географског института Јован Цвијић, САНУ, Београд, 1997.
14. Динић Ј. (1996), *О проблему рејонирања природних потенцијала Србије*, Зборник радова књ. 46, Географски институт Јован Цвијић, САНУ, Београд;
15. Ђорђевић Ј., Панић М. (2004), *Утицај трансграничних подручја на развој Србије*, Гласник СГД, бр. 2, Београд.
16. Pies A. (2004), *Romania. Euroregiuni*, Editura Universitatii din Oradea, Oradea.
17. Pešić S. (1961), *Geografska regionalizacija Jugoslavije*, Geografski vesnik, XXXIII;
18. Јанковић М., Сикинић Р. (1996), *Економија града Београда и његов посебан и специфичан положај у зони Подунавља*, Подунавље у Србији, Удружење урбаниста Србије, Београд, (стр. 116-121.).
19. Кировски П. (1968), *Географски елементи на економската регионализација*, Зборник на VIII конгрес на географите СФРЈ во Македонија, Скопје;
20. Kosć W. (2001), *Not That Easy*. Central Europe Review.
21. Лопандић Д. (2001), *Регионалне иницијативе у Југоисточној Европи*. Институт за међународну политику и привреду. Европски покрет у Србији. Београд.
22. Malik A. (1950), *Gospodarski reoni v Jugoslaviji, Ekonomska REVIIA*, 1-2.
23. Маловрх Ц. (1959), *Важност структурне диференцијације антропогених фактора привредних простора за рејонизацију*, V састанак Југословенског статистичког друштва, Београд.
24. Марковић Ј. (1980), *Регионална географија СФР Југославије*. Грађевинска књига, Београд (стр. 321-337)
25. Михајловић К. *Динамика односа између сектора и региона*, Студије и саопштења, бр. 2, Економски институт, Београд;
26. Михајловић К. (1990), *Регионална стварност Југославије*, Економика, Београд
27. Нађ И. (2002), *Мogućности билатералног просторног планирања у југословенско-мађарском пограничном геопростору*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет УБ, Београд., стр 158.
28. Обрадовић С. (1955), *Економски рејони Југославије и проблеми рејонирања*, Економски анали, 1, Београд;
29. Османковић Ј. (2003), *Регионализација Босне и Херцеговине у функцији приближавања Европској унији*, Зборник радова са међународног научног семинара Регионално развојна проблематика Босне и Херцеговине и сусједних земаља у процесу приближавања Европској унији, Тузла; стр. 9-21.
30. Pasi P, Palermo F. (2001) *Summer Academy Bozen/Bolzano*, EUR.AC, преузето са www.eurac.edu

31. Паунковић Ђ. (1954), *О принципима и методу рејонирања у географији*, III конгрес географа Југославије, Сарајево.
32. Петровић Р. (1957), *О проблему економске рејонизације Југославије*, Географски преглед, год. 1., Сарајево.
33. Petrakos G., Economou D. (2001), *The Spatial Structure of South-eastern Europe*, final report of the Phare ACE Project »Overcoming Isolation. Strategies of Development and Policies of Cross-Border Co-operation in South Eastern Europe after Agenda 2000.
34. Posea G. (1999), *Romania, Geografie si geopolitica*, Editura Fundatei »Romania de Miaine, Bucuresti.
35. Popescu G. (2003), *The Geoplitics of Euroregions in the Context of European Reterritorialization*. AAG (Annual Meeting of Association of American Geographers. USA.
36. Popescu C. (1999), *Autonomia locala si interarea europena*. Editura ALL BECK, Bucuresti.
37. Радовановић М. (193/94), *Регионализам као приступ и принцип у регионализацији као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Републику Србију*, Зборник радова књ. 44-45, Географски институт Јован Цвијић, САНУ, Београд.
38. Remitti P. (2003), *Forum of Adriatic and Ionian Cities and Towns*. 5th International Conference on Ethics and Environmental Policies. "Busines Styles and Sustainable Development. Kyiev.
39. Ристановић С. (2000), *Река Дрина и Подриње*, УКАН, Београд.
40. Ромелић Ј., Лазич Л. (2000), *Регионални атлас Војводине – Пољопривреда*, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад.
41. Росић И. (1980), *Регионална економика Југославије*, Научна књига, Београд.
42. Rougemeont D. (1983), *The future is within us*. Pergamon Press. Oxford.
43. Ршумовић Р. (1964), *Предмет проучавања регионалне географије*, Географски институт Јован Цвијић, САНУ, књ. 19, Београд;
44. Sageata R. (2002), *Structuri de cooperare transfrontaliera*. In Forum Geografic, EDITURA Universitaria, Craiova.
45. Saprykin Ph. (2003), *Cross-border Cooperation after EU Enlargement: Possibility Experience of Nordic and Baltic Countries and North-west Russia*.
46. Сентић М. (1956), *Проблем рејонирања у регионалним и историским истраживањима*, III годишњи састанак Југословенског статистичког друштва, Београд;
47. Сентић М, Обрадовић С. (1959), *Неки методолошки проблеми планова рејонирања*, Статистичка ревија, 3.
48. Стојановић Б. (2001), *Основни географски елементи међурегионалног повезивања у ЈИ Европи*, XIV Конгрес географа Југославије (Зборник радова) СГД, Београд.
49. Stojkov B. (2002), *Cooperation alongside the Danube area, opportunities and threats*. Danubian and other Planning Issues. Faculty of Geography, Belgrade (pp. 23-30).

50. Стојков Б. (2003), *Регионализација као основа регионалног развоја Србије*. Регионално развојна проблематика Босне и Херцеговине и сусједних земаља у процесу приближавања Европској унији, Универзитет у Тузли, ПМФ, Одсек за географију, Тузла.
51. Стојков Б., Тошић Б. (2003), *Београд и његов регион – могућност нове територијалне интеграције*. Београд и његов регион, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 1-21).
52. Стојков Б. (2004), *Регионализација као основа регионалног развоја Србије*; Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи (претходни резултати истраживања): Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
53. Стојков Б. (2004а), *Ка методологији просторног планирања Подриња*. Јован Цвијић и Подриње. Центар за културу «Вук Караџић», Лозница (стр. 34-43).
54. Стојковић М. (1991), *Утицај односа са суседним земљама на пограничне крајеве Србије*. Географски проблеми пограничних крајева Србије, Географски факултет, Београд.
55. Суботић С. (2004), *Социо-културолошки аспекти интеграције процеса у Југоисточној Европи у светлу глобалних промена и изазова*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 50-66).
56. Тепина М. (1956), *Шта је регион*, Економска политика, бр. 240, Београд;
57. Тодоровић М. (2002), *Неки елементи развоја пољопривреде пограничних области у Србији*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд (стр. 89-102).
58. Todorovic M., Stojanovic B. (2003), *Traffic corridors, regional development and globalization*, in The reconsideration of the geographic approach in the context of globalization, Timisoara (p.p. 3-13).
59. Томић П. и др. (2002), *Војводина – научно-популарна монографија*, Департман за географију, туризам и угоститељство, Нови Сад, стр. 108.
60. Toshev L. (2004), *Transboundary water basins in Europe. Parliamentary Assembly. Report, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs*. Преузето са <http://assembly.coe.int>
61. Totev S. *Economic Performance and Structures of Southeastern European Countries – Albania, Bulgaria, FRY of Macedonia and Greece*, Eastern European Economics, Nov.-Dec., Vol. 40.
62. Totev S., Boyadjieva M. (2003), *Sustainable Regional Development through Institutionalised Trans-frontier Cooperation in the Sofia-Skopje-Nis Triangle – Towards the Establishment of a Euroregion*, Sofia, p.p. 1-51
63. Тошић Б. (2000), *Просторно-економска структура градова на примеру Ваљева, Шапца и Лознице*, докторска дисертација, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд.

64. Тошић Б., Милетић Р. (2002), *Могући правци развоја пограничних подручја Србије*, Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и Републике Српске, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд (стр. 139-154).
65. Ђурчић С. (2004), *Насеља Баната*, географске карактеристике, Матица Српска, Нови Сад.
66. Hardi T. (2000), *The Urban Network Along the Danube as the basis of Regional and cross-border Co-operation*. Integrated Urban Systems and Sustainability of Urban Life. IGU, Commission of Urban development and Urban Life, Bucurest (pp. 513-518).
67. Cernicova M. *The Euroregion Danube-Kris-Mures-Tisa (DKMT): Wishes and Achievements*, www.euroregion-dkmt
68. Циклушевић Д. (1998), *Мрежа урбаних центара Тимочке крајине – стање и могући правци развоја*. Магистарска теза, Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 126).
69. Шећеров В. (2004), *Трансгранична сарадња као фактор интеграције Србије у токове Југоисточне Европе (сарадња на Дунаву)*. Регионализација Србије, трансгранична сарадња и социо-културни процеси у Југоисточној Европи. Географски факултет, Универзитет у Београду, Београд (стр. 31-49).
70. ---- Атлас света 2003. Вечерње новости, Београд
71. ---- The Times Atlas of World History (revised edition); Times Books Limited, London 1984.
72. ---- Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије. СЗС, РЗС, Београд, 2002.
73. ---- Административни правни и институционални оквир за вршење локалне управе, Центар за демократску културу у сарадњи са Институтом Светске банке Београд 2003 <http://www.cdcbgd.org.yu>
74. ---- BalkanKult: Projects. Међуграничне везе, мобилност, информације. Преузето са www.balkankult.org
75. ---- Declaration EU Western Balkans Summit, Thessaloniki (2003). Преузето са www.mvp.gov.ba
76. ---- Europa - Activities of the European union, Regional Policy,
77. ---- Projekt *Organizacija euroregionalne suradnje "dunav - drava - sava"* prijedlog modela, Osijek, 2001
78. ---- Council of Europe: What is "Euroregion"? преузето са www.coe.int
79. ---- Council of Europe: Legal Status of Euroregions, преузето са www.coe.int
80. ---- Council of Europe: Transfrontier co-operation in South-Eastern Europe. Report by the Council of Europe (Directorate of Co-operation for Local and Regional Democracy - Directorate General I Legal Affairs).
81. ---- Neighbourhood Programme – Суседски програм (2005) Програм прекограничне међурегионалне сарадње. Европска агенција за реконструкцију, Министарство за економске односе са иностранством, Београд.
82. ---- Prespa Park (2003) - A First Trilateral Meeting of the Prespa Mayors. Преузето са www.medwet.org

83. ----- Sustainable European Regions Network, преузето са www.sustainable-euroregions.net
84. ----- СЗС, РЗС (2002) – Први резултати пописа по општинама и насељима Републике Србије.
85. ----- www.assembly.coe.int
86. ----- www.dkmt-euroregiongradjana
87. ----- www.euroregion-dkmt
88. ----- www.balcaninfo.com
89. ----- www.inforegio.cec.eu.int/wbpro/interregIII
90. ----- www.news.nis.org.yu
91. ----- www.cdcbgd.org.yu
92. ----- www.mvp.gov.ba
93. ----- www.coe.int
94. ----- www.medwet.org
95. ----- www.sustainable-euroregions.net
96. ----- www.ddseuro.org
97. ----- www:encyclopedia.thefreedictionary.com
98. ----- www.espon.lu
99. ----- www.eurac.edu

S U M M A R Y

In modern Europe, trans-border cooperation represents one of the most effective instruments for connecting of countries to their wider surroundings. This (complex) form of regional differentiation and development is very advanced in the western part of the continent¹¹⁷. Even more important is that these specific regional units are not only completely integrated into its spatial-functional (and political) system, but also represent one of the most significant elements of overall development. Particularly significant fact is that these spatial-functional units were the main initiators of the process of state borders “softening”, and of intensifying the process of complex intraregional and interregional integration. It must be stressed that these specific territorial units in western part of the continent are not only older (regarding their formation) than the similar ones in other parts of Europe, but were also helped (politically, economically, etc.) by local and central authorities in their formation and development, often being a result of initiatives from both territorial-political levels.

As opposed to this part of the continent, in its eastern and south-eastern part, the formation of trans-border regions is in most cases less influenced by internal initiatives, and rather by pressures and initiatives of the EU, which financially supports their formation and consolidation to a great extent. Not only that certain states in these parts of Europe extremely slowly join the regional opening process (usually exercised by forming the

¹¹⁷ Before the last enlarging, trans-border regions in the EU occupied about 40% of its territory, and encompassed a quarter of the total population of this strong political-economical association. According to: Structural policies and European territory – Cooperation without frontiers, Office for publications of the European Communities, Luxembourg, 2002, pp.6.

trans-border regions), but, furthermore, certain parts of their political structures, both on local and national level, are seriously disturbing this process. The reasons for such behaviour are multiple, but can be mostly defined either as resistance related to opposition towards integration processes on intra- and inter-regional level, or intentions to obstruct the lawful functioning of a state and establishing of civil society. However, all these states, if they completely (not only formally) want to join the integrated Europe, which is becoming a conglomerate of regional units, have to follow entirely the rules and principles of the EU. Furthermore, they have to start with both intraregional differentiation and forming of real trans-border regions. These are the key elements of connecting with the closest surroundings and “softening” of state borders in this part of Europe.

Serbia and Montenegro is considerably late, both in the process of regional differentiation and forming of new spatial-functional structures (as one of the agents of regionally balanced development), and in the establishment of complex (regional) relations with the surroundings. These are, among others, the prerequisites for intensifying the processes of integration into the new European political-economical space. Simultaneously, Serbia and Montenegro is late in formation of trans-border forms of regional cooperation, especially in its western and southern parts. Solid forms of trans-border regional connecting of Serbia and Montenegro with its surroundings are important also regarding the fact that the state borders in this area are very poorly transparent. They represent a serious obstacle (inherited, but recent as well) to the development of complex relation between the particular units, and to the general stabilization (political, economic, social) of this area. Simultaneously, such “rigid” borders, especially those between Serbia and Montenegro and newly established states (republics of former Yugoslavia) have “cut” the area that was previously closely connected and inter-dependent in functional sense. New borders have created a new, artificial barrier, which have not only slowed down, but even stopped the development of newly formed border areas in those countries. That is one of the significant reasons for all states in this part of the European macro-unit to form the trans-border regions which would have an important function of revitalization of split connections. The regions would considerably enhance the total development, not only in their areas, but in the wider surroundings as well.

In the border regions of Serbia, five euro-regions have been established, encompassing the parts of neighbouring states (in one of them – Danube-Drava-Sava – Serbia still has the observer status). These

associations have been established in the late 20th or early 21st century, and none of them have reached a significant level of cooperation yet.

1. *Danube-Keres-Mures-Tisa* (DKMT) encompasses the territories of 4 counties in south-eastern Romania, 4 counties in southern Hungary, and Vojvodina – northern part of Serbia and Montenegro (7 counties).
2. *Eurobalkans* (*Niš, Sofia, Skopje*): consists of the territory of 25 municipalities in south-eastern and eastern Serbia – wider area than the urban region of Niš (Serbia and Montenegro); counties on the territory of western Bulgaria in the wider surroundings of Sofia; and a narrow belt around Skopje, in Macedonia.
3. *Danube for the 21st century*: encompasses the area of eastern Serbia with the centre in Zaječar; Kalafat and a couple of municipalities of south-western Romania; and the urban region of Vidin (Bulgaria).
4. *Danube-Drava-Sava*: Hungary, Croatia, Bosnia and Herzegovina (urban regions of Pecs, Osijek and Tuzla), and – as observers – four municipalities on the territory of Bačka, in Serbia and Montenegro (Apatin, Bač, Sombor and Subotica).
5. *Drina-Sava-Majevica*: Serbia and Montenegro (municipalities Loznica, Bogatić, Mali Zvornik and Šabac), and Bosnia and Herzegovina (municipalities Bijeljina, Zvornik, Ugljevik, Lopare and Brčko District).

About half of the area (50,87 %) and population (50,74 %), in 40 % of settlements in Serbia, is within the recognized Euroregional cooperation. If we add to these figures the areas with the observer status (municipalities in Vojvodina – Apatin, Bač, Sombor and Subotica in the Euroregion Danube-Drava-Sava), it turns that two thirds of Serbian territory are parts of the spatial-functional units within the influence of Euroregional cooperation. These specific modalities of (regional) trans-border cooperation are mostly present in two Euroregions: “Danube-Keres-Mures-Tisa” and “Niš-Sofia-Skopje”, which cover more than 82 % of total area of Euroregions in Serbia, and which comprise more than 86 % of population of all Euroregions in Serbia.

Therefore, these regions can considerably contribute not only to stabilization and more intensive development of this area, but also to its complete connecting to the rest of the continent. In other words, they can show the willingness of states in this part of the macro-unit to accept completely some of the basic principles of the EU (cooperation, connecting, transparency of borders, etc.). Moreover, the important function of trans-

border regions for the area of Serbia and Montenegro would be smoothing of the effect of so-called Schengen borders, which are already on the northern border of Serbia (with Hungary), and will be present in short time on the east (towards Romania), south-east (Bulgaria), and on the west (towards Croatia).

Forming, consolidation and development of trans-border regions would be significant for the optimal valorization of the most important potential of Serbia and Montenegro, which is, in spite of being its comparative advantage, presently poorly utilized – its geographic position. Regarding the fact that this area is crossed by two European multimodal traffic corridors (VII and X, relatively well technologically equipped), which are the communication axes not only for Serbia, but the whole south-eastern Europe, these areas are a significant factor for the development of regional systems (including trans-border systems). Lack of solid and stable regional structures in this area decreases – to a certain extent – the significance of these communication directions. However, they do represent the “spine” of Serbia’s future regional development and solid connecting, not only with the closest, but the wider surroundings (South-eastern Europe) as well. At the same time, they are an important element of the future complex integration with all the countries of the European Union.

МАЛИ РЕЧНИК ПОЈМОВА О ПРЕКОГРАНИЧНОЈ, ИНТЕРРЕГИОНАЛНОЈ И ТРАНСНАЦИОНАЛНОЈ САРАДЊИ

Academia Danubiana је иницијатива која основана са циљем да иницира будућу кооперацију између универзитета, локалне администрације територијалних јединица и власти у дунавском региону.

Adapt и Adapt-Bis помаже адаптацији радника на структурне промене кроз стручно оспособљавање и отварање нових радних места.

AER (Assembly of European Regions) Скупштина европских регија

AERF/AEBR (Association of European Border Regions) Удружења европских пограничних регија

Агенције за локалну демократију су покренуте 1993. године као део мировног процеса у бившој Југославији и представљају партнерства између локалних власти из различитих региона Европе. Циљ агенција је промовисање поштовања људских права и демократије, прекограничне сарадње, међукултурног дијалога и локалног развоја.

Асоцијација европских пограничних региона основана 1971. године на иницијативу 10 региона са следећим циљевима: 1. ангажовање у решавању прекограничних проблема, 2. припремање и спровођење заједничких пројеката и кампања као и заједнички наступ према донаторима, 3. организовање скупова о прекограничној сарадњи и обавештавање европских политичких органа и јавности о овој проблематици.

CADSES (Central Adriatic Danubian and Southeastern European Space) Простор средњег Јадрана, Дунава и Југоисточне Европе односи се на транснационалну сарадњу државних, регионалних и локалних власти ширег географског подручја у које је укључено 18 држава. Главни приоритети сарадње односе се на просторни развој, управљање природним, културним

наслеђем и пределима, заштиту животна средине, управљање ресурсима и превенција ризичних ситуација.

CAP (Common Agricultural Policy) Заједничка пољопривредна политика - Европска пољопривредна и рурална развојна политика. CAP потпада под искључиву надлежност Уније. Њен "први стуб" је организовање пољопривредних тржишта и политике цена. CAP надокнађује смањење "интервентних цена" повећањем директне помоћи пољопривредницима, подстиче квалитет и пољопривреду која није штетна за животну средину и унапређује увођење истински интегрисане политике руралног развоја, која је постала њен 'други стуб' (види: Рурални развој).

CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization) Помаћ Заједнице за обнову, развој и стабилизацију земаља Западног Балкана да напредују у процесу стабилизације и придруживања. Приоритети овог финансирања су обнова, стабилизација Региона, помоћ за повратак избеглица и расељених лица, подршка демократији, владавини права, остваривању људских и мањинских права, цивилном друштву, независним медијима и борби против организованог криминала, развој одрживе тржишно оријантисане привреде, смањивање сиромаштва, једнакост међу половима, образовање и стручно оспособљавање и животна средина, регионална, транснационална, међународна и међурегионална сарадња

CBC (cross - border cooperation) - међугранична сарадња.

СЕВ Банка за развој је социјалног опредељења, настала као инструмент политике солидарности Савета Европе. Поред тога, Банка реагује на кризне ситуације (елементарне непогоде) и учествује у финансирању пројеката усмерених на побољшање животних услова и социјалне кохезије у неразвијеним регионима Европе.

СЕИ Централноевропска иницијатива створена у новембру 1989. године у Будимпешти као међувладин форум за политичку, економску и сарадњу на пољу културе међу државама чланицама. Оснивачи: Италија, СФРЈ, Мађарска и Аустрија. Прикључивањем Чехословачке следеће године иницијатива је прерасла у Пентагонал, а прикључивањем Пољске 1991. у Хексагонал. Свој садашњи назив добила је 1992. са чланством Словеније, Хрватске и БиХ. Годину дана касније придружиле су се и Македонија, Чешка и Словачка, а 1996.- 97. Албанија, Бугарска, Румунија, Белорусија, Украјина и Молдавија. СРЈ је члан од новембра 2000.

СЕФТА Зона слободне трговине земаља Централне и Источне Европе.

CEMR (Council of European Municipalities and Regions) Савет европских општина и регија, основан 1951. године са циљем да се обезбеди одговарајуће

место градовима и регионима у креирању новог светског поретка, као и да омогући размену искустава међу чланицама (42 велике асоцијације локалних и регионалних власти из 30 европских земаља).

CLRAE (Конграс локалних и регионалних власти) установљен 1994. године са циљем да као консултативно тело замени Сталну конференцију локалних и регионалних власти Европе.

CMES Организација за црноморску економску сарадњу

Cohesion Fund (Кохезиони фонд) – Фонд установљен 1993. године како би допунио структуралну помоћ Европске уније у четири најмање успешне државе чланице (Грчкој, Португалији, Шпанији, Ирској) финансирањем пројеката који се баве заштитом животне средине и европским саобраћајним мрежама.

Community initiative (Иницијатива заједнице) – програм који Европска Комисија предлаже државама чланицама како би допунила интервенције Структурних Фондова у одређеним областима, а спроводе државе чланице. У периоду 2000-2006. година четири Иницијативе Заједнице биће реализоване (видети: Interreg, URBAN, Leader+, EQUAL).

DK Дунавска комисија – у почетку је имала ограничен значај, јер је њена функција била питање речног саобраћаја на Дунаву

DSCP (Danube Space Cooperation Process) Процес сарадње у дунавском региону - формиран са циљем сарадње на пољу економије, пловидбе, еколошких питања, туризма и културе.

EAGGF Саветодавно одељење за усмеравање и гаранције у пољопривреди. Намењено је помагању структурног прилагођавања у пољопривреди, мерама којима се модернизује производња и развијају рурална подручја.

EBRD Европска банка за обнову и развој у власништву је Европске инвестиционе банке са нагласком на финансирање инфраструктурних пројеката, а у оквиру тога врло често на пројекте комуналне инфраструктуре.

EEA Mark II Мултилатерална зона слободне трговине.

EFTA (European Free Trade Association) Земље чланице европске зоне слободне трговине.

EIB (European Investment Bank) Европска инвестициона банка - је финансијска институција Уније са седиштем у Луксембургу. Главни циљ Банке је пружање помоћи најмање развијеним регионима. Поред тога, циљеви Банке су да побољша конкуренцију у пословању, обезбеди помоћ малим предузећима, помогне стварању трансевропских саобраћајних,

телекомуникационих и енергетских мрежа, побољша стање животне средине и унапреди квалитет живота, смањи зависност од енергије и поспешити рационалније коришћење ресурса.

EMAS (Environmental management and audit scheme) Шема управљања и развоја животне средине – Европски попис, такође назван ‘Еко-ревизија’, који дефинише правац поступања за сваку фирму или организацију која жели да добровољно укључи у управљање које је одговорно према животnoj средини. Од 2000. године, EMAS је укључио међународни стандард 14001 као средство еколошког управљања, додајући му посебне захтеве.

EMinS је независна и добровољна социјална организација градова Србије, формирана 1992. године, као невладина, ванпартијска и непрофитна организација са циљем да форсира демократску интеграцију целе Европе, као и демократију у Србији, као делу Европе.

EMPLOYMENT (NOW, HORIZON, YOUTHSTART, INTEGRA) је иницијатива ЕУ која помаже остваривање једнаких права жена приликом запошљавања на тржишту рада, професионалну интеграцију младих изнад двадесет година живота, а нарочито оних који су без основних квалификација, социјално најугроженијих и избачених.

ENTO делује у земљама Средње и Источне Европе подстичући сарадњу међу центрима за обуку и њихово повезивање ради размене искустава и материјала за обуку.

EQUAL Иницијатива Заједнице која има за циљ борбу против неједнакости и дискриминације у приступу тржишту радне снаге и обуци.

ERDF Фонд за регионални развој, установљен 1975. године као финансијски најзначајнији структурни фонд који подстиче изградњу инфраструктуре, развој мале привреде, запошљавање, образовање и здравствену заштиту.

ESF Европски социјални фонд има за циљ сузбијање дугорочне незапослености, побољшање запослености младих људи, и помагање прилагођавања радника на индустријске промене.

ERDF (European Regional Development Fund) Европски фонд за регионални развој- је установила Комисија за регионалну политику и кохезију 1975. године. Циљ фонда је да умањи диспаратите између нивоа развоја у регионима, јачањем економског потенцијала у регионима којима се помаже, подржавањем структурног прилагођавања и помагањем у достизању раста и трајне запослености.

ESDP (European spatial development perspective) Европска перспектива просторног развоја - неформални документ који су државе чланице усвојиле

1999. године, који предлаже анализе и смернице за јачање координације националне и регионалне политике планирања. Он има за циљ да унапређује уравнотежен и полицентричан развој Европе, одговарајуће планирање градова, нови однос између градова и села, једнак приступ инфраструктурама, комуникацијама (посебно преко нових технологија) и знањима, и пажљиво управљање животном средином, природним ресурсима и баштини како би се обезбедио одржив економски, друштвени и еколошки развој.

ESF Европски социјални фонд има за циљ сузбијање дугорочне незапослености и побољшање запослености младих људи, и помагање прилагођавања радника на индустријске промене.

ESPON (European Spatial Planning Observation Network) Европска мрежа праћења просторног планирања.

EURES: Европска мрежа коју чине партнери као што су јавне службе запошљавања, синдикати и организације послодаваца, и које координира Европска Комисија у циљу олакшавања слободног кретања радника у 17 земаља Европске Економске Области (ЕЕА), а посебно у прекограничним појасевима. Преко 500 саветника EURES-а пружа информације и савете радницима, људима у потрази за запослењем и послодавцима.

Eurocities је организација која окупља велике урбане центре Европе. Основни су циљеви проблеми великих градова који добијају одговарајући третман у европским форумима. Поред тога, ангажије се на размени искустава између градова који су у чланству организације и на њиховом умрежавању по различитим основама.

Европска агенција за реконструкцију спроводи најважније програме помоћи ЕУ у Србији и Црној Гори и Македонији. Најважнији пројекти код нас су програм помоћи за 15 општина у источном делу Србије, за 11 општина на југу Србије и за развој система водовода и канализације у Београду. Регионални социјално-економски програм развоја је један од неколико већих пројеката које финансира ЕУ кроз ову Агенцију, а усмерен је на Јабланички и Пчињски округ на југу, Шумадију у Поморавље у средњој Србији и на Банат.

FEDRE Фондација за економију и одрживи развој региона Европе са циљем да: 1. омогући промоцију урбаних и руралних региона, градова и предузећа, 2. нагласи регионалну димензију политичких и економских активности у Европи и 3. подстакне сарадњу међу европским регионима, а нарочито на линији исток-запад.

FIFG Финансијски инструмент за смернице у рибарству - обезбеђује подршку за реструктурирање индустрије кроз заједничке програме земаља чланица и локалних власти.

ICPRD International Commission for the Protection of the River Danube. Међународна комисија за заштиту реке Дунав.

Interreg: Иницијатива Европског регионалног развојног фонда (ERDF) Заједнице у корист сарадње између региона Европске уније. Циљ Интеррег III (2000–2006) је већа економска и друштвена кохезија у Европској унији и уравнотежен и складан развој територије ЕУ унапређењем прекограничне, транснационалне и међурегионалне сарадње и уравнотеженог развоја Уније. Посебна пажња посвећује се укључивању најудаљенијих региона и региона дуж спољне границе Уније са пријављеним земљама кандидатима за приступ.

ISO 14001 види EMAS.

ISPA (Instrument for Structural Policies for pre-Accession) Инструмент за структуралне политике пред приступање. Европски Фонд створен како би помогао 10 земаља централне и источне Европе (СЕЕС-и) које су се пријавиле за приступање да се припреме за своје приступање (помоћ пред приступање) финансирањем пројеката који се баве заштитом животне средине и саобраћајним мрежама. Он интервенише према моделу Кохезионог Фонда.

ЈЛ Јадранско-јонска иницијатива формирана са циљем да се ојача медитеранска диманзија ЕУ са циљем подршке демократској стабилизацији на Балкану.

ЈОРР Механизам за подстицање инвестирања у централну и источну Европу; донет је 1991. године од стране Европске Комисије у циљу подстицања заједничких улагања земаља чланица Уније и земаља централне и источне Европе (које су укључене у програм PHARE). JVP-Tacis програм је 1994. године проширен и на земље бившег Совјетског Савеза.

Кохезиони фонд је специфичан фонд установљен 1993. године, а сврха му је да помаже најмање развијеним земљама чланицама ЕУ, са циљем на финансирању инфраструктуре и на заштити животне средине.

LEADER (links between actions for the development of the rural economy - везе између акција за развој руралне привреде) Иницијатива Заједнице чији је циљ да подржи иновативне акције руралног развоја у свим угроженим регионима Уније, преко 'локалних акционих група' (LAG) које сачињавају јавни и приватни друштвени и привредни партнери. Leader I (1991–94) и Leader II (1994–99), Leader+ (2000–06) је усредсређен на израду

интегрисаних стратегија за развој руралних области и размену искустава између истих ових области на европском нивоу.

LEEDS Програм развоја локалне економије и запошљавања је пример сарадње СЕИ и ОЕЦД.

MEDA (Mediterranean Development Agreement) Споразум о развоју Средоземља - има за циљ да обезбеди помоћ у реформи економских и друштвених структура у земљама које нису чланице ЕУ у Средоземном базену, а које тренутно нису кандидати за приступање Европској Унији.

NALAS Мрежа асоцијација локалних власти у Југоисточној Европи је један од доприноса Пакта за стабилност да се активно промовише децентрализација и демократизација у државама нечланицама.

Natura 2000: Европска еколошка мрежа која има за циљ унапређивање и очување природних локација и хабитата дивљих врста истовремено узимајући у обзир економске, друштвене и културне потребе и посебне регионалне и локалне карактеристике сваке државе чланице. Мрежа је резултат неколико директива о очувању хабитата и врста, које је Европска Комисија усвојила након Конференције у Рију 1992. године како би се превладало забрињавајуће опадање биодиверзитета.

Neighbourhood Programme (Програм за суседе) је нови програмски оквир прекограничне сарадње на спољним границама ЕУ после последњег проширења. Односи се на преко 10.000km² спољне границе ЕУ, а дефинисана су четири основна Програма циља за суседе: 1. унапређење одрживог економског и социјалног развоја у пограничним областима, 2. сарадња на решавању заједничких проблема у облсти животне средине, здравства и др. и борба против организованог криминала, 3. обезбеђивање ефикасних и сигурних граница, 4. промоција локалних, непосредних контаката и сарадње

NUTS (nomenclature of territorial units for statistics) номенклатура територијалних јединица за статистику - номенклатура коју је установио Статистички уред Европских Заједница (Eurostat) како би се обезбедио јединствен и доследан план територијалне дистрибуције. Садашња номенклатура врши подделу земаља Европске уније у 78 NUTS 1 територија (немачки *Länder*, а у Белгији региони, итд.), 210 NUTS 2 територија (аутономне заједнице у Шпанији, француски региони, италијански региони, аустријски *Länder*, итд.) и 1.093 NUTS 3 територије, које су мање области. У регионалним развојним програмима, Циљ 1 Структуралних Фондова првенствено обухвата територије NUTS 2, а Циљ 2 обухвата територије NUTS 3.

OEBS Организација за европску безбедност и сарадњу је утемељена као основни инструмент за спречавање сукоба, благовремено упозоравање, решавање криза и постконфликтни опоравак. Бави се широким спектром питања безбедности, укључујући превентивну дипломатију, људска права, посматрање избора, економску безбедност и заштиту животне средине.

Пакт за стабилност Југоисточне Европе Декларација Пакта усвојена је у Келну 10.6.1999, а 30.7.1999. у Сарајеву је организован састанак на врху земаља учесника. Постоје три групе учесника: земље учесници ("корисници пакта" балканске земље и остали: Мађарска, Словенија и Турска), земље помагачи (чланице ЕУ-а, САД, Русија, Канада и Јапан) и међународне организације. Циљ Пакта је дугорочна стабилизација, безбедност, демократизација и економска обнова и развој региона. СРЈ је постала члан у октобру 2000.

Partnership (Партнерство) принцип деловања Структуралних Фондова који подразумева најтешње могуће консултације за припрему програма између Европске Комисије и релевантних органа држава чланица на националном, регионалном и локалном нивоу. Принцип партнерства такође подразумева сарадњу са широким спектром јавних и приватних протагониста у реализацији програма, укључујући друштвене partnere (синдикате и организације послодаваца) и тела одговорна за питања животне средине.

PEACE иницијатива пружа подршку мировним процесима у Северној Ирској и у шест граничних грофовија у Ирској.

PESCA иницијатива помаже економску диверзификацију у изолованим областима које су зависне од рибарске индустрије.

PHARE програм основан 1989. године као подршка економској и политичкој транзицији за земље Средње и Источне Европе. Усредсређен на изградњу институција, инвестиције и економску и друштвену кохезију, Фонд обухвата исти распон мера као и оне које финансирају Структурални Фондови у државама чланицама и представља главни инструмент за помагање. Phare-SVC подржава оне прекограничне или транснационалне акције које се односе на области лоциране у тим земљама.

Pre-accession aid (Помоћ пред приступање) - подршка коју обезбеђују три финансијска инструмента (видети: Phare, ISPA i Sapard) свакој земљи која је поднела пријаву за приступање све до њеног приступања Европској унији. Након приступања, нова држава чланица могу да корисе све облике структуралне помоћи ЕУ (видети: Структурални Фондови и Кохезиони Фонд). Дословно целокупна територија нових држава чланица потпада под Циљ 1 Структуралних Фондова.

Priority objectives of the Structural Funds (Приоритетни циљеви Структуралних Фондова) - Структурални Фондови посвећују највећи део својих средстава (94%) следећим циљевима: Циљ 1 (територијалан): помоћ како би се регионима чији развој заостаје помогло да уђу у корак обезбеђивањем основних инфраструктура које им недостају и подржавањем улагања у фирме као би се подстакле привредне делатности; Циљ 2 (територијални): помоћ областима које имају тешкоће са економском и друштвеном трансформацијом (урбане, индустријске, руралне или области које зависе од рибарења); Циљ 3 (тематски): мере за модернизовање система обуке и унапређивање запошљавања. Циљ 3 обухвата целокупну Унију, осим региона из Циља 1 где су те мере укључене у програме хватања корака у развоју.

Programming (Израда програма) принцип дејства Структуралних Фондова усмерен на израду вишегодишњих развојних програма. Израда програма прати вишефазни процес одлучивања који је заснован на партнерству и окончава се када носиоци јавних или приватних пројеката преузму програме. Садашњи период израде програма обухвата период од 2000–2006. године.

RECHAR II, RESIDER II, RETEX и KONVER иницијативе подржавају диверзификацију и конверзију у областима са израженим структурним проблемима (области рудника угља, челичана, области сависне од текстилне индустрије и војне делатности).

Програм братимљења градова је покренут још 1989. године и све више укључује и градове земаља које нису чланице ЕУ. У тим случајевима сарадња функционише тако да ЕУ покрива трошкове града из земље чланице, а Централноевропска иницијатива покрива трошкове града побратима у држави нечланице.

Regional development programme (Регионални развојни програм) - програм који је Европска комисија усвојила на основу планова које су поднеле државе чланице и смерница европске регионалне политике. Онда национални или регионални органи независно припремају појединости програма (мере, пројекти) и спроводе их под својом одговорношћу тела која оне одаберу на основу позива на тендер (види: Израда програма).

Regional programmes of innovative actions (Регионални програми иновативних акција) програми које финансира Европски Регионални Развојни Фонд (ERDF) заједно са регионалним развојним програмима широким размера и иницијатива Заједнице како би се тестирали нови методи. Иновативне акције имају ограниченији буџет, али представљају пут за остваривање у пракси новијих идеја које се често недовољно користе. За период 2000–2006, ови се програми примарно баве: регионалном привредом

заснованом на знању и технолошким иновацијама, информационим друштвом у регионалном развоју и регионалним идентитетом и одрживим развојем.

REGINS II – иницијатива доприноси побољшању интеграције најудаљенијих региона Уније (Канарска острва, Азори, француске прекоморне територије) јачањем њихове економске базе и успостављањем веза са осталим деловима Уније.

Радна заједница подунавских земаља региона је удружење формирано са циљем да се подстиче привредни развој, саобраћај, регионално планирање, туризам, култура, наука, заштита животне средине.

Rural development (Рурални развој) - уравнотежен и диверзификован развој руралних активности. Тежиште је на јачању економског и друштвеног ткива руралних области и заустављању миграција из унутрашњости задржавањем одрживог и разноликог пољопривредног сектора, истовременим развијањем комплементарних или алтернативних активности (зелени туризам, рекреативне активности, услуге, итд.) и очување животне средине, природних ресурса, природних крајева и културне баштине у руралним областима. Делом се у оквиру CAP широм Заједнице спроводи широк спектар развојних мера.

SAPARD (Special accession programme for agriculture and rural development) Специјални акциони програм за пољопривреду и рурални развој - Европски фонд основан како би помогао земљама које су се пријавиле за учлањење у ЕУ да се припреме за приступање (помоћ пред приступање) давањем помоћи за усклађивање пољопривредних структура и руралног развоја. Фонд је потпуно децентрализован и свака земља подносилац пријаве је одговорна за своје управљање. Ово је прво европско финансирање земаља које нису чланице Европске уније у историји.

SECI Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи - покренута је од САД 1996, ради подстицања сарадње земаља Балкана и олакшавања њиховог уласка у европску интеграцију. СРЈ се прикључила у децембру 2000. године, као дванаести члан из региона, а SECI званично подржава неколико земаља и међународних организација. SECI има практичан задатак, да буде "флексибилан оквир за покретање и спровођење конкретних пројеката и програма од интереса за земље учеснице".

SEECР (South East Europe Co-operation Process) Процес сарадње у Југоисточној Европи.

Services of general interest (Службе од општег интереса) - активности за које јавне власти сматрају да су од општег интереса и које из тог разлога

потпадају под специфичне обавезе јавних служби. Оне укључују не-економске службе (школовање, социјална заштита, итд.) и 'службе од општег економског интереса' (саобраћај, енергија, комуникације, итд.). Уговор којим је основана Европска унија уважава улогу коју ове службе играју у корист социјалне и територијалне кохезије Уније. Заједница и државе чланице, свака у оквиру ограничења својих овлашћења, осигуравају да ове службе делују према принципима и у условима који им омогућавају да остваре своје мисије.

Скупштина европских региона је основана 1987. године, данас окупља око 250 региона из 26 земаља Европе са циљем да се развија демократија, солидарност и међугранична сарадња.

SMEs иницијатива побољшава укључивање малих и средњих предузећа на међународно тржиште и конкуренцију и обухвата: иновације, финансијски инжењеринг, кооперацију фирми, контролу квалитета и сертификацију.

Structural Funds (Структурални Фондови) - четири главна финансијска инструмента који обезбеђују помоћ за 'структуралне' акције Уније, што значи оне које имају за циљ смањивање економског и социјалног јаза. Структурални Фондови допуњавају национално или приватно финансирање и користе се за остваривање програма широких размера који обухватају веома широк распон локалних, регионалних или националних кација.

Они комбинују своје интервенције зависно од потреба. Фондови су следећи:

- *Европски регионални развојни фонд* (ЕРДФ). Подржава изградњу инфраструктура, продуктивне инвестиције које отварају нова радна места, локалне развојне пројекте и помоћ за средња и мала предузећа (SMEi) у регионима у неповољном положају.
- *Европски социјални фонд* (ESF). Подржава акције обуке и шеме запошљавања и унапређује друштвено и професионално укључивање незапослених и мање повлаштених група.
- *Европско пољопривредно усмерење и Гарантни Фонд* (EAGGF). Одељак "Усмерење" подржава рурални развој и мере помоћи за пољопривреднике у регионима који заостају у развоју (Циљ 1) и подржава иницијативу Leader+ широм Уније. Одељак 'Гаранције' подржава исте мере ван Циља 1 и одредјене конкретне мере широм Уније.
- *Финансијски Инструмент за Усмерење Рибарства* (FIFG). Подржава прилагодјавање и модернизацију капацитета сектора.

Sustainable development (Одрживи развој) - концепт заснован на избору уравнотеженог привредног раста који узима у обзир захтеве запошљавања и друштвеног укључивања, потребе фирми, здравље и добробит свих и заштиту

животне средине. Циљ је да се задовоље садашње потребе без угрожавања способности будућих генерација да задовоље своје.

TACIS програм техничке помоћи за Заједницу независних држава (CIS), земље централне Азије бившег Совјетског Савеза и Монголију. Tacis-CBC (прекогранична сарадња) подржава оне прекограничне акције које се односе на Русију, Белорусију, Украјину и Молдавију. Основни циљ је успостављање демократског друштва и тржишне економије. Ради његовог остварења земље добијају помоћ за широк спектар активности.

TFC (transfrontier cooperation system) Систем прекограничне сарадње

Tempus програм обухвата усавршавање система високог образовања и његово прилагођавање захтевима тржишне економије.

TENs (Trans-European networks) - сва прекогранична инфраструктура за саобраћај, енергију, телекомуникације и животну средину, која се координира са националним мрежама како би се максимално увећале предности јединственог тржишта истовременим обезбеђивањем доступности и уравнотежене дистрибуције инфраструктура широм Европе.

Territorial employment pacts (Уговори о територијалном запошљавању) - уговори између јавних и приватних локалних партнера за спровођење одговарајућих нових метода на територијалном нивоу за искориштавање свих ресурса (финансијских, административних, људских, техничких) који могу помоћи отварање радних места и дати допринос економском и друштвеном развоју. Искуство са 89 уговора који су у Унији реализовани између 1994. и 1999. године послужило је као основ за подстицање бољег коришћења Структуралних Фондова.

URBAN II Иницијатива Заједнице усмерена на обнову градских суседства који су у кризи, побољшавајући пропало градско ткиво и унапређујући одржив развој.

VISION PLANET пројекат у оквиру дунавске кооперације CADSES, који се односи на југословенско подручје.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

332.14(4-12)
339.92(4-672EU)

ТОДОРОВИЋ, Марина

Србија, еврорегиони и европске интеграције /
Марина Тодоровић, Бранка Тошић, Бранислав Стојановић; уредник
Гордана Војковић. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић"
САНУ, 2004 (Београд: Форма Б). - 159 стр. : илустр.; 24 см. -
(Посебна издања / Српска академија науке и уметности,
Географски институт "Јован Цвијић"; књ. 63)

На спор. насл. стр. : Serbia, Euroregions and European Integrations.
- Тираж 200. - Напомене уз текст. - Мали речник појмова о
прекограничној, интеррегионалној и транснационалној сарадњи: стр.
147-159. - Библиографија: стр. 141-145. - Summary.

ISBN 86-80029-33-5

1. Тошић, Бранка 2. Стојановић Бранислав

а) Регионализам – Југоисточна Европа б) Европа - Интеграција

COBISS.SR-ID 119466252